

Djelatnost Sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine

Mostepaniuk, Myroslava s. Teodozija

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:679073>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet

Myroslava Mostepaniuk

**DJELATNOST SESTARA
REDA SV. BAZILIJA VELIKOG
U KRIŽEVAČKOJ EPARHIJI
OD 1915. DO 1951. GODINE**

LICENCIJATSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet

Myroslava Mostepaniuk

**DJELATNOST SESTARA
REDA SV. BAZILIJA VELIKOG
U KRIŽEVAČKOJ EPARHIJI
OD 1915. DO 1951. GODINE**

LICENCIJATSKI RAD

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Ana Biočić

Zagreb, 2023.

University of Zagreb
Catholic Faculty of Theology

Myroslava Mostepaniuk

**THE ACTIVITIES
OF THE SISTERS OF THE ORDER
OF ST. BASIL THE GREAT
IN THE EPARCHY OF KRIZHEVTSI
IN 1915-1951**

LICENTIATE THESIS

Supervisor:

Izv. prof. Ana Biočić, PhD

Zagreb, 2023.

Bilješka o mentorici

Ana Biočić rođena je 1983. u Zagrebu. Diplomirala je 2007. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu te stekla stručni naziv diplomirani kroatolog i profesor povijesti, a akademski stupanj doktorice znanosti iz znanstvenog područja humanističkih znanosti, znanstvenog polja povijesti stekla je 2014. godine. U radni odnos na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu stupila je 2008. godine na Katedri crkvene povijesti. Suradničke poslove u nastavi te istraživačke poslove obavljala je na znanstvenoistraživačkom projektu pod nazivom *Strossmayerov europaizam u politici i umjetnosti*. Od 2009. godine sudjeluje u nastavi te izvodi uz redovne, izborne kolegije i seminare. Oblikovala je i uvela nekoliko novih kolegija na Fakultetu. Također od 2016. godine sudjeluje u organizaciji nastave na Licencijatskom i doktorskom studiju teologije. Godine 2018. izabrana je u suradničko zvanje i na radno mjesto docenta, a 2022. izabrana je u znanstveno-nastavno zvanje izvanredne profesorice na potonjoj Katedri. Članica je više povjerenstava na Fakultetu. Od 2021. je vršiteljica dužnosti pročelnika Katedre crkvene povijesti.

Bila je voditeljica dva institucijska projekta na Fakultetu u razdoblju od 2015. do 2020. (*Djelovanje katoličkih svećenika u životu Hrvatske u 19. i 20. stoljeću* i *Katolički svećenici rektori Sveučilišta u Zagrebu*). Od 2020. do 2022. bila je voditeljica je projekta *Religion and Science – Priests as University Professors and Rectors* koji financiraju *New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe* (John Templeton Foundation) i Ian Ramsey Centre for Science and Religion (Oxford University).

Članica je American Catholic Historical Association od 2019. Godine, The Ecclesiastical History Society od 2021. godine i The Society for Global Nineteenth-Century Studies od 2022. godine. Članica je uredništva časopisa za crkvenu povijest Instituta za crkvenu povijest KBF-a *Croatica christiana periodica* od 2011. godine, a izvršna urednica od 2018. godine. Dobitnica je Dekanove nagrade 2019. godine za osmišljavanje i postavljanje izložbe povodom obilježavanja 350. godišnjice postojanja Fakulteta. Objavila je više knjiga, znanstvenih članaka, prikaza te sudjelovala na više konferencija i kongresa.

Katolički bogoslovni fakultet – Sveučilište u Zagrebu
Catholic Faculty of Theology – University of Zagreb

IZJAVA O AUTORSTVU LICENCIJATSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj licencijatski rad *Djelatnost Sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine* izvorni rezultat mojega rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada. Također izjavljujem da sam proveo/provela postupak provjere korištenjem programa za otkrivanje plagijata PlagScan.

U Zagrebu, 20. travnja 2023.

(vlastoručni potpis studentice)

Sažetak

Cilj je ovog rada dati sustavan prikaz povijesti osnutka i djelatnosti Sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine. Da bismo postigli cilj istražili smo te kritički analizirali i valorizirali izvore (arhivska građa, kronike, korespondencija i tisak), usustavili, kritički propitali i napravili sintezu pronađenih podataka te na kraju pronađene podatke interpretirali i kritički izložili. Analizom građe su potvrđene hipoteze od kojih smo u radu krenuli. Na tom tragu smo utvrdili da sestre bazilijanke dolaze u Križevačku eparhiju zalaganjem biskupa Dionizija Njaradija. U svom radu u Križevačkoj eparhiji suočavaju se s materijalnim poteškoćama uvjetovanim društveno-političkim okolnostima. Navedene teškoće ograničile su mogućnost njihova djelovanja, no, unatoč poteškoćama sestre su svojim radom dale značajan doprinos očuvanju vjerskog i nacionalnog identiteta grkokatolika Križevačke eparhije. Unatoč nadvladavanju poteškoća kroz cijelo razdoblje djelovanja, njihov je odgojno-obrazovni rad naglo prekinut Drugim svjetskim ratom i zabranama komunističkog režima. U prvom dijelu rada donosimo povijesni pregled i društveno-politički kontekst dolaska bazilijanki u Križevačku eparhiju. Uz uvid u povijest bazilijanske monaške tradicije na području Brestlitovske i Marčanske unije te neposredne preduvjete dolaska sestara u Križevce 1915. godine, prikazane su društveno-političke okolnosti na području Križevačke eparhije od 1915. do 1951., s naglaskom na odnos crkve i države u Austrougarskoj monarhiji, Kraljevini SHS (Jugoslaviji), NDH i SFRJ. U drugom dijelu rada donosimo kronološki prikaz razvoja bazilijanki u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine. Sestre bazilijanke, katoličke monahinje istočnog obreda, dolaze u Hrvatsku 1915. godine kao ratne izbjeglice iz samostana u Sloviti na zapadu današnje Ukrajine (tadašnja Galicija, dio Austrougarskog imperija). Godine 1917. zalaganjem križevačkog biskupa Dionizija Njaradija te lavovskog metropolita Andreja Šeptickog zajednica u Križevcima je osnažena dolaskom novih sestara te od privremene postaje trajnom. Tijekom 1920.-1939. osnovane su nove zajednice u Šidu (1920.), Kamenici (1927.), Mikluševcima (1936.) i Osijeku (1939.). Poput matične zajednice u Ukrajini, sestre bazilijanke su se u Hrvatskoj bavile odgojno-obrazovnim radom unutar samostana (vodile su dječji dom, internat za učenice, dječji vrtić). Kronološki prikaz razvoja samostana popraćen je analizom pojedinačnih aspekata života dotične zajednice.

Ključne riječi: Križevačka eparhija, Križevci, Sošice, Šid, Kamenica, Mikluševci, Osijek, grkokatolici, bazilijanke.

Summary

The goal of this paper is to give a systematic presentation of the history of the establishment and activities of the Sisters of the Order of St. Basil the Great in the Eparchy of Krizhevtsi from 1915 to 1951. To achieve this goal, we researched, critically analyzed, and valorized the sources (archival materials, chronicles, correspondence, and press), compiled, critically examined and synthesized the data found, and finally interpreted and critically presented it. The analysis of the material confirmed the theses that we proposed in the beginning. In this process, we established that the Basilian Sisters came to the Eparchy of Krizhevtsi due to the efforts of Bishop Dionysius Nyaradi. In their work in the Eparchy, the Sisters faced material difficulties caused by socio-political circumstances. These difficulties limited the possibility of their action, but, despite that fact, the Sisters made a significant contribution to the preservation of the religious and national identity of Greek Catholics in the Eparchy. Their educational work was abruptly interrupted by the Second World War and the bans of the communist regime. In the first part of the paper, we provide a historical overview and the socio-political context of the arrival of the Basilian Sister in the Eparchy of Krizhevtsi. An insight into the history of the Basilian monastic tradition in the territories of the Brestlitovsk and Marchan Unions, the immediate preconditions for the Basilian Sisters arrival in Krizhevtsi in 1915, as well as the socio-political circumstances in this area from 1915 to 1951 are presented with the emphasize on the relationships between the church and the state in the Austria-Hungaria, the Kingdom of SHS (Yugoslavia), NDH and SFRY. In the second part of the paper, a chronological account of the development of the Basilian Sisters in the Eparchy from 1915 to 1951 is provided. The Basilian Sisters came to Croatia in 1915 as war refugees from the monastery in Slovita, which is in today's western Ukraine. In 1917, thanks to the efforts of Bishop of Krizhevtsi, Dionysius Nyaradi and the Metropolitan of Lviv, Andrey Sheptytskyi, the community in Krizhevtsi was strengthened by the arrival of new sisters. During 1920-1939 new communities were founded in Shid (1920), Kamenitsa (1927), Miklushevtsi (1936) and Osijek (1939). Like the original community in Ukraine, the Basilian Sisters in Croatia engaged in educational work within the monastery (they ran an orphanage, a boarding school for schoolgirls, and a kindergarten). The chronological presentation of the development of the monastery is accompanied by an analysis of individual aspects of the life of the respective community.

Key words: the Eparchy of Krizhevtsi, Krizhevtsi, Soshice, Shid, Kamenitsa, Miklushevtsi, Osijek, Greek-Catholics, the Basilian Sisters.

SADRŽAJ

Uvod	1
1. Povijesni i društveno-politički kontekst dolaska sestara bazilijanki u Hrvatsku	5
<i>1.1. Sestre bazilijanke kao dio monaške tradicije sv. Bazilija Velikog</i>	5
1.1.1. Bazilijanska monaška tradicija na području današnje Ukrajine.....	6
1.1.2. Bazilijanska monaška tradicija na području Križevačke eparhije.....	10
1.1.3. Neposredni preduvjeti dolaska sestara bazilijanki u Križevačku eparhiju.....	13
<i>1.2. Društveno-političke okolnosti na području Križevačke eparhije od 1915. do 1951. godine i njihov utjecaj na crkveni život</i>	16
2. Povijest osnivanja samostana sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji i njihova djelatnost do 1951. godine	23
<i>2.1. Samostan bazilijanki u Križevcima i njegova filijala od 1915. do 1951. godine</i>	23
2.1.1. Osnivanje samostana u Križevcima i njegov razvoj do 1920 godine.	23
2.1.2. Život samostana u Križevcima od 1920. do 1951. godine.....	29
2.1.3. Samostan u Sošicama.....	33
<i>2.2. Samostan u Šidu</i>	37
2.2.1. Grkokatolici u Šidu prije osnutka samostana.....	37
2.2.2. Osnivanje samostana u Šidu.....	39
2.2.3. Otvaranje sirotišta i konvikta	42
2.2.4. Samostan u Šidu od 1920. do kraja 1930.-ih godina.....	51
2.2.5. Služba sestara u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu od 1936. do 1955. godine	54
2.2.6. Samostan u Šidu od 1940. do 1951. godine.....	55
2.2.7. Način uprave bazilijanki u Križevačkoj eparhiji na primjeru samostana u Šidu	57
2.2.8. Financijsko i gospodarsko poslovanje samostana u Šidu od 1920. do 1951. godine....	64

<i>2.3. Područni samostani Šida</i>	70
2.3.1. Samostan u Kamenici	70
2.3.2. Samostan u Mikluševcima	73
<i>2.4. Samostan u Osijeku</i>	75
2.4.1. Prije osnivanja samostana	75
2.4.2. Kupovina kuće i osnivanje samostana s internatom u Osijeku	77
2.4.3. Samostan u Osijeku u Drugom svjetskom ratu i poraću	83
Zaključak	88
Bibliografija	95
Životopis	104

Uvod

Povijest redovništva čini nezaobilazni dio kako crkvene tako i nacionalne, socijalne, gospodarske pa čak i političke povijesti. Ona dotiče ne samo teološke i duhovne, već gospodarske, obrazovne i pravne strane života jednog društva. Osim neprocjenjive važnosti redovništva u Hrvatskoj za razvoj nacionalne prosvjete, duhovne i materijalne kulture, pismenosti i znanosti, vrlo je zanimljivo sagledati redovništvo kao neposredni subjekt povijesnog procesa u njegovu nastajanju, dinamici razvoja, utjecaju društveno-političkih prilika, međunarodnih i interkulturalnih veza. Posebnu stranicu povijesti u tom pogledu predstavljaju ženske redovničke zajednice koje su često bile „nevidljivi akteri“, „skrivenne figure“ određene crkvene jedinice, uvelike ovisne o podršci crkvene hijerarhije, međutim su svojim djelovanjem, često popraćenim odricanjem i žrtvom, dale velik doprinos pastoralnom, odgojno-obrazovnom i kulturnom poslanju Crkve.

Zajednica sestara bazilijanki u Hrvatskoj, katoličkih redovnica istočnog obreda koje na ovim područjima pripadaju Križevačkoj eparhiji, dosad nije bila predmet detaljnijih povijesnih istraživanja. Godine 2015. objavljena je manja prigodna monografija na hrvatskom jeziku „100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.“¹ koja je posvećena hrvatskoj grani bazilijanki, samostanu u Križevcima i njegovim filijalama. Međutim povijest druge, ukrajinske grane bazilijanki u Hrvatskoj te povezanost ove zajednice s redovništvom i crkvenom hijerarhijom u Ukrajini, nije poznata hrvatskoj javnosti. Analizirajući povijest sestara bazilijanki u Hrvatskoj od njihova dolaska 1915. godine vidimo kako je osnivanje ove zajednice jedan od vidova bogatih, složenih i vrlo tijesnih odnosa između Križevačke eparhije i Lavovske grkokatoličke metropolije. Navedeno istraživanje omogućava sagledavanje duhovnog i kulturnog identiteta grkokatolika u Hrvatskoj, povijesti Križevačke eparhije te odnosa između Hrvatske i Ukrajine u novom kontekstu.

¹ Usp. Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC, *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, Križevci, 2015. Ovoj je monografiji prethodilo izdanje „Kršćanske sadašnjosti“ *Kratki povijesni pregled Hrvatske viceprovincije sestara bazilijanki*, Zagreb, 1991. Također, zadnjih godina objavljeni su članci koji dotiču povijest ukrajinske grane bazilijanki u Hrvatskoj: Jasna MIJATOVIĆ – Myroslava MOSTEPANIUK, *Sestre Reda sv. Vasilija Velikog u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji*. Uz stotu obljetnicu dolaska sestara Reda sv. Vasilija Velikog na područje Đakovačko-osječke metropolije, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije*, 148 (2020.) 11, 31-35; Jasna MIJATOVIĆ – Myroslava MOSTEPANIUK, *Sestre Reda svetog Vasilija Velikog na području današnje Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, u: *Posvećeni život*, 25 (2020.) 42, 9-27.

Glavni je cilj ovog istraživanja utvrditi povijesne podatke o djelovanju sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji u prvoj polovici 20. stoljeća te analizirati utjecaj društveno-političkih zbivanja na odgojno-obrazovni rad sestara. Predmet istraživanja su zajednice sestara bazilijanki na području Križevačke eparhije od 1915. do 1951. godine: samostan u Križevcima i njegova podružnica u Sošicama, samostan u Šidu (danas Srbija) i njegove podružnice u Kamenici (Bosna), Mikluševcima i Osijeku. Rad obuhvaća razdoblje od 1915. godine kada bazilijanke dolaze u Križevačku eparhiju do 1951. godine kada ujedinjenjem svih postojećih samostana bazilijanki u jedan red papinskog prava dolazi do značajnih promjena u načinu uprave i djelatnosti sestara. Predmet je istraživanja teritorijalno vezan uz granice Križevačke eparhije, posebice uz mjesta veće prisutnosti grkokatolika: Žumberak, Slavonija, Srijem, Vojvodina i Bosna.

Rad se temelji na izvornoj arhivskoj građi na hrvatskom i ukrajinskom jeziku, pohranjenoj u arhivima provincije sv. Arkandela Mihaela i viceprovincije sv. Bazilija i Makrine sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Hrvatskoj, te Arhivu Križevačke eparhije. U prvom redu su to kronike samostana u Križevcima, Šidu, Osijeku, potom građa Arhiva provincije svetog Arkandela Mihaela u Osijeku (korespondencija, dokumenti, uspomene), službena korespondencija između uprave sestara i ordinarijata Križevačke eparhije, privatna pisma te službene isprave iz Arhiva Križevačke eparhije. Podaci arhivske građe nadopunjeni su navodima iz periodike te istraživanjima o povijesti bazilijanki u drugim zemljama. Kako bismo shvatili cjelokupno djelovanje sestara bazilijanki tako je njihova djelatnost stavljena u širi društveno-politički kontekst uz uzimanje u obzir poveznica s Crkvom u Ukrajini. Stoga su korišteni historiografski radovi na ukrajinskom jeziku: monografija Jurija Đuđara „Katolička crkva bizantsko-slavenskog obreda u Jugoslaviji“², monografija s. Salomije Cioroh „Pogled na povijest i odgojnu djelatnost monahinja bazilijanki“³, magistarski rad Olge s. Lukije Muraško „Ženski samostani Reda sv. Bazilija Velikog u Galiciji 1772.-1918.“⁴, doktorski rad Svitlane s. Darije Turkiv „Djelatnost sestara sv. Bazilija Velikog u istočnoj Galiciji krajem XIX – u prvoj polovici XX stoljeća“⁵.

² Usp. Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, Рим, 1986. [Jurij ĐUĐAR, *Katolička crkva bizantsko-slavenskog obreda u Jugoslaviji*, Rim, 1986.]

³ Usp. Саломія ЦЬОРОХ, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок*, Рим, 1964. [Salomija CIOROH, *Pogled na povijest i odgojnu djelatnost monahinja vasilijanki*, Rim, 1964.]

⁴ Usp. Лукія Ольга МУРАШКО, *Жіночі монастирі Чину св. Василя Великого в Галичині 1772.-1918. Дипломна робота*, Львівська богословська академія, 2001. [Lukija Olga MURAŠKO, *Ženski samostani Reda sv. Bazilija Velikog u Galiciji 1772.-1918. Diplomski rad*, Lavovska bogoslovna akademija, 2001.]

⁵ Usp. Світлана ТУРКІВ, *Діяльність сестер Чину святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*,

U pogledu metodologije ovo istraživanje polazi od kritičke analize i valorizacije izvora (arhivska građa, kronike, korespondencija, tisak), zatim slijedi usustavljanje, kritičko propitivanje i sinteza pronađenih podataka te, na kraju, pomoću narativne metode pronađeni podatci su prezentirani, kritički izloženi te interpretirani. Budući da je povijest ženskih bazilijanskih samostana nejednako zastupljena u očuvanoj arhivskoj građi, pojedini vid života dotične zajednice (uprava, gospodarska djelatnost, obrazovna djelatnost) analizira se polazeći od dostupnih podataka. Građa na ukrajinskom i drugim stranim jezicima citirana je u prijevodu na hrvatski, a izvorni je tekst naveden u bilješci. Budući da se u samoj arhivskoj građi analiziranog razdoblja termini istočne i zapadne crkvene tradicije koriste kao sinonimi, oni su rabljeni u istom smislu i u ovom radu: pojam „samostan“ odnosi se i na autonomni „manastir“, pojmovi „redovnici“ i „redovnice“ upotrebljavaju se također za označavanje „monaha“ i „monahinja“, pojam „biskupija“ rabi se kao istoznačnica za „eparhiju“.

U radu polazimo od sljedećih hipoteza: 1) sestre bazilijanke dolaze u Križevačku eparhiju zahvaljujući nastojanjima biskupa Dionizija Njaradija oko razvoja redovništva u eparhiji; 2) bazilijanke nastavljaju u Križevačkoj eparhiji odgojno-obrazovni rad kojim su se prethodno bavile u Ukrajini; 3) odgojno-obrazovne ustanove koje su vodile sestre bazilijanke bile su od velikog značaja za Križevačku eparhiju; 4) bazilijanke su svojim radom dale značajan doprinos za očuvanje vjerskog i nacionalnog identiteta Ukrajinaca u Hrvatskoj; 5) sestre bazilijanke u svom radu u Križevačkoj eparhiji suočavaju se s materijalnom oskudicom, uvjetovanom društveno-političkim okolnostima, koja je ograničavala mogućnosti njihova rada; 6) odgojno-obrazovni rad sestara gubi na snazi nakon smrti Križevačkog vladike Dionizija Njaradija (1940.), dobrotvora i podupiratelja zajednice; 7) odgojno-obrazovni rad sestara prekinut je Drugim svjetskim ratom i zabranama komunističkog režima.

Rad je podijeljen na dva dijela. U prvom je poglavlju dolazak bazilijanki u Križevačku eparhiju smješten u širi crkveni i društveno-politički kontekst. Na početku je prvoga dijela ukratko predstavljeno bazilijansko monaštvo kao dio tradicije Istočne katoličke crkve. Nadalje slijedi prikaz razvoja muških i ženskih bazilijanskih zajednica od 17. do 19. stoljeća na području Brestlitovske unije što odgovara teritoriju današnje Ukrajine i Bjelorusije. Zatim je istražena

Тернопільський національний педагогічний університет, 2021. [Svitlana TURKIV, *Djelatnost sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Istočnoj Galiciji od kraja 19. do prve polovice 20. stoljeća. Disertacija za stjecanje znanstvenog stupnja kandidata povijesnih znanosti*, Ternopilsko nacionalno pedagoško sveučilište, 2021.]

prisutnost bazilijanskog monaštva na području Križevačke eparhije te, konačno, izdvojeni su preduvjeti osnivanja zajednice bazilijanki u Križevačkoj eparhiji 1915. godine. Nezaobilazan aspekt ovog istraživanja su društveno-političke okolnosti prve polovice 20. stoljeća, posebice odnos crkve i države u političkim vladavinama Austrougarske, Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS), Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Nakon sagledavanja ovog šireg konteksta, u drugom dijelu rada je predstavljena povijest samostana bazilijanki u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine. Na temelju arhivske građe i tiska rekonstruira se kronologija osnivanja i razvoja pojedinih zajednica te njihove odgojno-obrazovne i gospodarske djelatnosti. Spomenuta su pitanja promatrana pod vidom utjecaja društveno-političkih okolnosti na postojanje i djelovanje dotične zajednice te suradnje sestara i Križevačkog ordinarijata.

S obzirom na to da povijest bazilijanki u Križevačkoj eparhiji do sada nije bila predmet sustavnih znanstvenih istraživanja na hrvatskom jeziku, doprinos ovog rada očitovat će se u: sustavnom prikazu povijesti bazilijanki u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. na temelju arhivske građe i tiska; sagledavanju djelatnosti sestara u širem društveno-političkom kontekstu različitih političkih poredaka i ocrtavanju smjerova za daljnja istraživanja povijesti Križevačke eparhije, posebice njezinih odnosa i suradnje s drugim crkvenim jedinicama na području istočne i centralne Europe (Lavovska metropolija, Mukačevska eparhija).

1. Povijesni i društveno-politički kontekst dolaska sestara bazilijanki u Hrvatsku

U ovom ćemo poglavlju objasniti porijeklo naziva i tradicije monaškog života prema pravilu sv. Bazilija, opisati povijest razvoja zajednica bazilijanki u Ukrajini do početka 20. stoljeća te istaknuti društveno-političke prilike koje su pratile razvoj bazilijanki u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine.

1.1. Sestre bazilijanke kao dio monaške tradicije sv. Bazilija Velikog

Sestre Reda sv. Bazilija Velikog, ili sestre bazilijanke su ženska grana bazilijanskog monaštva.⁶ Na kršćanskom Istoku, za razliku od zapadne tradicije, naziv je monaške zajednice povezan ne toliko s neposrednim utemeljiteljem već s duhovnim nadahniteljem. U nazivu je obično istaknuto pravilo prema kojem se ravna zajednica: pravilo sv. Bazilija Velikog, sv. Teodora Studite i sl.

Stoga, u Istočnim katoličkim crkvama postoji nekoliko redova koji imaju svoje porijeklo u tradiciji sv. Bazilija Velikog: to su monasi bazilijanci Grottafferatta ili Ordo Basilianus Italiae, seu Cryptoferratensis (Talijansko-albanska grkokatolička crkva), bazilijanci sv. Jozafata ili Ordo Basilianus Sancti Iosapahat (Ukrajinska grkokatolička crkva), Bazilijanski Melkitski Red Presvetog Otkupitelja ili Ordo Basilianus Sanctissimi Salvatoris Melkitarum, Bazilijanski Red sv. Ivana Krstitelja ili Ordo Basilianus Sancti Iohannis Baptistæ te Bazilijanski Aleppski Melkitski Red ili Ordo Basilianus Aleppensis Melkitarum (Melkitska grkokatolička crkva).⁷ Ženske istočne katoličke zajednice koje se nadahnjuju duhovnošću sv. Bazilija su: Sestre Reda sv. Bazilija Velikog (Ukrajinska grkokatolička crkva, Rumunjska grkokatolička crkva, Slovačka grkokatolička crkva, Mađarska grkokatolička crkva, Pittsburghška metropolija); aleppske bazilijanke ili Sœurs Basiliennes Alepines te bazilijanke soaritke ili Sœurs Basiliennes Chouérites (Melkitska

⁶ Pri dolasku u Hrvatsku iz ukrajinske Galicije sestre se zovu „vasilijanke“ prema izgovoru imena sv. Bazilije u crkvenoslavenskom i ukrajinskom jeziku. U korespondenciji analiziranog razdoblja križevački Biskupski ordinarijat oslovljava tim imenom kako sestre Hrvatice u Križevcima, tako i sestre ukrajinske narodnosti u Šidu i Osijeku. Do danas sestre ukrajinske grane u Hrvatskoj koriste za sebe naslov „vasilijanke“. Zbog jezične jednodolnosti u ovom se radu služimo pojmom „bazilijanke“.

⁷ Usp. *Annuario Pontificio*, Città del Vaticano, 2022., 1427-1428.

grkokatolička crkva); bazilijanke kćeri sv. Makrine ili Suore Basiliane Figlie di Santa Macrina (Talijansko-albanska grkokatolička crkva).⁸

1.1.1. Bazilijanska monaška tradicija na području današnje Ukrajine

Sestre Reda sv. Bazilija Velikog u Hrvatskoj, kao i u većini drugih zemalja (osim Rumunjske) imaju svoje porijeklo iz Ukrajine, u ženskim samostanima gradova Javoriv i Slovita, stoga ćemo ukratko spomenuti povijest bazilijanske duhovnosti u Ukrajini.

Nije točno poznato kada je monaško pravilo sv. Bazilija Velikog stiglo na područje današnje Ukrajine. Povjesničari povezuju prve muške samostane Kijivske Rusi⁹, posebice Kijivo-pečersku lavru osnovanu u 11. stoljeću, s pravilom sv. Teodora Studite, međutim naglašavaju da se nije radilo o potpunom preuzimanju studitskog pravila bizantskih samostana, već o adaptaciji.¹⁰ Glede sv. Bazilija, nemamo podatke o primjeni njegova pravila u životu prvih kijivskih samostana, ali svakako je bio poznat u Kijivskoj Rusi kao jedan od patrističkih autora. Primjerice povjesničarka Sophia Senyk primjećuje utjecaj Bazilijevih *Heksamerona* i *Homilija na psalme* u djelima kijivskih autora 12. stoljeća.¹¹ Sve do Brestlitovske crkvene unije 1596. godine samostani Kijivske mitropolije bili su autonomni. Iako nije postojalo nikakvo redovničko ujedinjenje, poput kongregacije ili Reda, u dokumentima državne administracije Poljsko-Litavske Unije 16. stoljeća koristi se termin „Bazilijanski Red“ za istočne redovnike.¹² Povjesničar Porfirije Pidručnyj smatra

⁸ Usp. *Isto*, 1641.

⁹ Prema preporuci Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje o pisanju ukrajinskih osobnih imena i toponima prema transfonemizacijskim pravilima koja vrijede za prenošenje ukrajinske ćirilice na hrvatsku latinicu, u ovom radu koristimo naziv „Kijiv“. Također, naziv istočnoslavenske države 9.-13. stoljeća navodimo kao „Kijivska Rus“ prema transfonemizaciji autentičnog naziva te prakse drugih jezika (usp. staroslavenski Русь, ukrajinski Київська Русь, engleski Kyivan Rus'). Po istom načelu u tekstu korišten je naziv države „Bjelarus“ prema izvornom nazivu na bjeloruskom jeziku „Belarus“). Usp. U pisanju ukrajinskih imena mjesta služite se ukrajinskim jezikom, u: <http://ihjj.hr/clanak/u-pisanju-ukrajinskih-imena-mjesta-sluzite-se-ukrajinskim-jezikom/7573/> (1. IV. 2023.).

¹⁰ Usp. Sophia SENYK, *A History of the Church in Ukraine. Volume 1. To the End of the Thirteenth Century*, Rome, 1993., 259-264.

¹¹ Usp. *Isto*, 394.

¹² Sophia Senyk navodi primjere iz sudskih dokumenata na poljskom jeziku u kojima se spominje pravilo sv. Bazilija Velikog u odnosu na grkokatolički samostan u Vilniusu (1672., 1678.) i pravoslavni samostan u Vinnyci (1639.). Usp. Sophia SENYK, *Women's monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions*, Rome, 1983., 106.

da je ovaj naziv došao iz Italije gdje se od kraja 12. stoljeća koristio u svrhu razlikovanja istočnih grčkih redovnika (bazilijanaca) od zapadnih (benediktinaca).¹³

Uskoro nakon sklapanja crkvenog jedinstva 1596. započinje reforma redovničkog života na području današnje Ukrajine i Bjelarusi. Reforma je završila uspostavom jednog Reda sv. Bazilija Velikog 1617. godine kada je mitropolit Josif Velijamin Rutski sazvaо prvi kapitul u mjestu Novogorodoviči (danas Bjelarus). Formiranje muške grane Reda sv. Bazilija Velikog dovršeno je krajem 19. stoljeća takozvanom Dobromiljskom reformom. To je dovelo do ujedinjenja i uniformnosti zajednica, poboljšanja redovničke formacije i optimizacije pastoralnog djelovanja. Danas je Red sv. Bazilija Velikog jedan od najbrojnijih muških redova Grkokatoličke crkve u Ukrajini i iseljeništvu, dok pojedini njegovi članovi također pripadaju Rumunjskoj, Slovačkoj i Mađarskoj grkokatoličkoj crkvi te Mukačevskoj eparhiji.¹⁴

Povijest ženskog monaštva na području današnje Ukrajine počinje u 11. stoljeću osnivanjem prvih samostana u Kijivu. Ljetopis *Povist vremjanih lit* spominje da je knez Jaroslav 1037. osnovao u Kijivu ženski manastir sv. Irine. Valja naglasiti kako ljetopisni izvještaj povezuje prve kijivske samostane i monaštvo s obrazovanjem: „Nakon toga [je sagradio] samostan svetog Jurja i svete Irine. I s njim poče kršćanska vjera cvasti i širiti se, i kaluđeri se množili, i samostani su nastajali (...). I skupi mnoge pisare, te prevedoše s grčkoga na slavenski jezik i Pismo, i napisаше mnoge knjige.“¹⁵ Iako tradicija povezuje kijivske samostane s prvim ženskim školama Kijivske Rusi, zapravo nam očuvani ljetopisi ne pružaju detalje o načinu života tih ženskih zajednica. Kako piše S. Senyk, činjenica da su djevojke, kćeri imućnih roditelja ili siročad, određeno vrijeme živjele u samostanima, navodi na pomisao da je ovdje postojao određeni oblik odgoja i podučavanje pismenosti za žene.¹⁶ Glede monaškog pravila, ako kod osnivanja kijivskih muških samostana ljetopisac spominje preuzimanje bizantskog pravila sv. Teodora Studite, za ženske samostane

¹³ Usp. Порфірій ПІДРУЧНИЙ, Василянський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року, у: Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата, Рим, 1992. [Porfirij PIDRUČNYJ, Bazilijanski Red od Brestlitovske unije (1596.) do 1743. godine, u: *Nacrt povijesti Bazilijanskog Reda sv. Jozafata*, Rim, 1992.], 96-97.

¹⁴ *Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Iosaphat, Romae*, 2005.

¹⁵ Повѣсть временныхъ лѣтъ, у: *Полное собраніе Русскихъ лѣтописей., Томъ второй. Ипатьевская лѣтопись*, С.-Петербургъ, 1908., 1037., стлб 139. [Povijest minulih ljeta, u: *Puna zbirka Ruskih ljetopisa. Svezak drugi. Ipatjevski ljetopis*, S. Peterburg, 1908., godina 1037., stupac 139.], prijevod sa staroslavenskog. Izvorni tekst: „по семь стго Гевргиѧ монастырь. и стбѧѧ СѸрины. и при семь. нача вѣра крѣтъѧньскаѧ плодитисѧ. и раширатисѧ и чернорисци почѧ множитисѧ. и монастыреве почѧху быти (...). и собра писцѣ многы. и прѣкладаше ѿ Грѣкъ на Словенскыи ѧзыкѣ. и писма. и списаша многы книги.“

¹⁶ Usp. Sophia SENYK, *Women's monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions*, 184-185.

govori se samo o „samostanskom pravilu“.¹⁷ S. Senyk piše da u dokumentima 17. stoljeća, vezanima uz osnivanje ženskih samostana na području današnje Ukrajine i Bjelarusi, spominje se „pravilo sv. Bazilija“, međutim taj se izraz, kao i u slučaju muških samostana, odnosi radije na istočnu monašku ili patrističku tradiciju općenito. Tek je godine 1771. tiskana knjiga za grkokatoličke redovnice čiji se naslov nadovezuje na reformatora muške grane bazilijanaca i glasi na poljskom jeziku: „Ustawy Sgo. Oca. Ngo. Bazylego Wgo. tudzież uwagi nauki duchowne przez S.J.J.X. Józefa Welamina Ruckiego metropolite całej Rusi zebrane i klasztorowi Mińskiemu Panien tegoż zakonu podane“ [Pravila svetog oca našega Bazilija Velikog i duhovne pouke Josipa Velijamina Ruskog, metropolita cijele Rusi, prikupljene i predane zajednici redovnica ovog reda u Minsku].¹⁸

Bliža povijest sestara bazilijanki u Ukrajini počinje od ženskih monaških zajednica koje su postojale u Galiciji uoči uspostavljanja vladavine Habsburške Monarhije. Galicija ulazi u sastav Monarhije 1772. nakon prve podijele Poljske, stoga mjesni samostani potpadaju pod reforme Josipa II. 1780.-ih godina.¹⁹ Kako naglašavaju povjesničari, prije 1772. godine po pitanju djelatnosti monahinje uvelike ovise o nakani dobročinitelja, utemeljitelja njihovih samostana, žive od milodara i ručnog rada. Ženski su samostani bili autonomni i podložni mjesnim biskupima i u pitanju prihvaćanja unije. Za razliku od eparhija na području današnje sjeverne Ukrajine, Bjelarusi i Litve koje su prihvatile Brestlitovsku uniju prve, Przemyslska i Lavovska eparhija koje su obuhvaćale područje Galicije ulaze u sjedinjenje tek 1691. i 1700. godine. Stoga, samostani u Javorivu (Przemyslska eparhija) i Sloviti (Lavovska eparhija) koji su u 19. stoljeću postali okosnicom ženskog bazilijanskog redovništva, zapravo prelaze na uniju najkasnije. Tako, Antin Petruševič piše da su se monahinje Slovitskog samostana u Galiciji držale „grčke“ (to jest, pravoslavne) vjeroispovijesti sve do početka 18. stoljeća, što je dodatno otežavalo njihov materijalni položaj pod poljskom vladavinom.²⁰ Iako je početkom 18. stoljeća na području

¹⁷ Usp. Повѣсть временныхъ лѣтъ, godina 1086., stupac 197, prijevod sa stavroslavenskog. Izvorni tekst: „1086. Всеволодъ заложи црквѣ сѣго Андрѣа при Иванѣ прѣдѣномъ митрополитѣ . створи оу црви тоаѣ манастырь . в нем же постриже с дщи его . дѣвою именемъ Ѧнька . сиа же Ѧнка совокупивши черноризици многи . пребываше с ними . по манастырьскому чину“ [1086. Vsevolod je osnovao crkvu svetog Andrije [Prvozvanog] pod vodstvom prečasnog Ivana mitropolita. U toj je crkvi sagradio samostan gdje se zavjetovala njegova kći, po imenu Janka. Ova Janka, okupivši mnoge kaluđerice, živjela je s njima prema manastirskom pravilu]

¹⁸ Usp. Sophia SENYK, *Women's monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions*, 107.

¹⁹ Usp. *Isto*, 196.

²⁰ Usp. Антін ПЕТРУШЕВИЧ, Словицкій женскій Монастирь Чину св. Василя В. і его дівочоє воспиталище. Краткоє історическоє ізвістіє по грамотам і актам тогоже Монастиря сочиненное, у: *Зоря Галицка*, 13 (1851.),

Brestlitovske crkvene unije bilo 30 do 40 ženskih samostana, oni su vodili različiti način života te se većinom nisu mogli samostalno uzdržavati.²¹ Kod uspostavljanja Habsburške vladavine 1772. u Galiciji je bilo od 10 do 12 sjedinjenih ženskih samostana. Tijekom 1780.-ih godina, uslijed reformi cara Josipa II. većina njih je zatvorena. Ostala su samo dva ženska grkokatolička samostana u Sloviti i Javorivu.²² Hijerarhija mjesne Grkokatoličke crkve nastoji očuvati dva zadnja ženska samostana te car Franjo I. godine 1821. izdaje dozvolu za djelovanje samostana u Sloviti i Javorivu koji su se trebali sami uzdržavati. U tu svrhu u njima su osnovane ženske škole, godine 1823. u Sloviti te godine 1848. u Javorivu.²³ Unatoč tome, spomenuti samostani i dalje trpe krizu zbog nedostatka formacije i materijalne oskudice. Stoga, lavovski metropolit Silvestar Sembratovič 1897. inicira temeljitu reformu ženskih bazilijanskih samostana: osniva za njih reformirani novicijat, imenuje vizitatora bazilijanca Andreja Šeptickog te inicira sastavljanje zajedničkih Konstitucija za sestre bazilijanke. Postavši 1901. lavovski metropolit, Andrej Šepticki i dalje se trudi oko razvoja bazilijanki te piše za njih prve Konstitucije, prihvaćene 1909. na Općem vijeću sestara bazilijanki u Lavovu.²⁴

Prihvatanjem Konstitucija 1909., koje su obuhvaćale administrativna, asketska i gospodarska pitanja, pravno su fiksirani rezultati reforme, započete 1897., međutim trebalo je više vremena da ona doista zaživi.²⁵ Zapravo, tijekom prve polovice 20. stoljeća zajednice bazilijanki u Ukrajini i u svijetu nalaze se na putu prema centralizaciji, to jest ujedinjenju koje je bilo dovršeno 1951. U tom prijelaznom razdoblju, s jedne strane, bazilijanke ostaju autonomne i podložne mjesnom ordinariju u pitanju kaznenog prava, primanja i otpuštanja članova, otvaranja novih

112. [Antin PETRUŠEVYCH, Slovitski ženski manastir Reda sv. Bazilija V. i njegovo djevojačko odgajalište. Kratki povijesni izvještaj sastavljen prema aktima istog manastira, u: *Zorja Galička*, 13 (1851.), 112.]

²¹ Usp. Лукія Ольга МУРАШКО, *Жіночі монастирі Чину св. Василя Великого в Галичині 1772-1918*, 7.

²² Usp. *Isto*, 11.

²³ Antin Petruševič piše o zavodu u Slovitskom samostanu kao odgajalištu za djevojke, posebice za svećeničke kćeri, te navodi da se tamo predaje „školska nauka“ i „ženski rad“. Predavale su monahinje „na sličan način kao u pučkim učilištima“, „s održavanjem propisanih školskih ispita“, pod nadzorom odgovornog svećenika i metropolite. Od 1823. do 1841. Slovitski odgojni zavod završilo je 88 učenica. Usp. Антін ПЕТРУШЕВИЧ, Словицькій женській Монастир Чину св. Василя В. і его дівочоє воспиталище, 112.

²⁴ Usp. Лукія Ольга МУРАШКО, *Жіночі монастирі Чину св. Василя Великого в Галичині 1772-1918*, 15-16.; *Вытягъ зъ правилъ св. Отца нашего Василя Великого уложеный для инокинь Иосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституціи женскихъ монастырѣвъ ЧСВВ Галицкоу провинціи, Жовква, 1909.* [Izvadak iz pravila sv. oca našeg Bazilija Velikog, priređen je za monahinje Josifom Veljaminom Rutskim, mitropolitom Rusi. *Konstitucije ženskih manastira Reda svetog Bazilija Velikog Galicijske provincije, Žovkva, 1909.*]

²⁵ Usp. Магдалина ВИТВИЦЬКА, Исторично-правовий аспект реформування василянських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі XIX–XX століть, у: *Acta studiosa. Богословський науковий збірник*, 9 (2011.), 22. [Mahdalyna VYTVYTSKA, Povijesni i pravni aspekti reforme bazilijanskih ženskih samostana u Galicijskoj metropoliju na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u: *Acta studiosa. Teološki znanstveni zbornik*, 9 (2011.), 22.]

samostana, održavanja klauzure (za izlazak iz samostana bilo je potrebno pismeno dopuštenje biskupa).²⁶ S druge strane odvijaju se procesi koji vode ujedinjenju, većoj uniformnosti i ujedno osamostaljenju bazilijanki, a to su: sazivanje Općih vijeća 1909., 1923. i 1931. u kojima sudjeluju predstavnice svih samostana diljem svijeta, imenovanje apostolskog vizitatora za bazilijanke od strane Apostolske stolice te daljnji rad na Konstitucijama.²⁷

Usljed reforme, započete 1897., koja je omogućila kvalitetniju formaciju redovnica i uniformnost samostana, odgojna-obrazovna djelatnost sestara bazilijanki doživljava procvat. Sestre osnivaju nove ustanove: u Lavovu Ruski djevojački institut i Narodnu školu 1881., gimnaziju 1906.; u Stanislavivu Institut Marije 1909.; u Przemyslu (danas Poljska) institut i školu 1902.²⁸ Odgojno-obrazovna djelatnost postala je odlikom sestara bazilijanki izvan Ukrajine. Tako, po dolasku u SAD 1911. godine, monahinje iz Javorivskog samostana osnivaju u Philadelphiji dom za siročad, školu za grkokatoličku djecu i nedjeljnu školu. S tim odgojno-obrazovnim poslanjem sestre bazilijanke dolaze 1915. i u današnju Hrvatsku.²⁹

1.1.2. Bazilijanska monaška tradicija na području Križevačke eparhije

Današnja Križevačka eparhija, osnovana 1777. godine, tijekom svoje povijesti uključivala je vjernike iz pet različitih crkvenih sjedinjenja: Marčanske unije (1611.), Uzhorodske unije (1646.), Brestlitovske unije (1596.), Rumunjske unije (1698.) i makedonske Kukuške unije (1859.).³⁰ Kao što je bilo spomenuto, sve do 17. stoljeća pojam „Bazilijanski Red“ rabi se u širem smislu za katoličke redovnike istočnog obreda. Janko Šimrak u članku *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama* navodi svjedočanstvo povjesničara 17. stoljeća Janeza Vajkarda Valvasora o uskocima, odnosno „kranjskim Vlasima“. Između ostalog, Valvasor spominje „vlaške monahe“, ne navodeći za njih kojim su se pravilom služili, te „kaluđerice“ koje „stanuju po dvije, po tri zajedno u jednoj kući prema pravilima reda sv. Bazilija“.³¹ Ovdje se pojam „Red sv. Bazilija“ rabi za označavanje obredne pripadnosti te

²⁶ Samostani su podvrgnuti upravi ordinarija rješenjem cara Franca Josipa 1781. Usp. *Isto*, 9-10.

²⁷ Usp. *Isto*, 7-29.

²⁸ Usp. Лукія Ольга МУРАШКО, *Жіночі монастирі Чину св. Василя Великого в Галичині 1772-1918*, 45-46.

²⁹ Usp. Саломія ЦЬОРОХ, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок*, 188-208, 221-222.

³⁰ Usp. Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, 17.

³¹ Janko ŠIMRAK, *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama*, u: *Bogoslovska smotra*, 12 (1924.) 2, 171.

zajedničkog načina života za razliku od samotnjačkog. Međutim, postoje podatci da bazilijanci kao pripadnici strukturiranog Reda Brestlitovske unije dolaze na ova područja uskoro nakon službenog uspostavljanja Reda sv. Bazilija 1617.³² Tako, bazilijanac o. Metodije Terlecki³³ posjećuje vjernike istočnog obreda u Žumberku 1628. godine tijekom misijskih vizitacija Kneževine Vlaške, Dalmacije, Hrvatske i Slovenije (1628.-1630.), te godinu kasnije u Rimu izvješćuje papu Urbana VIII. o njihovu stanju. Tom mu prilikom papa podjeljuje ovlast glavnog propovjednika među uskocima.³⁴ Terlecki se vraća u Žumberak te 1630. godine šalje Kongregaciji za širenje vjere detaljno izvješće o svom djelovanju.³⁵ J. Šimrak piše da nakon Terleckog „o dolasku članova reda sv. Vasilija iz donje Ugarske ili Galicije nije dalje ništa poznato“.³⁶

Bazilijanci su prisutni u vodstvu Križevačke eparhije od njezina osnutka 1777. Prvi križevački biskup Vasilije Božičković (1777.-1785.) bio je bazilijanac, predavao je filozofiju u bazilijanskom samostanu sv. Jura u Lavovu (danas Ukrajina), a 1751. imenovan je poglavarom tog samostana.³⁷ Također, bazilijanac je bio Teofil Pašić, marčanski apostolski vikar 1738. -1746. (preminuo je 1759. u Ukrajini),³⁸ kao i drugi po redu križevački biskup Jozafat Bastašić³⁹ te treći

³² Usp. Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, 31.

³³ Usp. Janko ŠIMRAK, *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama*, 299.

³⁴ Usp. Janko ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. secundum selecta documenta nondum edita, ex tabulariis Romanis Vaticanis, S. Congregationis de Propaganda fide et almae ecclesiae zagradiensis*, Zagreb, 1926., 56.

³⁵ Joannes ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum*, 56-57.

³⁶ Usp. Janko ŠIMRAK, *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama*, 299.

³⁷ Usp. Bishop Vasilije Božičković (Bosicskovich), O.S.B.M., u: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbosics.html> (1. IV. 2023.); Dmytro BLAŽEJOVSKYJ, *Byzantine Kyivan rite students in Pontifical Colleges, and Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576—1983)*, Rome, 1984., 122; Athanasius G. WELYKYJ, *Litterae basilianorum in terris Ucrainae et Bielarussiae. Vol. II: 1731—1760.*, Romae, 1979., 136-137, 186, 205.

³⁸ Usp. Athanasius G. WELYKYJ, *Litterae basilianorum in terris Ucrainae et Bielarussiae*, 83. Zbog dvostruke uporabe termina „bazilijanski red“ pitanje prisutnosti bazilijanaca na ovim područjima do uspostavljanja Križevačke eparhije 1777. zahtijeva dodatno istraživanje. Naime, Jurije Đuđar navodi skoro sve marčansko-svidničke biskupe i marčanske vikare kao bazilijance, a sam samostan u Marči oslovljava kao „samostan otaca bazilijanaca“ što više ukazuje na obrednu pripadnost nego na povezanost s Redom sv. Bazilija. Usp. Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, 132. Također Janko Šimrak piše da su sve marčanske vladike „od Šime Vratanje pa do Vasilija Božičkovića (1611-1785) na broj 17 bili su članovi vasilijanskog reda. Taj se red prekinuo istom sa biskupom Jozafatom Bastašićem.“ Usp. *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1936.*, Janko ŠIMRAK (ur.), Zagreb, 1936., 77. Ovaj podatak nije točan barem po tome što je Jozafat Bastašić bio bazilijanac, pripadnik Reda sv. Bazilija. Zaključno, može se reći o jednom nastojanju povjesničara istaknuti povezanost Križevačke eparhije s monaškom tradicijom sv. Bazilija Velikog.

³⁹ Usp. Bishop Jozafat Bastasic (Bastasye), O.S.B.M., u: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbastass.html> (1. IV. 2023.); Dmytro BLAŽEJOVSKYJ, *Byzantine Kyivan rite students in Pontifical Colleges, and Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576—1983)*, 86.

križevački biskup Silvestar Bubanović.⁴⁰ Međutim, bazilijansko redovništvo u Križevačkoj eparhiji do 20. stoljeća nije doživjelo razvoj u jednom organiziranom obliku.

Intenzivniji redovnički život, posebice ženskih zajednica u Križevačkoj eparhiji datira se početkom 20. stoljeća: 1906. godine na poziv biskupa Julija Drohobeczoga u Križevce dolaze grkokatoličke sestre službenice.⁴¹ Uslijed Prvog svjetskog rata godine 1914. u Križevačku eparhiju dolaze kao ratni izbjeglice bazilijanci:

„Iz Varaždina javljaju: Kako je poznato, morali su za provale Rusa u Galiciju mnogi ostaviti svoja obitavališta i tražiti utočišta izvan domovine. Tako su dospjeli u Hrvatsku i redovnici sv. Bazilija Velikog, bazilijanci, a ovdje ih bratski primiše naši redovnici franjevci u Zagrebu, Jaski i Varaždinu, dok ne svanu bolja vremena, da se opet povrate u svoj zavičaj.“⁴²

Neki od bazilijanaca primili su svećeničko ređenje u Križevačkoj eparhiji,⁴³ pojedini su ostali ovdje.⁴⁴ Naslovnica *Katoličkog lista* od 11. studenog 1915. posvećena je godišnjici dolaska bazilijanaca kao izbjeglica u Hrvatsku te spominje njihov boravak u isusovačkom samostanu u Zagrebu te franjevačkim samostanima u Zagrebu, Varaždinu i Jastrebarskom.⁴⁵ Od 1924. godine biskup Njaradi povjerava bazilijancima vodstvo Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu. Opći šematizam Katoličke crkve 1939. navodi: „U našim krajevima djelovali su članovi ovog Reda s prekidima već od samog početka Unije, a stalno djeluju od 1924. zasnovavši redovničku provinciju sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu.“⁴⁶

⁴⁰ Usp. Bishop Silvester Bubanovich, O.S.B.M., u: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbuban.html> (1. IV. 2023.); Dmytro BLAŽEJOVSKYJ, *Byzantine Kyivan rite students in Pontifical Colleges, and Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576—1983)*, 123.

⁴¹ Sestre Službenice Bezgrješne Djevice Marije je ženska redovnička kongregacija Ukrajinske grkokatoličke crkve, osnovana 1892. Članice zajednice djeluju kako u Ukrajini, tako u drugim zemljama gdje stanuju Ukrajinci grkokatolici: u Brazilu, Argentini, Kanadi, SAD-u. Zajednica ima svoju provinciju i u Vojvodini. U analiziranom razdoblju u dopisima Križevačkog ordinarijata na hrvatskom jeziku koristi se ukrajinska inačica njihovog naziva „službenice“ (od ukrajinskog „службениці“). U Križevcima su se sestre službenice brinule za pitomce muškog internata, osnovanog od biskupa Drohobeczoga. Usp. Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, 136-137.

⁴² Bazilijanci u Varaždinu, u: *Jutarnji list*, 28. X. 1914., 4.

⁴³ Usp. Arhiv Križevačke eparhije (dalje: AKE), kutija Godina 1915. (1-700), predmetni spis br. 324/1915., Molbe bazilijanaca o. Mitrofana Hrynkevyča i o. Severiana Baranyka Križevačkom ordinarijatu o izdavanju potvrda o njihovom svećeničkom ređenju 14. veljače 1915., Zagreb, 27. III. 1915.

⁴⁴ Usp. Йосафат ВОРОТНЯК, Василянський чин сьогодні. Югославія, у: *Місіонар*, 110 (2001.) 12, 334. [Josafat VOROTNJAK, Bazilijanski red danas. Jugoslavija, u: *Misionar*, 110 (2001.) 12, 334.]

⁴⁵ Usp. Naši Bazilijanci nakon godinu dana, u: *Katolički list*, 66 (1915.) 45, 1-3. Činjenica da je oproštajni govor o. Platona Martyniuka prilikom odlaska bazilijanaca iz Jastrebarskog u Ukrajinu objavljen u cijelosti na prve tri stranice *Katoličkog lista* govori o tome da su dotični redovnici ostavili u Hrvatskoj lijep utisak.

⁴⁶ *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939., 407.

1.1.3. Neposredni preduvjeti dolaska sestara bazilijanki u Križevačku eparhiju

Ubrzo za bazilijancima, 1915. u Križevačku eparhiju dolaze sestre bazilijanke kao izbjeglice iz Slovitskog samostana u Galiciji.⁴⁷ Osim ratne opasnosti, koja je neposredno prouzročila njihov dolazak, valja spomenuti i druge razloge koji su pogodovali dolasku sestara: prethodno školovanje djevojaka iz Križevačke eparhije u bazilijanskim zavodima u Ukrajini te naklonost križevačkog biskupa Dionizija Njaradija redovništvu i njegova želja osnovati samostane u eparhiji.

Povezanost Križevačke eparhije sa samostanima sestara bazilijanki u Galiciji razvija se početkom 20. stoljeća. U Arhivu Križevačke eparhije može se naći više molbi vezanih uz pomoć oko školovanja naslovljenih na ordinarijat.⁴⁸ Križevački biskupi, šaljući pojedine sjemeništare na školovanje u Galiciju, šalju također djevojke iz lokalnih grkokatoličkih obitelji na školovanje u zavode koji su djelovali uz samostane bazilijanki u Javorivu i Sloviti. Za vrijeme biskupa Julija Drohobeczskog, zalaganjem kasnijeg apostolskog upravitelja a zatim i križevačkog biskupa Dionizija Njaradija, godine 1910. na novicijat u Slovitu odlaze kandidatice Angelina, Marta i Jelena Smičiklas (sestre Augustina, Marija i Daniela).⁴⁹ U kronici Javorivskog samostana zabilježeno je da su 1909. u Javoriv na školovanje primljene Veronika i Ana Sivč iz Bačke koje su izjavile želju da budu redovnice.⁵⁰ Još ranije, 1900. na školovanje i novicijat u Slovitu dolazi Serafina (sestra Sofronija) Erdelji, porijeklom iz Bačke, na preporuku svog duhovnika, tadašnjeg grkokatoličkog župnika u Šidu, Dionizija Njaradija.⁵¹

Dionizije Njaradi, 1914. imenovan upraviteljem Križevačke eparhije, bio je privržen redovništvu i smatrao ga je jednim od stupova eparhije. Đuro Bindas, spominjući da je Njaradi

⁴⁷ Usp. Юрій ДЖУДЖАР, Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії, 90.

⁴⁸ Na primjer, jedna od molbi odnosi se na školovanje kćeri grkokatoličkog svećenika: „Niže potpisana svećenička udova uslobođuje se Prečani naslov najuštivije zamoliti da bi mi blagoizvolio izdati potporu u svrhu školovanja moje malodobne kćerke Blanke, koja se nalazi na naucima u samostanu čč. ss. Uršulinki u Varaždinu.“ AKE, kutija Godina 1915. (1-700), bez br./1915., Molba Melanije Šooš Križevačkom ordinarijatu, Križevci, 21. I. 1915.

⁴⁹ Usp. Юрій ДЖУДЖАР, Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії, 138.

⁵⁰ Usp. *Хроніка Яворівського монастиря 1882-1935* [Kronika Javorivskog samostana 1882.-1935.], dne 17. IX. 1909. Iz kronike saznajemo kako su sestre Sivč pohađale Privatno žensko učiteljsko sjemenište sestara bazilijanki u Javorivu, položile su ovdje maturu te nakon redovničkih zavjeta radile kao učiteljice.

⁵¹ Usp. Rosa SEUCZUK – Gabriela HUSULAK (ur.), *Madre Sofronia misionera basiliana. Perfil biografico y espiritual*, Buenos Aires, 1988., 25-26.

osnovao u Križevačkoj eparhiji zajednice sestara bazilijanki, službenica i euharistinki⁵², naglašava: „Već od mladosti visoko je cijenio redovnički život. Još kao svećenik slao je ne samo mušku, nego i žensku djecu pobožnih roditelja u redovničke škole Vasilijanaca u Galiciji, pa time je odgojio lijep monaški podmladak.“⁵³ Njaradi, koji je još kao rektor Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu uspostavio dobru suradnju s lavovskim metropolitom Andrejem Šeptickim, zalagao se za svestrani razvoj crkvenog života u eparhiji, imajući Crkvu u Ukrajini za uzor. Josif Grodski, tajnik metropolita Šeptickog, 1910. svjedočio je:

„Veliki naš je prijatelj u Križevačkoj eparhiji prečasni rektor duhovnog sjemeništa u Zagrebu, o. Njaradi, čovjek ne samo dubokog nauka, već i ogromnog truda i žrtve kako za cijelu Križevačku eparhiju, tako i najprije za naše Rusine.⁵⁴ On također podržava vrlo žive odnose s Lavovom, vrlo često dolazi u Galiciju, pažljivo gleda na naš život ovdje i što vidi dobro kod nas, nastoji nakalemiti u svojoj eparhiji.“⁵⁵

Jedan od mnogih razloga koji je motivirao biskupa Njaradija za pokretanje odgojno-obrazovnih ustanova na razini eparhije bio je nepovoljni položaj doseljenika. Grkokatolici Ukrajinci koji su doselili početkom 20. stoljeća u Bosnu i Slavoniju trpjeli su materijalnu oskudicu i omalovažavanje. U pismu ordinarijatu grkokatolički župni vikar Sibirin M. Bessermenyi od 25. siječnja 1915. svjedoči kako se vjernici često obraćaju župniku za pomoć, budući da su odbijeni na razini općine: „Ma da naši grkokatolički vjernici su siromašni, koji doista ništa nemaju, mole potporu, ipak su redovito na općinskom poglavarstvu odbiti s motivacijom, neka idu u svoju Galiciju i ondje mole potporu.“⁵⁶ Grkokatolički župnik iz Kaniže o. Franjo Latković 16. ožujka

⁵² Euharistinke (bugarski *Общността на сестрите евхаристинки*) je ženska grkokatolička redovnička družba, osnovana 1889. u Solunu talijanskim misionarom Giuseppe Alloatti i njegovom sestrom Kristinom. Usp. Евхаристинки - Монашеска общност на сестрите на Светата Евхаристия, u: <https://www.kae-bg.org/?act=content&rec=161> (1. IV. 2023.).

⁵³ Đuro BINDAS, Vladika Dionizije i Rusini, u: *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1936.*, 205.

⁵⁴ Sve do kraja 19. stoljeća pojam „Rusin/Rusini“ koristio se kao etnonim za ukrajinski narod. U 20. stoljeću prevladao je etnonim „Ukrajina/Ukrajinci“. Naziv „Rusin“ zadržao se na krajnjem zapadu Ukrajine, Zakarpatju te među doseljenicima iz ovog područja u druge zemlje (Slovačka, Jugoslavija, SAD). Doseljenici u Bačku u 18. stoljeću nazivaju sebe Rusinima. Latinizirani oblik „Ruthen“ koristile su austrougarske vlasti. U arhivskoj građi 1915.-1951. obuhvaćenoj ovim istraživanjem, pojam „Rusin/rusinski“ koristi se kao sinonim za „Ukrajina/ukrajinski“ te u tom smislu je naveden i u ovom radu. Usp. Zdravka ZLODI, Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj - etape doseljavanja i problem imena, u: *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 5 (2005.) 1, 408-431.

⁵⁵ Prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Другим великим нашим приятелем в Крижевачі є Впр. Ректор духовної семінарії в Загребі, о. Ніяраді, чоловік не лише глибокої науки, але й великої праці і пожертвованя так для цілої крижевацької епархії, як головно для наших Русинів. Він також утримує дуже живі зносини зі Львовом, приїздить до Галичини дуже часто, приглядає ся тут нашому життю-буттю, та що доброго у нас бачить, старає ся захищити в своїй епархії.“ Йосиф ГРОДСКИЙ, *Положенє Русинів в Босні, Львів, 1910.*, 98. [Josif GRODSKI, *Položaj Rusina u Bosni, Lavov, 1910.*, 98]

⁵⁶ АКЕ, kutija Godina 1915. (1-700), premetni spis br.26/1915., Župni vikar M. Bessermenyi Križevačkom ordinarijatu, Sibirin, 25. I. 1915.

1915. obraća se apostolskom upravitelju s molbom da pošalje redovnika bazilijanca na ispomoć u župu za Veliki tjedan i uskrsne blagdane.⁵⁷ Stoga biskup Njaradi, kako bi poboljšao stanje svojih vjernika, pokreće različite inicijative, između kojih je osnivanje odgojno-obrazovnih ustanova u eparhiji koje bi vodile redovnice. Njaradi je bio svjestan važnosti obrazovanja za mlade naraštaje, a i sam je zdušno radio na tom području, tijesno surađujući s Lavovskom metropolijom. Tako, godine 1915. Odjel za bogoštovlje i nastavu kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade dopušta, na zamolbu Njaradija, da se katekizam na ukrajinskom jeziku (odobren grkokatoličkim mitropolijским ordinarijatom u Lavovu) „smije upotrebljavati kao obučna školska knjiga za mladež grkokatoličke vjeroispovijesti maloruskoga materinskog jezika u školama područja grkokatoličkih župa u Petrovcima, Mikluševcima, Šidu, Berkasovu, Bačincima, Mitrovici i Piškorevcima.“⁵⁸ Biskupov stav prema školovanju mladih vidljiv je iz poziva upućenog roditeljima i župnicima da pošalju djecu na školovanje „u jedan misionarski zavod (...) da ondje svrše 8. razred gimnazije a poslije toga da stupe u Red Sv. Vasilija Velikoga i da kasnije djeluju kao misionari odgojitelji u našoj eparhiji ili kamo ih bude odredila Providnost Božja“. Tom prilikom Njaradi naglašava da kandidati moraju imati volju i prikladne sposobnosti, a župnike potiče da „progovore vjernicima kod propovijedi o uzvišenom staležu redovničkom i da po savjesti posavjetovavši se s Gospodinom u sv. molitvi preporuče u tu svrhu učenike najboljih roditelja što bolje nadarene.“⁵⁹

Dakle, osnivanje zajednice sestara bazilijanki u Križevcima 1915. nije bio posve neplanirani pothvat, iako i potaknut ratnim okolnostima. Njemu je pogodovalo prethodno školovanje djevojki iz Križevačke eparhije u samostanskim školama u Ukrajini kao i planovi biskupa Njaradija o razvoju redovništva u eparhiji.

⁵⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1915. (1-700), predmetni spis br 274-275/1915., Župnik Franjo Latković Križevačkom ordinarijatu, Kaniža, 16. III. 1915.

⁵⁸ AKE, kutija Godina 1915. (1-700), bez br./1915., Odjel za bogoštovlje i nastavu biskupu Dioniziju Njaradi, Predmet: „Pravdi katoličkej viri“. Katekizam za mladež grkokatoličke vjeroispovijesti maloruskog materinskog jezika“, Zagreb, 4. IX. 1915. (prijepis).

⁵⁹ AKE, kutija Godina 1916. (501-1201), bez br./1916., Dr. Dionizije Njaradi, apostolski administrator, Poziv „Želio bih poslati u jedan misionarski zavod...“, Križevci, na dan sv. Ćirila i Metodija 1916. Isti je dopis objavljen u Eparhijskom vjesniku, usp. Dr. Dionisije Njaradi, ap. administr., p. epp., XXI. Poziv, u: *Eparhijski vjesnik*, 448 (15. VII. 1916.), 31-32.

1.2. Društveno-političke okolnosti na području Križevačke eparhije od 1915. do 1951. godine i njihov utjecaj na crkveni život

Dolazak sestara bazilijanki u Križevačku eparhiju bio je u vrijeme Austrougarske Monarhije. Daljnji njihov razvoj odvija se za vrijeme promjene više političkih vladavina: Kraljevine SHS, od 1929. Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.), Banovine Hrvatske (1939.-1941.), Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) te Federativne Republike Jugoslavije (od 1945.). Iako je zajednica bazilijanki u Križevačkoj eparhiji bila manjinska po broju pripadnica i njihovoj narodnosti, te se više vezala uz granice eparhije nego uz državne granice, svakako valja pretpostaviti da su promjene političkog ustroja utjecale na razvoj dotične zajednice. Stoga, u ovom ćemo poglavlju ukratko predstaviti društveno-političke okolnosti od 1915. do 1951. godine, kako bi tijekom istraživanja mogli analizirati njihov utjecaj na život sestara.

Doseljavanje sestara u Križevačku eparhiju iz Galicije 1915. odvija se u granicama jedne države, multikonfesionalne i multinacionalne Habsburške Monarhije. I sama Križevačka eparhija nosila je obilježja multinacionalnosti koja nisu nestala na crkvenoj razini nakon kraja Monarhije. U prvoj polovici 20. stoljeća odvijala se tijesna suradnja između Križevačke eparhije i Lavovske metropolije što je bilo sasvim razumljivo, obzirom da su većinu vjernika Križevačke eparhije, uz Hrvate, činili doseljenici iz područja današnje Ukrajine. Već je bilo spomenuto da je križevački biskup Dionizije Njaradi podržavao tijesne odnose s lavovskim metropolitom Andrejem Šeptickim na području školovanja i formacije klera, redovnika i redovnica. Dakle, politički ustroj Habsburške Monarhije i suradnja dviju crkvenih jedinica pogodovali su dolasku sestara u Križevce te održavanju njihovih veza sa zajednicama u Ukrajini tijekom 1915.-1918. Drugi je važan aspekt života monarhije koji je utjecao na sestre i njihove aktivnosti bio naglasak na socijalno orijentirano djelovanje Crkve kao odjek jozefinističkih reformi. Autori J. Milić i I. Balta smatraju da su jozefinističke odredbe, nakon njihovog službenog ukidanja konkordatom između monarhije i Svete stolice 1855. godine, i dalje ostale na snazi, posebno glede načina svećeničkog odgoja, djelovanja crkvenih službenika i redovnika: „U državnoj upravi, na visokim školama, novinarstvu pa i u pojedinim crkvenim krugovima i dalje se provodila načela jozefinizma.”⁶⁰ Djelatnost sestara

⁶⁰ Jasmin MILIĆ – Ivan BALTA, Pravni položaj vjerskih zajednica na današnjem hrvatskom prostoru u Habsburškoj, odnosno Austrougarskoj monarhiji, u: *Religija i tolerancija*, 4 (2006.) 6, 122.

bazilijanki kako u Ukrajini, tako i u Križevačkoj eparhiji od početka je bila socijalno orijentirana: uz samostane su postojali konvikti, internati, dječji domovi, vrtići.

Kraj Monarhije i uspostavljanje Kraljevine SHS donio je određene promjene. S jedne strane, Ustav Kraljevine SHS 1921. formalno je jamčio slobodu vjeroispovijesti te mogućnost održavanja odnosa s vjerskim poglavarima izvan države: „Zajamčena je sloboda vjere i savjesti. Usvojene vjere jednake su pred zakonom i mogu javno ispovijedati svoju vjeru. Uživanje građanskih i političkih prava neovisno je o ispovijesti vjere (...). Usvojene i priznate vjere mogu održavati veze sa svojim vrhovnim vjerskim poglavarima i izvan granica države, u onoj mjeri u kojoj to traže duhovni propisi pojedinih religija.“⁶¹ Predviđena je i jedna otvorenost za nacionalne manjine: „Manjinama drugih rasa i jezika pruža se temeljna nastava na materinskom jeziku prema ugovorima, koji će biti propisani zakonom.“⁶² S druge strane, u praksi se Katolička crkva u Kraljevini SHS našla u nejednakopravnom položaju. Z. Matijević ističe da Vidovdanski ustav, ili ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1921. nije predviđao niti postojanje državne crkve, niti posve odvojenost crkve od države: „Katolička crkva zadržala je određene odnose s državom, i to kao javna ustanova sa specijalnim privilegijima. Tako je Katolička crkva umjesto države obavljala i neke određene državne poslove koje je državna vlast prepustila njoj, a i drugim priznatim vjerskim zajednicama. Tu je u prvome redu bila riječ o vjeronauku u školama, bračnom zakonodavstvu, vođenju matica rođenih, vjenčanih i umrlih, te vođenju internata, socijalnih, zdravstvenih i drugih ustanova.“⁶³ Autor također naglašava da Kraljevina SHS nije sklopila konkordat sa Svetom stolicom, što je otežavalo položaj Katoličke crkve kao vjerske zajednice.

Grkokatolici su se kao katolici istočnog obreda našli pod pritiskom u Kraljevini SHS. U Vojvodini i Bosni događaju se progoni grkokatolika doseljenika i sili ih se da pređu na pravoslavnu vjeru. Da je to pitanje bilo aktualno, svjedoči niz spisa arhivskih fondova Ministarstva vjera Kraljevine SHS o spomenutoj problematici.⁶⁴ O progonima se pisalo i u tadašnjem katoličkom tisku, kako ističe D. Patafta: „Grkokatolici su za pravoslavce predstavljali određenu provokaciju i

⁶¹ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. lipnja 1921.*, član 12, u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=5103&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

⁶² *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. lipnja 1921.*, član 16.

⁶³ Zlatko MATIJEVIĆ, Pokušaj razrješenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918.–1921. godine, Pokušaji razrješenja pravnog položaja, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 17 (1985.) 2, 66-67.

⁶⁴ Usp. Inventar sumarno-analitički AJ-69, Ministarstvo vera Kraljevine SHS, 1919.-1929. (1918.-1933.), 218, u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=868703&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

izdaju pravoslavlja te ih je kao takve trebalo vratiti u krilo Pravoslavne crkve.”⁶⁵ Jedan je od primjera negativnog odnosa prema grkokatolicima činjenica da se unija spominje kao primjer „antinarodne politike“ Rima tijekom debate o konkordatu u Parlamentu 19. srpnja 1937.⁶⁶ Očito da se problematizira postojanje samog crkvenog sjedinjenja kao takvog jer je grkokatolika u državi bilo malo te oni nisu predstavljali opasnost za pravoslavne: prema podacima iz godine 1935. u Kraljevini Jugoslaviji bilo je svega 46 tisuća grkokatolika u odnosu na 5,2 milijuna rimokatolika, 6,79 milijuna pravoslavnih, 1,56 milijuna muslimana te 240 tisuća protestanata.⁶⁷

Nastojanje Ukrajinaca (Rusina) očuvati svoj nacionalni identitet a ujedno i vjersku pripadnost tretiralo se u Kraljevini SHS kao katolička propaganda. Referent Ministarstva prosvjete 1929. izvješćuje o proslavi desetogodišnjice narodnog prosvjetnog društva u Ruskom Krsturu (Vojvodina): „Proslava je bila poglavito klerikalnog karaktera. Njome su rukovodili sveštenici, a mali broj učitelja, svi vaspitanici katoličke crkve i Zagreba. I dok Malorusi u Karpatima i Ukrajini prelaze u pravoslavlje, dotle ovi u Bačkoj služe ciljevima katoličke crkve i propagande.“⁶⁸

Također, na primjeru zbivanja u Križevačkoj eparhiji može se uočiti da je status katoličkih crkvenih službenika, a posebno onih koji su imali strano državljanstvo u Kraljevini SHS postalo problematično. Primjerice, 1927., biskup Njaradi, braneći pravo bazilijanki na opstanak u samostanu u Kamenici, naglašava da su one državljanke Jugoslavije.⁶⁹ Drugom zgodom Njaradi 1935. piše metropolitu Šeptickom da ukrajinski svećenici iz Galicije (tada poljski državljani) koji su došli u Bosnu moraju primiti jugoslavensko državljanstvo prema državnim zahtjevima kako bi mogli ostati na župama.⁷⁰ Godine 1936. u Križevački ordinarijat pristize kopija rješenja

⁶⁵ Danijel PATAFTA, Progoni bosanskih grkokatolika u Kraljevini SHS/Jugoslaviji na stranicama tadašnjeg katoličkog tiska, u: *Croatica Christiana periodica*, 39 (2015.) 75, 157.

⁶⁶ „Često je vršeno i pokatoličavanje vernih na silu. Ali kada Rimu ni to nije pomoglo, on je onda prišao stvaranju Unije (...). Prema tome se jasno vidi, gospodo poslanici, da je Rima stalno kod nas bio nosilac antinarodne politike.“ LVIII redovni sastanak Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije držan 19 jula 1937 godine u Beogradu, u: *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije*, 6 (1937.) 4, 13, u: <https://www.sistory.si/cdn/publikacije/3001-4000/3647/23%20LVIII%20REDOVNI%20SASTANAK%20-%2019%20%D0%88ULA%201937%20GODINE%20.pdf> (1. IV. 2023.). Usp. Blanka MATKOVIĆ, Pravni položaj vjerskih zajednica u Kraljevini Jugoslaviji, u: *Bosna Franciscana*, 38 (2013.), 135.

⁶⁷ Usp. *Kalendar „Hrvatski radiša“ za prestupnu godinu 1936.*, Zagreb, 1935., 5.

⁶⁸ Usp. Inventar sumarno-analitički AJ-66, Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije, 1918-1941, 360, u: http://www.arhivyyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=868701&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

⁶⁹ Usp. AKE, kutija Godina 1927. (1301-2340), interni br. 347/1927., Dionizije Njaradi Sreskom poglavarstvu u Prnjavoru, Križevci, 2. VIII. 1927.; AKE, kutija Godina 1927. (1301-2340), interni br. 348/1927., Dionizije Njaradi Ministarstvu unutrašnjih djela Beograd, 2. VIII. 1927.

⁷⁰ Usp. Centralni državni povijesni arhiv Ukrajine u Lavovu (dalje: CDPAUL), fond 358, opis 1, djelo 161, stranica 141, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 18. XII. 1935.

Ministarstva pravde od 13. lipnja 1936. prema kojem „pravo dato stranim vjerskim službenicima radi vršenja vjerskih funkcija na teritoriju Kraljevine Jugoslavije ima prestati sa 1 majom 1937. godine (...).“⁷¹

S problematičnošću statusa stranih crkvenih službenika u Kraljevini možemo povezati činjenicu da se do kraja 1930.-ih godina sestre bazilijanke porijeklom iz Galicije vraćaju iz Križevačke eparhije u domovinu, dok sestre jugoslavenskog državljanstva koje su do tog vremena boravile u samostanima u Galiciji i Zakarpatju, dolaze u Jugoslaviju.⁷²

Crkva u Kraljevini SHS zadržava pravo na socijalno djelovanje, međutim ono je otežano zbog uskraćivanja državne potpore. Dalje u radu će biti analizirano koji su utjecaj ove prilike imale na djelovanje sestara. Dok s jedne strane, za vrijeme Kraljevine SHS sestre u suradnji s biskupom Njaradijem nastavljaju socijalni i odgojno-obrazovni rad, s druge strane doživljavaju brojne zapreke i poteškoće, prijetnje konfiskacije imovine te uskraćivanje državne potpore.⁷³

Samostani sestara bazilijanki nalazili se na područjima (Križevci, Šid, Osijek, Mikluševci) koji su 26. kolovoza 1939. uključeni u Banovinu Hrvatsku sa sjedištem u Zagrebu. U nadležnost Banovine Hrvatske prenose se poslovi socijalne politike i prosvjete, dok poslovi vjera ostaju u nadležnosti državnih vlasti.⁷⁴

Uspostavom NDH dolazi do promjene položaja Katoličke crkve i grkokatolika: „Po prvi put nakon 1918. katolicizam je u hrvatskim zemljama postao tolerirana, tj. institucionalna, vjera. Razlog tomu bila je tradicionalna privrženost Crkve hrvatskoj državotvornoj ideji.“⁷⁵ Međutim,

⁷¹ AKE, kutija Godina 1936. (601-1230), predmetni spis br. 1026/1936., Ministarstvo pravde, Vjersko odjeljenje Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Predmet: Vjerski službenici stranog državljanstva, odobrenje rada (prijepis), Beograd, 28. VII. 1936. Nije poznato je li ova odredba stupila na snagu.

⁷² Na primjer, iz Šida u Ukrajinu odlaze s. Marija Dolžicka (1929.), s. Anna Teodorovič i s. Julita Bojčuk (1932.). Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 27. X. 1932., 83. U Križevačku eparhiju iz Ukrajine se vraćaju s. Ljubov Provči i s. Agneta Bujila (1921.), usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 29. V. 1921., 22.

⁷³ Usp. Михайло МАЛІЯЦКО, Преосвященний владика д-р Діонізіій Нярді – апостол і місіонер, [Preuzvišeni vladika dr. Dionizije Njaradi – apostol i misionar], u: *Богословія*, 59 (1995.), 147-193.

⁷⁴ Usp. Uredba o Banovini Hrvatskoj 26. kolovoza 1939., u: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/01/Uredba-o-Banovini-1939.pdf> (1. IV. 2023.).

⁷⁵ Irina OGNJANOVA, Religion and Church in the Ustasha ideology 1941.-1945., u: *Croatica Christiana periodica*, 33 (2009.) 64, 190. Jedna od kontroverzi tog vremena su vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest. Usp. Filip ŠKILJAN, Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH, u: *Časopis Povijesnog društva Križevci*, 17 (2015.) 1, 97-107; Stjepan RAZUM, Sveta Stolica, Nezavisna Država Hrvatska i Katolička crkva u Hrvatskoj 1941-1945, u: *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 2 (1996.) 1, 343-463.

povjesničari ističu kako je stav NDH prema Katoličkoj crkvi bio radije nepovjerljiv, osobito nakon što se Crkva suprotstavlja rasnim zakonima i prisilnim vjerskim prijelazima.⁷⁶

Završetkom Drugog svjetskog rata i uspostavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1945., Katolička crkva suočava se s odvajanjem od države, gubitkom škola, pljenidbom imovine, te postupnom eliminacijom iz javnog života.⁷⁷ Negativnom je odnosu komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi doprinijelo mišljenje da je ona svesrdno podržavala politiku ustaša; još većom je zaprekom bio autoritet Crkve te njezina institucionalna samostalnost.⁷⁸ Nabrajajući političke prilike u Jugoslaviji neposredno nakon Drugog svjetskog rata te uzroke nepovjerenja između Katoličke crkve i komunističkog režima (ateistička ideologija nove vlasti, borba protiv crkvenih institucija, ubijanja katoličkih svećenika i vjernika), M. Akmadža zaključuje: „Svi ovi uzroci, toliko su zaoštrili odnose Katoličke crkve i države da će posljedice za Katoličku crkvu biti u političkom, materijalnom i stradalničkom smislu teške.“⁷⁹ Ključne točke napetosti odnosa Crkve i države u ranom poratnom razdoblju 1945.-1952. su bile pastirsko pismo Katoličkih biskupa Jugoslavije 1945., donošenje Ustava FNRJ 1946. te zakona koji su utjecali na položaj Katoličke crkve: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Zakon o braku, Zakon o matičnim knjigama. Potom zabrana vjerskog tiska, onemogućivanje vjeronauka u državnim školama, zatvaranje sjemeništa, oduzimanje crkvene imovine te suđenje nadbiskupu Stepincu. Sve je spomenuto kulminiralo prekidom diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952.⁸⁰ Dotadašnje je angažiranje crkvenih službenika u različitim područjima javnog života kao što su odgoj, obrazovanje ili socijalna zaštita bilo ograničeno ili posve ukinuto. Primjerice, u pastirskom pismu od 20. rujna 1945. biskupi navode ograničenja koja proživljavaju privatne škole te internati: „Pored privatnih škola Katolička je Crkva imala veći broj internata, zavoda za odgoj srednjoškolske i radničke mladeži, kao što i male djece. Ti su zavodi najvećim dijelom danas zatvoreni, ili su u njima gotovo svugdje postavljeni komesari i komesarice. O radu tih katoličkih društvenih zavoda pronose stanoviti ljudi, koji nikada ne potpisuju svojih sastavaka u dnevnoj štampi, neistinite optužbe i nedostojne karikature. Oni proglašuju vjerski odgoj u tim zavodima srednjovjekovnim i

⁷⁶ Usp. Jure KRIŠTO, Katolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 27 (1995.) 3, 461-474.

⁷⁷ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004., 7.

⁷⁸ Usp. Miroslav AKMADŽA, The Position of the Catholic Church in Croatia 1945 – 1970, u: *Revue für kroatische Geschichte*, 2 (2006.) 1, 89.

⁷⁹ Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb-Slavonski Brod, 2013., 22.

⁸⁰ Usp. *Isto*, 23-150.

mračnjačkim.⁸¹ Spominje se i oduzimanje crkvenih zemljišta uslijed agrarne reforme⁸² što dovodi crkvene službenike u veliku oskudicu: „Agrarna reforma oduzimalje i izvlašćuje od Crkve sva zemljišta sa svim gospodarskim alatom bez ikakve odštete, kao da ih je Crkva stekla krađom. Onaj minimalni dio zemlje, koji se Crkvi ostavlja, ne će ni izdaleka biti dostatan da se njime uzdržavaju.“⁸³ Pismo zasebno spominje i položaj redovnica: „Katolički ženski redovi, njihove odgojne i karitativne ustanove imaju gotovo svaki dan novih neprilika i poteškoća s novim duhom, koji ih okružuje.“⁸⁴ 21. rujna 1945. biskupi Jugoslavije izdaju okružnicu u kojoj se između ostalog spominje oduzimanje crkvene imovine. Biskupi navode kako Crkva i njezine institucije imaju zakonsko pravo vlasništva: „Oduzimati Crkvi, protiv njezine volje, njeno imanje, znači kršenja prirodnog i pozitivnog prava (...). Takvo samovoljno oduzimanje crkvenih dobara u povijesti nije bilo po državu nikada skopčano s blagoslovom“⁸⁵. Oba spomenuta dokumenta potpisao je o. Ivan Višošević, provikar križevački.

Crkva je doživjela pritisak na svim područjima svoga djelovanja, prema Ustavu FRNJ od 31. siječnja 1946. djelatnost Crkve se odvija pod stanovitom kontrolom države: „Crkva je odvojena od države. Vjerske zajednice, čiji nauk nije u suprotnosti s Ustavom, slobodne su u njihovim vjerskim poslovima i u obavljanju vjerskih obreda. Vjerske škole za pripremanje svećenika slobodni su, ali su pod općim nadzorom države.“⁸⁶ Notom vlade FNRJ od 17. prosinca 1952. napetost između Svete Stolice i FNRJ završava prekidom diplomatskih odnosa koji je trajao do 1966. godine.⁸⁷

⁸¹ Usp. Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945., u: *Stopama pobijenih, glasilo Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“*, 2 (2009.) 2, 13.

⁸² Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji donesen je 23. kolovoza 1945. za njim je uslijedio Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske od 24. studenoga 1945. Usp. Marijan MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990. Budući da je Katolička crkva bila jedna od većih posjednika i da je prihod od zemljišta bio sredstvo uzdržavanja, svećenika, redovništva, različitih crkvenih zavoda, oduzimanje zemljišta imao je za Crkvu značajne posljedice. Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, 31.

⁸³ Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945., 14-15.

⁸⁴ *Isto*, 15.

⁸⁵ AKE, kutija Godina 1945. (1-404), predmetni spis br. 272/1945., Nadbiskupi i biskupiju u Jugoslaviji Časnoj braći svećenicima, Zagreb, 21. IX. 1945.

⁸⁶ *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, 31. januar 1946., član 25, u: http://www.arhivyyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=42688&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

⁸⁷ Usp. Miroslav AKMADŽA, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, u: *Croatia Christiana periodica*, 27 (2003.) 52, 171-202.

Dakle, osnivanje i razvoj zajednica sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji odvija se u okvirima nekoliko političkih sustava. Razdoblje Habsburške Monarhije bilo je pogodno za dolazak sestara iz Galicije u Križevce i njihov razvoj kao katoličke zajednice. Tijekom vladavine Kraljevine SHS/ Kraljevine Jugoslavije katolici gube potporu države iako Katolička crkva nastavlja djelovanje na socijalnom i obrazovnom području. Premda Vidovdanski sustav deklarira vjersku slobodu, u praksi dolazi do deprimiranja prema vjerskom i nacionalnom obilježju što je vidljivo iz pritiska na grkokatolike doseljenike u Vojvodini i Bosni. Uspostavom NDH odnos Katoličke crkve i države se poboljšava, međutim ubrzo dolazi do kontroverzi zbog prisilnih vjerskih prijelaza i rasnih zakona nove vlade kojima se Katolička crkva suprotstavlja. Napokon, Drugi svjetski rat te uspostava komunističke Jugoslavije rezultira progonima vjernika i vjerskih službenika, isključivanjem Crkve iz javnog života, oduzimanjem crkvene imovine. Složenost političkih prilika analiziranog razdoblja ilustrira kompleksnost situacije u kojoj se našla zajednica bazilijanki u samim počecima svoga razvoja u Križevačkoj eparhiji. U narednom poglavlju slijedi kronološki prikaz povijesti zajednice te djelatnosti sestara nakon čega će biti analiziran utjecaj društveno-političkih prilika na razvoj bazilijanki.

2. Povijest osnivanja samostana sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji i njihova djelatnost do 1951. godine

Tijekom 1915.-1951. godine sestre bazilijanke djeluju u Križevačkoj eparhiji kao klauzurne monahinje, podložne upravi ordinarijata. U analiziranom razdoblju zajednica se razvija u mrežu samostana u kojima se provodila odgojno-obrazovna djelatnost.

2.1. Samostan bazilijanki u Križevcima i njegova filijala od 1915. do 1951. godine

Godine 1915. sestre bazilijanke dolaze u Križevce gdje započinju vođenje odgojno-obrazovne ustanove, internata za srednjoškolke. Godine 1920. sestre ukrajinske narodnosti odlaze u Šid dok sestre hrvatske narodnosti ostaju u Križevcima, nastavljajući s vođenjem internata, a 1939. osnuju svoju prvu podružnicu u Sošicama. Slijedi prikaz povijesti razvoja samostana u Križevcima i njegove podružnice od 1915. do 1951. godine.

2.1.1. Osnivanje samostana u Križevcima i njegov razvoj do 1920. godine

Prve sestre bazilijanke pristižu na područje današnje Hrvatske 1915. godine kao ratne izbjeglice. 26. kolovoza 1915. bazilijanke iz samostana u Sloviti, Galicija (Josifa Povroznicka, Augustina Smičiklas, Maria Smičiklas, Vira Provči, Nadija Sabo, Alojzija Erdelji, Danijela Smičiklas, Magdalena Abodić, Pankratija Muzika) i djeca za koju su skrbile stižu u Križevce. Taj događaj detaljno je opisan na prvim stranicama samostanske kronike, pisane na ukrajinskom jeziku:

„Godina 1915.

26. VIII. U vrijeme kada bjesni strašni, opći srednjoeuropski rat i vladari svih naroda šalju svoje trupe na različite položaje, naš Gospodin, Dobri Isus Krist, šalje svoje malo stado iz tišine slovitskog samostana u Križevce, jer vojna opasnost još nije prošla i mogle smo se nadati da će svaki čas vratiti se neprijatelj, pa je časna majka igumanija Anna Teodorovič poslala nas iz Slovite da se zaštitimo od vojne opasnosti.

Slovita je na glavnom vojnom traktu i na bojišnici, pa su od početka rata sestre i djeca u velikoj opasnosti, jer su dvije (2) sestre poginule na bojištu, jedna (1) je ranjena i jedna (1) poginula od posljedica rata.

Stoga, kada je samo s Božjom pomoći i molitvama vjernika vratila se naša austrijska vojska, odmah je časna majka igumanija Ana Teodorovič poslala sestre i djecu u Križevce, njihovoj preuzvišenosti dr. Dioniziju Njaradiju, koji je skrbnik i pokrovitelj sve djece iz Mađarske i Hrvatske koja se odgajaju u Sloviti.

Sestre i djeca napustili su Slovitu 23. kolovoza 1915. u ponedjeljak ujutro, oko 5 sati.

Svih sestara bilo je (9) devet, i to: 1) č.m. Josifa, 2) s. Augustina, 3) s. Marija, 4) s. Vira, 5) s. Nadija, 6) s. Danijela, 8) s. Magdalena, 9) s. Pankratija.

Bilo je devetero djece (9): 1) Julija Bujila, 2) Anna Đudar, 3) Anna Bujila, 4) Natalija Cap, 5) Fevronija Čizmar, 6) Pavlina Bujila, 7) Pavlina Cap, 8) Fevronija Provči, 9) Magdalena Dudaš.

Tijekom putovanja doživjeli smo razne nedaće, koje se u ratu nisu mogle izbjeći, a milošću Božjom sestre i djeca sretni su stigli u Križevce 26. VIII. 1915. ujutro oko ½ 9 u četvrtak, dakle bili su na putu četiri dana i 3 noći.⁸⁸

U vojnim uvjetima put je bio dosta težak, pa je od velike pomoći bilo to što su sestre imale oznaku Crvenog križa. U Križevcima je putnike dočekaao kanonik otac Danijel Reba, a sutradan dolaze vladika Dionizije Njaradi i otac kanonik Dane Šajatović. Sestre i djeca privremeno su boravili u kući oca Danijela Šajatoviča dok su sestre službenice iselile iz biskupskog konvikta namijenjenog bazilijankama. Prema dokumentima ordinarijata „dana 1. X. 1915. prestao je dom

⁸⁸ Arhiv viceprovincije sv. Bazilija i Makrine sestara Reda sv. Bazilija Velikog (dalje: AVPBM), *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima* 1915.-1985., dne 26. VIII. 1915., 1-2, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „p. 1915.

26. VIII. В часах, коли лютуєсь страшна, загально середноєвропейська війна і пануючі всіх держав розсилають свої війська на різні позиції, посилає Господ наш Предобрий Ісус Христос своє мале стадо з тихої. Словітської обители до Крижовця, понеже воєнна небезпека еше не минула і можна було сподіватися, що що хвиля верне неприятель, тому вислали нас Високопреподобна Мати Настоятелька Анна Теодорович зі Словіти, щоби охоронити від небезпеки воєнної.

Словіта є на головнім воєннім тракті і на боєвій лінії, тому від початку війни сестри і діти много небезпек перебули, позаяк дві (2) сестри на боєнім полю убито, одну (1) ранено, а одна (1) з причини війни померла.

Тому накопи тільки за Божою помочию і молитвами вірних повернуло наше австрійське військо, зараз Високопреподобна Мати Настоятелька Анна Теодорович вислали сестри і діти до Крижовця, до їх Преосвященства Др. Дионізія Няраді, котри є Опікун і Покровитель всіх дітий з Угорщини і Кроації, котрі виховуються в Словіті.

Сестри і діти виїхали зі Словіти 23 серпня 1915. в понеділок рано, около 5. год.

Всіх сестер було (9) девять, іменно: 1) Мати Йосифа, 2) С. Августина, 3) С. Марія, 4) С. Віра, 5) С. Надія, 6) С. Альойзія, 7) С. Даниїла, 8) С. Магдалина, 9) С. Панкратія.

Дітий було девятеро (9): 1) Юлія Буїла, 2) Анна Джуджар, 3) Анна Буїла, 4) Наталія Цап, 5) Февронія Чизмар, 6) Павлина Буїла, 7) Павлина Цап, 8) Февронія Провчі, 9) Магдалина Дудаш.

В часі подорожи зазнавали ми різних прикростий, котрих не мож було оминати в часі воєннім, та ласкою Божою прибули сестри і діти щасливі до Крижовця 26 VIII. 1915. р. Рано около ½ 9 в четвер, то ж були в дорозі чотири дни і 3 ночи“.

Služebnica u Križevcima i na mjesto njihovo došle Vasilijanke⁸⁹. Četiri sestre službenice odlaze u grkokatoličku župu Kucura u Vojvodini (danas Srbija).⁹⁰

Odlukom Križevačkog ordinarijata od 4. listopada 1915. eparhijsko sirotište „Julianeum“ s čitavim njegovim posjedom je predano „ČČ. Vasilijankama u Križevcima, s obvezom da iste ovdje otvore i rukovode ženski internat za odgoj ženske mladeži eparhije Križevačke. Internat će se uzdržavati od dohodaka kuća, posjeda i doprinosa učenica.“⁹¹

Kako rat nije jenjavao i nije bilo nade na skori povratak u Slovitu, sestre i djeca izbjeglice koja su došla s njima nastavljaju u Križevcima započeto školovanje. Analizirajući arhivsku građu, vidimo kako je ključnu ulogu u nastavku školovanja i daljnjem odgojno-obrazovnom radu sestara imao apostolski upravitelj i kasnije biskup Njaradi. 13. rujna 1915. Njaradi šalje Odjelu za bogoštovlje i nastavu kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu molbu za dopuštenje da sestre bazilijanke, pridošle iz Ukrajine, nastave školovanje i polažu ispite u Hrvatskoj, navodeći da „sestre nalaze se sada u Križevcima, kamo su se morali skloniti radi ratnih neprilika u Galiciji. Da ne izgube i ovu školsku godinu, žele njihovi poglavari, da nastave svoj rad ovdje u Hrvatskoj.“⁹² U spomenutom dopisu navode se sljedeće kvalifikacije sestara: s. Magdalena Ramač ima 3 tečaja Galičke preparandije, s. Alojzija Erdelji 3. tečaj Zagrebačke samostanske preparandije, s. Vira Provči prvi semestar 3. tečaja Zagrebačke preparandije, s. Nadija Szabo 8. razred gimnazije, a sestre Pankratija Muzika, Josipa Povroznicka, Augustina Smičiklas, Marija Smičiklas, Ana Buila završile 7. razred viših djevojačkih škola pred upis u 1. tečaj preparandije. Odjel za bogoštovlje i nastavu 6. listopada 1915. izdaje dopuštenje navedenim sestrama za polaganje propisanih ispita u Ženskoj učiteljskoj školi u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu te za praktične vježbe u Križevcima.⁹³ Sličnu molbu biskup Njaradi upravlja istom Odjelu kako bi djevojke koje su došle sa sestrama mogle nastaviti školovanje: moli za upis u 8. razred više pučke škole u Križevcima Jule Buila, Ane Đuđar, Danijeke Smičiklas, u 7. razred Natalije Cap, u 4. razred

⁸⁹ AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 941/1915., Križevci, 19. IX. 1915. Popratna bilješka o promjeni sestara očito je kasnijeg datuma.

⁹⁰ Usp. AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 942/1915., Ordinarijat Križevačke eparhije Glavnom redarstvenom povjerenstvu u Križevcima, Križevci, 29. IX. 1915.

⁹¹ AVPB, predmetni spis br. 180/1915, Dionizije Njaradi, apostolski administrator, ČČ.SS. Vasilijankama u Križevcima, Križevci, 4. X. 1915.

⁹² AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 861/1915., Dionizije Njaradi Odjelu za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Križevci, 13. IX. 1915.

⁹³ Usp. AKE, kutija Godina 1915 (701-1182), predmetni spis br. 963-964/1915., Odjel za bogoštovlje i nastavu Ravnateljstvu ženske učiteljske škole u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu, Zagreb, 6. X. 1915.; Odjel za bogoštovlje i nastavu Kraljevskoj županijskoj oblasti u Bjelovaru, Zagreb, 6. X. 1915.

niže pučke škole Fevronije Provči, Pauline Cap, Pauline Dudaš, u 2. razred Magdalene Dudaš.⁹⁴ Već 4. listopada 1915. Odjel za bogoštovlje i nastavu izdaje dopuštenje za upis i nastavak školovanja spomenutih učenica, dajući to do znanja ordinarijatu i Kraljevskoj županijskoj oblasti u Bjelovaru.⁹⁵ Učenice su nastavile školovanje u Hrvatskoj i sljedećih godina, tako u dopisu od 4. lipnja 1917. Odjel za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade obavješćuje ravnateljstvo ženske učiteljske škole u samostanu sestara milosrdnica da učenica Ana Đuđar može na kraju školske godine 1916./1917. prijaviti ispit za 2. tečaj u tom zavodu⁹⁶ kao odgovor na njezinu molbu od 19. svibnja 1917.⁹⁷ Početne obrazovne kvalifikacije bile su uvjet za stupanje u samostan bazilijanki, tako biskup Njaradi odgovara na pismo šidskog župnika o nepismenoj djevojci koja je izjavila želju postati časna sestra: „U samostan ne primaju ako osobe ne znaju čitati i pisati.“⁹⁸

Biskup Njaradi brinuo je i za materijalnu i duhovnu dobrobit sestara i djece. Od prvih dana on je postao brižni dobrotvor i duhovnik sestara: držao je predavanja za djecu i sestre, svaki tjedan davao je sestrama duhovne pouke i predvodio je molitvu klanjanja. Također, 15. listopada 1915. biskup Njaradi šalje Odjelu za narodno gospodarstvo kraljevske zemaljske vlade molbu za materijalnu pomoć novom ženskom internatu u Križevcima i dozvolu za prijevoz željeznicom namirnica iz sela Ruski Krstur u Vojvodini (danas Srbija). Kao razlog navodi da su djeca izbjegla iz Ukrajine porijeklom iz Krstura, a nalazili su se na školovanju u Galiciji, pa bi im njihove obitelji tako mogle poslati pomoć.⁹⁹ Stranice križevačke samostanske kronike tog razdoblja obiluju riječima zahvalnosti biskupu Njaradiju, kao i ocu Šajatoviću.

Uskoro u Križevce dolaze nove sestre iz Ukrajine. Kronika spominje kako su zajednici u Križevcima nedostajale sestre koje bi obavljale kućne poslove jer su pridošle sestre bile zauzete obrazovanjem. Već 28. studenoga 1915. godine u Križevce dolazi poglavarica slovitskog

⁹⁴ Usp. AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 862/1915., Dionizije Njaradi Odjelu za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Križevci, 13. IX. 1915.

⁹⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 957-958/1915., Odjel za bogoštovlje i nastavu Kraljevskoj županijskoj oblasti u Bjelovaru, Predmet: Upis učenica iz Galicije u višu i nižu pučku školu u Križevcima, Zagreb, 4. X. 1915. (prijepis).

⁹⁶ Usp. AKE, kutija Godina 1917. (1-800), predmetni spis br. 574/1917., Odjel za bogoštovlje i nastavu kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade Ravnateljstvu ženske učiteljske škole u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu, Predmet: Đuđar Ana, ispit, Zagreb, 4. VI. 1917. (prijepis).

⁹⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1917. (1-800), predmetni spis br. 574/1917., Molba Ane Đuđar, učenice II. tečaja učiteljske škole Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi, Križevci, 19. V. 1917.

⁹⁸ AKE, kutija Godina 1917. (1-800), predmetni spis br. 722-723/1917., Đuro Besermenji Dioniziju Njaradiju, Šid, 13. VII. 1917., popratna bilješka.

⁹⁹ Usp. AKE, kutija Godina 1915. (701-1182), predmetni spis br. 998/1915., Ordinarijat Križevačke biskupije Odjelu za narodno gospodarstvo Visoke kraljevske zemaljske vlade, Križevci, 15. X. 1915.

samostana, majka Ana Teodorovič s kojom stižu sestre Mitrofana Gladka i Margareta Mikloš voditi kućanstvo. Dana 10. siječnja 1916. godine biskup Njaradi započeo je prve trodnevne duhovne vježbe za sestre, nakon čega 14. siječnja, na dan sv. Bazilija Velikog po julijanskom kalendaru sestre obnavljaju zavjete:

„Potom, po redu zvanja, najprije časna majka igumanija Anna Teodorovič RSVV, dalje m. Pankratija Muzika RSVV, m. Josifa Povroznicka RSVV, s. Mitrofana Gladka RSVV, s. Augustina Smičiklas RSVV, s. Marija Smičiklas RSVV, s. Vira Provči RSVV, s. Nadija Szabo RSVV, s. Alojzija Erdelji RSVV, s. Danijela Smičiklas RSVV, s. Margareta Mikloš RSVV položile su zavjete, tijekom kojih su djeca izašla iz kapele, a nazočio im je prečasni otac mitrat Šajatović“.¹⁰⁰

Sljedeći poticaj za obnovu zajednice i dolazak novih sestara bila je krizna 1917. godina kada su sestre u Križevcima bolovalе od tuberkuloze. Sestre Nadija Szabo, Alojzija Erdelji i Danijela Smičiklas preminule su od neizlječive bolesti, četiri sestre (Josifa Povroznicka, Augustina Smičiklas, Vira Provči i Margareta Mikloš) otišle su u Ukrajinu. Od prijašnjih sestara ostale su samo s. Marija Smičiklas i s. Mitrofana Gladka. Biskup Njaradi nastoji obnoviti zajednicu te dovodi nove sestre iz Ukrajine. Sestra Marija Dolžicka piše u svojim memoarima:

„Godine 1917. mitropolit Šepticki se vratio iz zatočeništva i bio je na blagdan Uzvišenja Svetog Križa u Sloviti. Za ovaj praznik stigao je u Slovitu i preuzv. Njaradi. Tamo su oba biskupa odlučila obnoviti samostan, otvoren početkom rata u Jugoslaviji. Za taj plan bile su imenovane majka Anna Teodorovič i dvije sestre, koje su se mogle prijaviti same. Mitropolit Šepticki vrlo rado mi je dopustio da odem u Jugoslaviju i pomognem m. Anni... U Jugoslaviju smo otišle u listopadu 1917.: majka Anna kao igumanija, ja kao zastupnica i sestra Joana, rođena u Jugoslaviji (u ukrajinskoj obitelji).“¹⁰¹

Dana 2. studenog 1917. s. Anna Teodorovič, s. Marija Dolžicka i s. Julija Bojčuk stigle su u Križevce. U to vrijeme samostanska kuća je bila u lošem stanju zbog vlage. Majka Anna uređuje

¹⁰⁰ *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 14. I. 1916., 13, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Потім після покликання найперше Високопреподобна Мати Ігуменія Анна Теодорович Ч. сьв. В. В. дальше м. Панкратія Музика Ч. сьв. В.В. М. Йосифа Поврознїчка Ч. сьв. В.В., С. Митрофана Гладка Ч. сьв. В.В., С. Августина Смічиклас Ч. сьв. В.В., с. Марія Смічиклас Ч. сьв. В.В., с. Віра Провчі Ч. сьв. В.В., с. Надія Сабо Ч. сьв. В.В., С. Альойзія Ерделі Ч. сьв. В.В., С. Данїїла Смічиклас Ч. сьв. В.В., С. Маргарета Міклош Ч. сьв. В.В. складала обіти, під час котрих діти вийшли з каплиці, а були присутні Високопреподобні Отець Мітрат Шаятович.“

¹⁰¹ Серафима САЛО, *Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину святого Василя Великого: нариси з історії*, Львів, 2010. [Serafima SALO, *Provincija Presvetog Trojstva sestara Reda svetog Bazilija Velikog: povijesni nacrt*, Lavov, 2010.], 22, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „В 1917 році Митр. Шептицький вернув з неволі і був на свято Воздвиження Чесного Хреста в Словіті. На це свято прибув також Преосв. Нярادی до Словіті. Там оба Спископи постановили упорядкувати монастир, зачатий з початком війни в Югославії. До того плану назначили Мати Анну Теодорович і дві Сестри, котрі могли зголоситися самі. Митрополит Шептицький дуже радо позволив мені їхати до Югославії до помочі М. Анні... До Югославії виїхали ми в жовтні 1917 року: Мати Анна яко настоятелька, я яко заступниця і Сестра Йоанна, роджена в Югославії (в укр. родині).“

klauzuru, premješta kapelicu u drugu prostoriju. Svečani prijenos i posvećenje kapele i klaustra obavljeno je 9. prosinca 1917. godine. Dana 31. srpnja 1918. godine iz Slovite u Križevce dolaze sestre Augustina Smičiklas i s. Joana Bučko.¹⁰² Nakon doživotnih zavjeta, s. Marija Smičiklas nastavila je studij u Stanislavivu u Ukrajini i vratila se u Križevce 20. veljače 1920. godine.¹⁰³

Već je bilo spomenuto da je zgrada u Križevcima predana u posjed bazilijankama pod uvjetom da ondje otvore ženski internat. U rujnu 1918. sestre započinju s primanjem djevojaka koje su pohađale državne škole. U kronici je za ovu djelatnost navedeno da su sestre vodile „institut“. Ne spominje se program rada, već je zabilježeno da su djevojke sudjelovale u proslavi blagdana, duhovnim obnovama, dakle, prolazile su oblik vjerskog odgoja. Prve godine u internat je primljeno 16 učenica.¹⁰⁴

Glede molitvenog života, u kronici je spomenuto da sestre u prvim godinama prakticiraju prve petke u mjesecu, tijekom kojih imaju zajedničko čitanje, kapitul i konferenciju, a slave i prve nedjelje u mjesecu klanjanjem. Kronika križevačkog samostana 1915.-1920. godina spominje proslavu Božića i Bogojavljenja prema ukrajinskim tradicijama, korizmene i uskrsne službe, blagoslov vrbe u Cvjetnu nedjelju i „majivke“ (svibanjske pobožnosti), obnovu zavjeta na dane sv. Bazilija i sv. Makrine.¹⁰⁵

Godine 1920. sestre bazilijanke osnivaju novu zajednicu u Šidu o kojoj će detaljnije biti riječi kasnije u radu. Jedan od razloga za ovaj osnutak, naveden u kronici, bila je želja otvoriti novicijat. Kronika spominje kako su 15. lipnja 1920. sestre dobile vijest da im je papa Benedikt XV. poslao 40.000 lira za gradnju nove kuće. Također navodi se da je kuća u Križevcima neprikladna za smještanje većeg broja sestara i za novicijat. Drugi razlog očito su bile razmirice koje su s vremenom nastajale između sestara ukrajinske i hrvatske narodnosti: sestra Marija Dolžicka u uspomenama piše kako su kod posjete Presvetom jedne htjele pjevati hrvatsku pjesmu, a druge ukrajinsku.¹⁰⁶ To potvrđuje i činjenica da su u Šid otišle sestre ukrajinske narodnosti te se nakon njihova odlaska kronika Križevačkog samostana vodi na hrvatskom jeziku. Treći razlog zbog kojeg je biskup Njaradi ponudio sestrama biskupsku ljetnu rezidenciju u Šidu za samostan,

¹⁰² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 31. VII. 1918., 21.

¹⁰³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 20. II. 1920., 31.

¹⁰⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 4. IX. 1918., 23.

¹⁰⁵ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, 1-34.

¹⁰⁶ Usp. Arhiv provincije sv. arkandela Mihaela sestara Reda sv. Bazilija Velikog (dalje: APSAM), *Спогаду м. Марії Должицької* [Uspomene m. Marije Dolžicke], kopija, bez nadnevka.

novicijati i sirotište bila je njegova želja očuvati tamošnju zgradu od državne konfiskacije. Već 28. lipnja 1920. majka Anna i sestra Joana otišle su pregledati kuću. Četiri sestre (poglavarica Anna Teodorovič, Marija Dolžicka, Julita Bojčuk i Joana Bučko), dvije kandidatice i dvije djevojčice (siročad) odlaze u Šid, dok u Križevcima ostaju tri sestre (poglavarica Augustina Smičiklas, Marija Smičiklas, Mitrofana Glatka) i kandidatice Jela Sumina.¹⁰⁷

2.1.2. Život samostana u Križevcima od 1920. do 1951. godine

Iz sljedećih zapisa kronike samostana u Križevcima, od 1920. pisana na hrvatskom jeziku, saznajemo kako su sestre nastavile s odgojem djevojaka: „Iste godine u mjesecu rujnu otvorila se u Križevcima preparandija i gimnazija. Ove godine ima 19 učenica u našem internatu.“¹⁰⁸ Godine 1921. ordinarijat Križevačke biskupije osnovao je fond za samostan u Križevcima. U darovnici se ponovno spominje da „ČČ. Sestre imaju dužnost da po mogućnosti rukovode ženski internat grkokatoličke mladeži Križevačke eparhije.“¹⁰⁹

Broj učenica bio je od 19 do 21 sve do 1926., kad je ukinuta preparandija u Križevcima te se broj smanjuje na do devet učenica,¹¹⁰ a 1928. ima ih samo šest¹¹¹ te 1930. dvije.¹¹² Biskup Njaradi se godine 1927. zauzima kod Ministarstva prosvjete u Beogradu protiv ukidanja prvog i drugog tečaja učiteljske škole (preparandije) te realne gimnazije u Križevcima. On to naziva životnim pitanjem eparhije naglašavajući važnost internata koji su vodile sestre: „Otkidajući od svojih usta podigao je potpisani u Križevcima dva internata za sirotinju eparhijsku, jedan za mušku, a drugi za žensku, da ta mladež pod mojim okom oplemeni dušu i srce, steče potrebitu naobrazbu (...), da ozbiljno shvate položaj i nesebično porade za otadžbinu vremenitu i vječnu.“¹¹³

¹⁰⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 9. IX. 1920., 35.

¹⁰⁸ *Isto*.

¹⁰⁹ AVPBM, predmetni spis br. 70/1921., Ordinarijat grkokatoličke biskupije Križevačke, Darovnica ČČ. SS. Vasilijankama u Križevcima, Križevci, 19. V. 1921.

¹¹⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 9. IX. 1926., 42.

¹¹¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 15. IX. 1928., 44.

¹¹² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 16. IX. 1930., 46.

¹¹³ AKE, kutija Godina 1927. (1301-2340), predmetni spis br. 1425/1927., Dionizije Njaradi Ministarstvu prosvjete u Beogradu, Križevci, 10. VIII. 1927.

Broj učenica ponovno se povećao 1941. godine, do 14, kada su u Križevcima otvorene nove srednje škole.¹¹⁴ Prema kronici, godine 1942. javilo se stotinjak učenica (vjerojatno zbog ratnih uvjeta), međutim sestre su mogle primiti samo dvanaest „radi prehrane“.¹¹⁵ U studenom 1944. ordinarijat moli od Ministarstva narodne prosvjete u Zagrebu financijsku pomoć za biskupski konvikt u Križevcima.¹¹⁶ Iz toga saznajemo da je internat u Križevcima još uvijek postojao. Kronika potvrđuje da su sestre 1944. i 1945. dalje brinule o učenicama.¹¹⁷

U dostupnoj građi nemamo podataka o načinu djelovanja internata. Ono što je razvidno iz kronike jest da su sestre nastojale pružiti djevojkama vjerski odgoj. Godine 1923. u dvorištu je sagrađena zasebna kapelica za učenice.¹¹⁸ Iz uspomena s. Irene Smičiklas koja je živjela u internatu kao učenica gimnazije od 1928.: „Svaki dan bila je prilika za razgovor sa sestrom prefektom (...). Osim vjeronauka, imale smo svećenika koji nam je davao pouku iz obreda i crkvenog pjevanja. Sveta Liturgija slavila se svaki dan prije škole. Svetu Liturgiju smo učile pjevati po žumberačkom napjevu (...). Iz konvikta u Križevcima redovničko zvanje odabralo je deset djevojaka.“¹¹⁹

Kroničarka navodi kako nakon odlaska dijela sestara u Šid bazilijanke u Križevcima nastavljaju prakticirati dosadašnje oblike pobožnosti: spomenuta je svibanjska pobožnost, sedmodnevne duhovne vježbe koje opet drži biskup Njaradi, obnova zavjeta za dan sv. Bazilija.¹²⁰

Kako je razvidno iz kronike, u prvim godinama ostala je povezanost između samostana u Križevcima i Šidu, tako 1921. u Križevce pristiže s. Joakima Marušćak iz Slovite i ovdje obnavlja zavjete, dok iste godine sestre Augustina i Marija Smičiklas odlaze u Šid „na mali odmor“¹²¹, a kandidatkinje Jela Sumina i Hanja (Anna) Komarnicka 1922. odlaze iz Križevaca u Šid „u novicijat.“¹²² Međutim već 1932. kandidatice iz Križevaca idu u novicijat u Lavov¹²³, nakon čega s. Irena Smičiklas i Josipa Badovinac polaze preparandiju sestara bazilijanki u Užgorodu, a s.

¹¹⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 29. X. 1941., 77.

¹¹⁵ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 26. VIII. 1942., 79.

¹¹⁶ Usp. AKE, kutija Godina 1944. (1-702), predmetni spis br. 639/1944., Ordinarijat Križevačke biskupije Računovodstvu Ministarstva državne riznice pri Ministarstvu narodne prosvjete u Zagrebu, Križevci, 2. XI. 1944.

¹¹⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 6.I.1944.; dne 9. IV. 1944., 81.

¹¹⁸ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 30. VII. 1923., 37.

¹¹⁹ Uspomene s. Irene Smičiklas, 2012., citirano prema: Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC, *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, 43.

¹²⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 1. V. 1921., 35; dne 22. VI. 1921., 35-36; dne 14. I. 1922., 36.

¹²¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 1. VIII. 1921., 36.

¹²² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 3. XI. 1922., 37.

¹²³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 8. IX. 1932., 50.

Vasilija Popović uči u Lavovu šivanje crkvenog ruha.¹²⁴ Godine 1940. kandidatice Ana Šimrak i Štefica Rudak ulaze u novicijat u Križevcima.¹²⁵

U kalendaru *Spomenica* 1930.-ih godina samostan u Križevcima vodi se kao zaseban, s vlastitom poglavaricom te broji od četiri do pet sestara. Na općim vijećima (kapitulima) sestara bazilijanki koji se odvijaju u Lavovu 1923. te Javorivu 1931., bile su predstavnice Šida i Križevaca.¹²⁶ Dakle, tijekom 1930.-ih godina samostani u Križevcima i Šidu održavaju povezanost, posebno po pitanju formacije, ali u gospodarskim i administrativnim pitanjima djeluju zasebno.

1. kolovoza 1937. prvi put u križevačkoj katedrali održano je polaganje doživotnih zavjeta. Zavjetovale se četiri sestre Hrvatice Makrina Smičiklas, Irena Smičiklas, Josipa Badovinac i Vasilija Popović.¹²⁷ Godine 1939. križevački samostan otvara prvu podružnicu u Sošicama.¹²⁸

Glede materijalnog stanja samostana u Križevcima 1920.-1930.-ih godina, kroničarka više puta spominje materijalnu oskudicu u kojoj se nalaze sestre, jer, kako navodi, većina učenica su bile svećeničke kćeri te su kao takve boravile u internatu besplatno. Stoga se sestre okreću poljoprivredi i uzgoju stoke,¹²⁹ a ponekad idu i na kvestiranje (prosjačenje).¹³⁰ Također spominje se da su pojedine djevojke bile primljene u samostan kao sluškinje, pomoćnice u vođenju domaćinstva. Uz opise redovitih pobožnosti i ritma života vezanog uz internat (praznike, početak i kraj školske godine), materijalni problemi jedna su od ključnih tema kronike. Spominje se

¹²⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 9. XII. 1940., 69.

¹²⁵ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 11. IX. 1940., 67. Pojedine sestre iz Križevačke eparhije nastavljaju studij i u Ukrajini, sve do Drugog svjetskog rata i boljševičke okupacije Zapadne Ukrajine. U uvjerenju, izdanom od ordinarijata Ireni s. Hrizanti Kanjuh 29. studenog 1940. navodi se kako je sestra kao kandidatkinja Križevačke biskupije „po odobrenju Ministarstva Prosvjete I. Br. 15023/1938 bila poslana u Lavov na zabavljačku učiteljsku školu, gdje je pohađala zabavljačku učiteljsku školu i istovremeno radila u dječjim ustanovama (...). Pošto je Lavov bio okupiran od SSSR nije mogla tamo završiti u trećoj godini svoje nauke nego je po nalogu ovog Ordinarijata uz odobrenje Ministarstva prosvjete I. Br. 2478/940 bila upućena u Bratislavu (...) gdje je i diplomirala.“ AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2379/1940., Ordinarijat biskupije Križevačke, Uvjerenje, Križevci, 29. XI. 1940.

¹²⁶ Na općem vijeću u Lavovu 1923. sudjeluju sestre Anna Teodorovič i Marija Dolžicka kao predstavnice Šida te Augustina Smičiklas kao predstavnica Križevaca. Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 19. XII. 1923., 38. Na općem vijeću u Javorivu 1931. sudjeluju sestra Ljubov Provči, predstavnica Šida, i sestra Marija Smičiklas, predstavnica Križevaca. Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 17. XII. 1931., 49.

¹²⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 1. VIII. 1937., 58.

¹²⁸ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, bez nadnevka, 72.

¹²⁹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 30. VI. 1924., 39.

¹³⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 1. VIII. 1929., 45. Godine 1924. ordinarijat traži od Ministarstva vjere novčanu pomoć za oporavak internata u Križevcima koji, kako je navedeno, „određen za siromašnu svećeničku djecu svećenika Eparhije Križevačke, za koje je poznato, da su najsiromašniji u čitavoj državi. AKE, kutija Godina 1924. (951-1955), predmetni spis br. 1268/1924., Ordinarijat grkokatoličke biskupije Križevačke Visokom Ministarstvu Vjera Kraljevine SHS, Katoličko odjeljenje, Križevci, 28. VIII. 1924.

povremena novčana pomoć od državnih i crkvenih vlasti, nastojanje sestara da zarade za život vlastitim trudom, međutim očito to nije bilo dovoljno da se podmire sve potrebe. U zapisu od 17. lipnja 1930. čak je navedeno da su sestre kupile zemljište, međutim nisu ga mogle isplatiti te su išle na kvestiranje kako bi isplatile polje.¹³¹ Očito da su mogućnost gospodarskog napretka spriječile i subjektivne okolnosti. Tako se u kronici spominje da sestre ne mogu kupiti konje za obradu zemlje, jer „uz konje treba muškoga, a sestre neće da imadu muške u službi.“¹³²

Drugi svjetski rat i poslijeratno razdoblje donijeli su promjene u život križevačkog samostana. U kronici je detaljno zabilježeno bombardiranje Beograda 6. travnja 1941. te panično raspoloženje koje je zavlдалo u Križevcima, kao i veselje građana zbog ulaska u grad njemačke vojske jer „će tako Hrvati imati svoju državu“.¹³³ Već je bilo spomenuto da 1942. internat sestara prima veći broj zahtjeva za smještaj učenica, međutim po završetku rata 1946. internat je zatvoren: „Počela je škola. Internata više nemamo pošto su državnim zakonom svi privatni internati ukinuti. Samo držimo na stanu dvije učenice i to: Vesnu Gvozdanović, koja je besplatno i Anicu Birth, koje je isto siromašna pa nešto malo plaća.“¹³⁴ Tijekom agrarne reforme zemljišni posjedi su ostali u vlasništvu samostana,¹³⁵ međutim sestre povremeno doživljavaju različite intervencije. Tako je, 1949. u zgradu biskupske rezidencije useljeno šumsko poduzeće iz Bjelovara.¹³⁶

Dakle, u poslijeratnom razdoblju odgojno-obrazovno djelovanje bazilijanki u Križevcima je prekinuto. Sestre žive od poljoprivrede sve do kraja 1950.-ih godina, kada počinju s radom u bolnici te u centralnoj kući u Rimu.¹³⁷

¹³¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 17. VI. 1930., 46.

¹³² *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, 15. III. 1931., 48.

¹³³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 6. IV. 1941., 75-76.

¹³⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 9. IX. 1946., 89.

¹³⁵ „Okružnom komisijom za agrarnu reformu i kolonizaciju u Bjelovaru 28. kolovoza 1945. ustanovljeno je da je samostan sestara bazilijanki posjednik i vlasnik svih nekretnina, koje se nalaze u gruntovnim ulošcima br. 661, 2565, 3222, 3584, 3718, 124 k. o. Križevci, koji glase na samostan sestara bazilijanki, nadalje u gruntovnom ulošku 133 i 2920 k. o. Križevci, koji glasi na stolnu crkvu križevačke biskupije.“ Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC i dr., *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, 49.

¹³⁶ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 11. IX. 1949., 99.

¹³⁷ Usp. Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC i dr., *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, 50.

2.1.3. Samostan u Sošicama

Od 1935. poglavarica križevačkog samostana s. Augustina Smičiklas posjećuje žumberačke župe u potrazi prikladnog mjesta za novi samostan. 1938. grkokatolički župni ured u Sošicama, uz odobrenje biskupa Njaradija, otpustio je sestrama bazilijankama dio župnog zemljišta za samostan i vrt. Također dio zemljišta darovao je grkokatolički svećenik Milan Hranilović, koji se nalazio na službi u Akronu (SAD).¹³⁸ Dio sredstava prikupile su same sestre koje su išle na kvestiranje.¹³⁹ Za gradnju samostana darovali su svoj doprinos: Apostolska Stolica (106 tisuća dinara), nadbiskup Alojzije Stepinac (85 tisuća dinara), biskup Dionizije Njaradi (60 tisuća dinara), kao i drugi crkveni dužnosnici (nadbiskup Antun Bauer, lavovski metropolit Andrej Šepticki, kanonik Janko Šimrak) i poduzetnici žumberačkog porijekla.¹⁴⁰ Godine 1938. počinje gradnja samostana u Sošicama.

Novi je samostan osnovan s ciljem odgojno-obrazovnog djelovanja bazilijanki u Žumberku. Kronika Križevačkog samostana pod godinom 1940. sadrži opširniji opis povijesti osnivanja samostana u Sošicama iz kojeg saznajemo da je to bio planirani pothvat biskupa Njaradija: „Preuzvišeni vladika dr. Dionizije Njaradi i presv. gospodin dr Dane Šajatović, prepošt, promišljali su, kako bi se poboljšalo duhovno i prosvjetno stanje bijednog žumberačkog naroda.“¹⁴¹ Također je navedeno da su se sestre hrvatskog porijekla, poslone 1931. i 1932. u novicijatu u Ukrajini (već spomenute Makrina Smičiklas, Irena Smičiklas, Josipa Badovinac i Vasilija Popović) pripremale za djelovanje u Žumberku. Očito su uz samostan planirale otvoriti dječji vrtić, ili kako ga zovu „zabavište“, jer 1938. godine s. Makrina Smičiklas odlazi u Kucuru kod sestara Služebnica „radi vježbi za zabavište u Sošicama“¹⁴².

27. kolovoza 1939. samostan u Sošicama je svečano otvoren, tamo su od početka boravile četiri sestre.¹⁴³ 19. rujna 1939. započinje s djelovanjem Mala škola (vrtić) s cjelodnevnim boravkom koju su pohađala djeca stara od tri do sedam godina. Godine 1939./1940. upisano je oko

¹³⁸ Usp. Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, u: *Žumberački krijes*, 32 (2009.), 203.

¹³⁹ Usp. *Isto*, 205.

¹⁴⁰ Usp. *Isto*, 208-209.

¹⁴¹ *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 9. XII. 1940., 68.

¹⁴² *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 15. X. 1938., 60.

¹⁴³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 14.-21. VIII. 1939., 62; Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 206.

50 djevojčica i dječaka.¹⁴⁴ Sestra Makrina Smičiklas vodila je vrtić, sestra Vasilija Popović bila je zadužena za Društvo apostolata molitve, sestre Josipa Badovinac i Irena Smičiklas radile su kao učiteljice državne pučke škole u Sošicama. 1941. uz odobrenje Banske vlasti u samostanu je otvoren petomjesečni tečaj domaćinstva za djevojke na kojem je predavala s. Josipa Badovinac.¹⁴⁵ Od samog početka sestre su razmišljale otvoriti u Sošicama novicijat, međutim pokazalo se da je kuća više prikladna za misijski rad.¹⁴⁶

16. listopada 1939. o. Stanko Višošević piše biskupu o radu sestara u Sošicama: „Bogu hvala, mogu otvoreno reći bez pretjerivanja, da čč. sestre divno i revno rade koliko u zabavištu toliko i kod nedjeljne pouke. Plodovi se opažaju. K sv. ispovijedi i pričesti prošlog petka i jučer svakiput preko 40 osoba. Broj se članica (novoosnovanog Apostolstva Molitve) sve više povećava.“¹⁴⁷ Dana 27. studenog 1940. otac Stanko Višošević podnosi ordinarijatu detaljno izvješće o radu sestara bazilijanki u Sošicama.¹⁴⁸ Posebice izvješćuje da sestre vode zabavište koje je „otvorila Banska Vlast“, međutim jedna od sestara „kao svršena učiteljica zabavišta“ radi ovdje dvije godine bez plaće, a druga nedjeljom i blagdanima vodi vjersku pouku za žene i djevojke; sestre također imaju namjeru otvoriti tečaj domaćinstva. Od vlasti primaju pomoć samo za prehranu djece: „Uprava dakle samostana ove godine nema od nikuda pomoći za grijanje prostorija zabavišta, ne dobiva nikakve odštete za tu prostoriju nema nagrade i plaće (...). Sve u svemu treba na koncu reći da je za preporučiti Banskoj Vlasti neka bi sa obilnom pripomoći obdarila ovaj vrijedni samostan, koji jedva što postoji jednu godinu toliko dobra je učinio za naš žumberački hrvatski narod.“¹⁴⁹

26. studenog 1940. samostan u Sošicama dobiva vlastitu poglavaricu i odobrenjem Križevačkog ordinarijata postaje samostalan.¹⁵⁰ 11. ožujka 1941. sestre iz Sošica obraćaju se ordinarijatu, moleći dozvolu za otvaranje novicijata u Sošicama: „Prema propisima naših Konstitucija ne smijemo držati djevojke na probi dulje od 2 mjeseca (...). Budući da mi ne možemo plaćati radne sile, a dovoljno članova nemamo, prisiljene smo moliti Prečasni Ordinarijat da prema

¹⁴⁴ Usp. Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 211.

¹⁴⁵ Usp. *Isto*, 212.

¹⁴⁶ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, bez nadnevka, 74.

¹⁴⁷ AKE, kutija Godina 1939. (1401-2099), predmetni spis br. 1726/1939., Stanko Višošević, supsidijar grkokatoličkog župnika u Sošicama Križevačkom ordinarijatu, Sošice, 16. X. 1939.

¹⁴⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1940 (1901-2548), predmetni spis br. 2382/1940., Stanko Višošević, upravitelj grkokatoličke župe u Sošicama Križevačkom ordinarijatu, Sošice, 27. XI. 1940.

¹⁴⁹ *Isto*.

¹⁵⁰ Usp. Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 214-215.

propisima Konstitucija otvori u ovom samostanu novicijat ili nam omogući plaćanje triju radnih sila.“¹⁵¹ Međutim ti su procesi prekinuti ratnim opasnostima.

12. kolovoza 1942. biskup Janko Šimrak javlja upravi samostana u Šidu da sestre odlaze iz Sošica zbog ugroze i partizanskih navala. Biskup je pozvao sestre u Zagreb u sjemenište da rade u kuhinji.¹⁵² Nakon što su sestre otišle u Zagreb, 24. rujna 1942. samostan u Sošicama spalili su partizani.¹⁵³ Time je mogućnost povratka sestara u Sošice bila isključena do daljnjega. Očito je ordinarijat tražio mogućnosti uključivanja sestara sošičkog samostana u pastoralni rad. 1942. sestre započinju s radom u prijelazničkoj župi Plavšinc u kotaru Koprivnica.¹⁵⁴ U listopadu 1944. preuzimaju vodstvo doma za ratnu siročad u Karlovcu, odakle su, zbog ratnih uvjeta, primorane otići u Zagreb. Nakon uspostave komunističke vlasti u lipnju 1945. sestre su otpuštene s ove dužnosti.¹⁵⁵ Iz pisama biskupa Janka Šimraka generalnom vikaru o. Dane Šajatoviću te dekanu o. Stanku Višoševiću, poslanih iz bolnice Sestara milosrdnica u Zagrebu¹⁵⁶ od 17. rujna 1945. godine, saznajemo da su se sestre 1945. ipak pokušale privremeno vratiti u Sošice. Međutim biskup misli da će prilike za njih biti nestabilne i nepovoljne te stoga šalje dvije sestre (Irenu i Makrinu Smičiklas) u Križevce, a sestre Vasiliju Popović i Josipu Badovinac namjerava privremeno poslati u Osijek. Biskup nadalje piše o planu poslati sestre sošičkog samostana za stalno na misiju u Cleveland.¹⁵⁷ 24. rujna 1945. biskup izdaje dozvolu „da Časne Sestre Čina Sv. Vasilija Velikoga iz sošičkoga samostana mogu prenijeti svoje djelovanje među našim narodom (grkokat. vjernicima) u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike“ te poručuje vizitatoru Višoševiću da po tom pitanju

¹⁵¹ AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 52/1941., Samostan sestara vasilijanki Prečasnom ordinarijatu biskupije Križevačke, Sošice, 11. III. 1941.

¹⁵² Usp. AKE, kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi, predmetni spis 310/1942., Ordinarijat Križevačke biskupije Samostanu ČČ. Sestara Bazilijanki u Šidu, Zagreb, 12. VIII. 1942.

¹⁵³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, dne 24. IX. 1942., 79.

¹⁵⁴ Usp. Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 216; Filip ŠKILJAN, Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest u Podravini između 1941. i 1945. godine, u: *Podravina*, 15 (2016.) 29, 177.

¹⁵⁵ Usp. Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 217.

¹⁵⁶ Biskup je tada boravio u bolnici pod nadzorom straže. Usp. Ivan PEKLIĆ, Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka, u: *Marulić: hrvatska književna revija*, 29 (1996.) 2, 343.

¹⁵⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1945. (1-404), predmetni spis br. 247/1945., Janko Šimrak, vladika križevački Dane Šajatoviću, generalnom vikaru, Zagreb, Bolnica Milosrdnih sestara, 17. IX. 1945.; predmetni spis br. 248/1945. Janko Šimrak, vladika križevački Stanku Višoševiću, dekanu i prisjedniku Duhovnog stola, Zagreb, Bolnica Milosrdnih sestara, 17. IX. 1945.

kontaktira o. Tomislava Firisa, župnika za žumberačke vjernike u Clevelandu.¹⁵⁸ Koliko je razvidno iz daljnjih događaja, ovaj plan nije bio realiziran.

Samostan u Sošicama bio je uništen. U izvješću ordinarijatu o stanju župa u Žumberku u kolovozu 1945. navodi se tužno stanje sošičkog samostana: „Samostan ČČ. SS. Vasilijanki potpuno je razvaljen. Ostali su tek dijelovi od kamena. Ciglu su svu ljudi razvukli. S desne strane zgrade ostali jedino podrumi i praonice. Od drvene zgrade nema ničega. Kao župni dvor uništena je i škola.“¹⁵⁹ Sestre Makrina Smičiklas, Marija Haralović i kasnije Vasilija Popović od rujna 1946. odredbom kapitularnog vikara Dane Šajatovića stalno borave u grkokatoličkoj župi u Mrzlom Polju „kako bi olakšale pastoralni rad svećenicima“.¹⁶⁰ Godine 1954., nakon osam godina, sestre se vraćaju iz Mrzlog Polja u Sošice gdje privremeno stanuju u župnom dvoru. Godine 1959. dovršena je Obnova i posveta samostana bazilijanki u Sošicama dovršena je 1959. godine.¹⁶¹

Dekretom Kongregacije za Istočne Crkve od 2. lipnja 1951. Apostolska Stolica je proglasila centralizaciju (ujedinjenje) samostana sestara bazilijanki diljem svijeta pod jednom Generalnom upravom sa sjedištem u Rimu. Papa Pio XII. ujedinio je sve samostane sestara bazilijanki u jedan Red papinskog prava.¹⁶² Bazilijanke u Križevačkoj eparhiji uvrštene su u jednu od četiri novoosnovanih provincija, Europsku provinciju sa sjedištem u Osijeku.¹⁶³

¹⁵⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1945. (1-404), predmetni spis br. 248a/1945., Janko Šimrak, vladika križevački Ivanu Višoševiću, vizitatoru ČČ. Sestara Čina sv. Vasilija Velikog, Zagreb, Bolnica Milosrdnih sestara, 24. IX. 1945.

¹⁵⁹ AKE, kutija Godina 1945. (1-404), predmetni spis br. 195/1945., Prečasnom Duhovnom stolu – Križevci, Žumberak, Izvještaj o stanju župa u Sošicama, Kaštu, Radatovićima i Dragama, 22. VIII. 1945.

¹⁶⁰ Nikola KEKIĆ, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, 217.

¹⁶¹ Usp. *Isto*, 218-222.

¹⁶² Usp. SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIA ORIENTALI, Decretum, 2.VI.1951., br. 700-48, u: *Constitutiones Monialium Ordinis S. Basilii Magni*, Vatican, 1951., 5.

¹⁶³ Europskoj su provinciji pripadali samostani u Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Ukrajini. 31. listopada 1951. bazilijanke hrvatskog porijekla obraćaju se Kongregaciji s molbom za osnivanje za njih zasebne provincije. 1954. osnovana je delegatura za hrvatske bazilijanke, od 1964. spomenuta zajednica dobiva status viceprovincije. Usp. Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC i dr., *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, 99-100.

2.2. Samostan u Šidu

Samostan u Šidu, osnovan 1920. godine, postaje matičnom kućom za bazilijanke ukrajinske (rusinske) narodnosti u Križevačkoj eparhiji sve do 1945. Uz samostan je djelovao dječji dom i internat za učenice. Osim, sjedišta uprave, ovdje je bio smješten novicijat. Šidska zajednica u suradnji s ordinarijatom osnovala je podružnice u Kamenici (1927.), Mikluševcima (1936.), samostan u Osijeku (1939.). Arhivska građa o samostanu u Šidu, očuvana u Arhivu Križevačke eparhije i Arhivu provincije svetog arkanđela Mihaela, donosi vrijedne podatke o načinu života, upravi, gospodarskoj i odgojno-obrazovnoj djelatnosti sestara.

2.2.1. Grkokatolici u Šidu prije osnutka samostana

Naseljavanje Ukrajinaca u zemlje koje su do 1991. pripadale Jugoslaviji odvijalo se u dvije etape. Sredinom 18. stoljeća u Bačku i Srijem dolaze doseljenici iz zakarpatskih ukrajinskih zemalja koji sebe nazivaju Rusini, a početkom 20. stoljeća Ukrajinci iz Galicije dolaze u Bosnu i Slavoniju.¹⁶⁴

Jedno od mjesta u Srijemu gdje su se doselili Rusini bio je Šid, grad **na jugozapadu Vojvodine**. Križevački biskup je u drugoj polovici 18. stoljeća dobio od austro-ugarskih vlasti velike zemljišne posjede u Šidu i susjednom selu Berkasovo za uzdržavanje sjemeništa u Zagrebu. Biskup Vasilije Božičković počeo je graditi u Šidu rezidenciju koju je dovršio njegov nasljednik Jozafat Bastašić (nakon što nije uspio zamijeniti ove posjede za imanje u Čakovcu i Zagrebu). Za rad u novosagrađenoj (1780.) ljetnoj biskupskoj rezidenciji u Šidu oko 1800. godine doselili su se Rusini iz Ruskog Krstura, sela u Vojvodini, udaljenog 113 kilometara od Šida. Biskup Silvestar Bubanovič 1802. preselio je u Šid 50 grkokatoličkih obitelji iz Krstura i Kucure.¹⁶⁵ Već 1803. Šid ima svoga svećenika i župnu crkvu Preobraženja Gospodnjeg, a 1810. osnovana je župa. Četiri

¹⁶⁴ Usp. Zdravka ZLODI, Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj - etape doseljavanja i problem imena, 408-431.

¹⁶⁵ Usp. Юрій ДЖУДЖАР, Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії, 76.

kilometra istočno od Šida nalazi se rusinsko selo Berkasovo, gdje je župa osnovana 1919. godine.¹⁶⁶

Šidski rimokatolici spadali su do 1914. pod župu Gibarac, mjesto koje je od 1899. do 1914. imalo status Upravne općine. U Šidu je postojalo zasebno radno mjesto grkokatoličkog vjeroučitelja o čemu svjedoči dopis Biskupskog duhovnog stola u Đakovu od 1914. godine.¹⁶⁷

Kao što je već bilo spomenuto neke od sestara bazilijanki koje su se školovale u Ukrajini imale su rodbinu u Šidu, boravile su ondje na liječenju ili godišnjem odmoru. Također, povremeno su se javljale kandidatice iz mjesne župe. Na tom tragu grkokatolički župnik Đuro Besermenji 1917. izvješćuje duhovni stol u Križevcima o dvije djevojke, Anni Mučenski i Juli Prokop, iz Šida koje žele stupiti u samostan bazilijanki, na što biskup Njaradi odgovara da moraju pričekati do svršetka rata.¹⁶⁸

Dolazak sestara bazilijanki u Šid očito je bio jedan od koraka u smjeru daljnjeg razvoja ove župe. Tako je biskup Njaradi (koji je i sam 1899. bio dušobrižnik u Šidu¹⁶⁹) imenovao o. Đuru Besermenjia župnikom Šida 23. travnja 1917. Već krajem navedene godine u župu dolaze iz Kucure sestre službenice.¹⁷⁰ Nije poznato koliko dugo su tamo ostale, međutim 1920. biskup Njaradi priprema dovesti u Šid bazilijanke.

U pismu od 9. svibnja 1920. šidski župnik izvješćuje biskupa da su na sastanku župljani izrazili suglasnost da u Šid dođu sestre: „Predložio sam ljudima da ih nitko ne može siliti na kakvo obvezatno uzdržavanje č. sestara, no pošto su bez sredstava, naravski, da bi bile prinuđene na dobrovoljne prinose (...). Kazali su, mi bismo se ponosili, da u biskupskom dvoru bude naša škola, naš kakav zavod da služi u crkvene svrhe.“¹⁷¹

¹⁶⁶ Usp. Любомир РАМАЧ, *Русини-українці в Югославії*, Вінніпег, 1971. [Ljubomir RAMAČ, *Rusini-Ukrajinci u Jugoslaviji*, Winnipeg, 1971.], 32.

¹⁶⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1914., predmetni spis br. 1561./1914., Biskupski duhovni stol u Đakovu Dioniziju Njaradiju, Apostolskom administratoru eparhije Križevačke, Đakovo, 31. XII. 1914.

¹⁶⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1917. (1-800), predmetni spis br. 705/1917., Đuro Besermenji, župnik Šida Prečasnom duhovnom stolu u Križevcima, Šid, 25. VI. 1917., 4. VII. 1917., bilješka Dionizija Njaradija na poleđini dopisa.

¹⁶⁹ Usp. Janko ŠIMRAK, *Život i rad vladike*, u: *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1936.*, 72-73.

¹⁷⁰ Usp. AKE, kutija Godina 1917. (801-1262), predmetni spis br. 1115-1116/1917., Đuro Besermenji Prečasnom duhovnom stolu u Križevcima, Šid, 8.XI.1917., 19.XI.1917. Spis sadrži dva pisma župnika Besermenji: u pismu od 8. studenog 1917. on moli da biskup izda pismenu dozvolu za dolazak sestara iz Kucure u Šid, u pismu od 19. XI. 1917. župnik javlja biskupu da su sestre službenice stigle, kako je zabilježio tajnik „na neko vrijeme“.

¹⁷¹ AKE, kutija Godina 1920. (1-650), predmetni spis br. 397/1920., Đuro Besermenji Prečasnom duhovnom stolu u Križevcima, Šid, 9. V. 1920.

Dovođenje sestara u Šid bio je pokušaj ujedno spasiti od konfiskacije ondašnje biskupsko imanje. Kroničarka šidskog samostana izvješćuje:

„Kad je godine 1919. u cijeloj jugoslavenskoj državi provedena agrarna reforma na štetu sv. Crkve, naravno, sva dobra naše biskupije su oteta, a ostala je samo kuća i zgrade. Ali tko uzima mnogo, želi uzeti još više. I tako je Srbima palo na pamet da u biskupskoj rezidenciji osnuju bolnicu. Bili su toliko uporni u svom zahtjevu da se činilo da su i kuća i zgrade već izgubljene.

U međuvremenu se dogodilo nešto sasvim drugo. Kad je naš Preuzvišeni boravio u Zagrebu, sasvim neočekivano doznao je da bi se preko centralnog sabirališta siročadi u toj kući u Šidu moglo osnovati prihvatilište za grkokatoličku siročad u o kojom bi skrblila zagrebačka Uprava.

Preuzvišeni je vrlo rado prihvatio ovu vijest, jer je time sestrama bilo osigurano uzdržavanje, a i skrbništvo od strane vlasti u početku bilo je prijeko potrebno.“¹⁷²

Dolazak sestara u Šid bio je otežan spomenutim okolnostima, ali ujedno osnivanje samostana bio je pothvat biskupa Njaradija koji je trebao osnažiti ovaj dio eparhije. Župnik Đuro Besermenji u tom pogledu bio je na neki način posrednik između biskupa i sestara, ili točnije neslužbeni biskupov povjerenik za samostan u Šidu. U svojim pismima detaljno izvješćuje biskupa o stanju u samostanu te eventualnim pitanjima vezanima uz sestre.¹⁷³

2.2.2. Osnivanje samostana u Šidu

Dana 9. rujna 1920. s. Anna Teodorovič (poglararica), s. Marija Dolžicka, s. Julita Bojčuk i s. Joana Bučko, kao i dvije kandidatkinje, Marija Ričić i Katarina Čerepan (kasnije sestra Kirila),

¹⁷² Arhiv provincije sv. arkandela Mihaela sestara Reda sv. Bazilija Velikog (dalje: APSAM), *Кроника Монастиря с.с. Василянск у Шиду 1920-1964. [Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu 1920.-1964.]*, 9. IX. 1920., 1-2, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Коли в р. 1919 перепроваджено в цілій державі югославенській реформу аграрну на некористь св. Церкви, натурально забрано нашої епархії найперше всі добра, полишено лишень дім з будинками. Але хто бере много, бажає забрати ще більше. І так прийшло на гадку Сербам заложити в резиденції єпископській шпиталь. Просьбу свою попирали так сильно, що здавалося, що і дім, і будинки вже пропали на все.

Тим часом сталося цілком інакше. Коли наші Преосвященний були в Загребі, цілком несподівано довідалися, що можна би через «centralno sabiralište siročadi» заложити в тім домі у Шіді приют для сиріт греко-католицьких під опікою Влади Загребачкої.

Дуже радо прийняли Їх Преосвященство тут вістку, бо і фундація була запевнена для Сестер і опіка Влади тут на початок була конечна.“

¹⁷³ U pismu od 27. XII. 1920. župnik prenosi biskupu zahtjev roditelja Serafine Erdelji, šticeńice konvikta u Križevcima, da bude puštena kući za božićne blagdane. Usp. AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1066/1920., Đuro Besermenji, župnika Šida Prečasnoj episkopskoj kancelariji u Križevcima, Šid, 27. XII. 1920.

te dvoje siročadi, Sofija Mamčak i Marija Čerepan, stigle su u Šidu. Trebale su se nastaniti u nekadašnjoj ljetnoj rezidenciji biskupa Njaradija, koja bi tako bila spašena od državne konfiskacije koja je zadesila ostale biskupijske posjede. Uz dopuštenje zagrebačkog Centralnog sabirališta siročadi, biskup je namjeravao u Šidu otvoriti prihvatilište za grkokatoličku djecu bez roditelja, posebice za ratnu siročad. Samostanska kronika govori o prvim dojmovima sestara bazilijanki u Šidu:

„I tako smo 9. rujna stigli u Šid. Jutro je bilo tmurno, hladno. Ljudi su upravo išli na posao i začuđeno nas gledali. Sestre se u toj zemlji vrlo rijetko viđaju, a mnogi ljudi u životu nisu vidjeli redovničko odijelo, pa je moguće zamisliti kako su nas sa svih strana gledali s velikim čuđenjem. Često smo čuli starije kako prate zadivljenu djecu i upiru prstom u nas govoreći: „Pogledajte dobro, to su sestre.“ Zaustavile smo se ispred crkve i prije svega poklonile smo se Isusu Kristu. Za nas je počeo potpuno novi život. Osim toga, svoj novi dom zatekle smo u žalosnom stanju, nismo mogle nastaniti se u svom samostanu jer nije bilo namještaja, nije bilo kreveta, ni stola, ni stolice, a osim toga, u prizemlju u dvije ćelije, koje su u cijeloj kuće bile namijenjene nama, živio je jedan čovjek sa svojom obitelji, koji je čuvao vrt i dom.“¹⁷⁴

Sestre su privremeno boravile po dvije kod župnika i rodbine sestre Sofronije Erdelji. 14. rujna stigle su najpotrebnije stvari iz Križevaca, a 18. rujna 1920. sestre su se smjestile u rezidenciji. Kako bi se opskrbili za zimu i pripremili za posvojenje siročadi, odlaze prositi u okolna sela Berkasovo i Dol. Dana 22. listopada 1920. održana je svečana posveta obnovljene kuće, sestre su trebale živjeti na gornjem katu, a donji dio bio je namijenjen kandidaticama i siročadi.¹⁷⁵

Jedna od nakana sestara bila je otvoriti u Šidu novicijat. 16. studenog 1920. u samostan su primljene prve kandidatkinje iz sela Kucura u Vojvodini: Pavlina Cap (nekadašnja učenica bazilijanki u Sloviti), Serafina Čordaš i Natalija Arvaj. Dana 19. studenog 1920. godine u Šidu je upriličeno otvaranje novicijata. Igumanija majka Anna Teodorovič bila je odgojiteljica prvih pet

¹⁷⁴ *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 9. IX. 1920., 2-3, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „I так 9. вересня приїхалисьмо до Шіду. Ранок був хмурний, зимний. Люди якраз виходили на роботу і з зачудованем придивляли ся нам. В тим краю дуже рідко видить ся Сестри а много людей не виділо ще в загалі в своїм життю убраня монашого, можна отже представити собі з як великим здивованем оглядано нас зі всіх сторін. Часто чулисьмо як старші провадили переражені діти і показуючи на нас пальцями говорили: «дивись добре, то є Сестри». Заїхалисьмо перед церкву і найперше віддалисьмо поклін Ісусу Христу. Зачало ся для нас жите цілком нове. Поминувши се, що засталисьмо наш новий дім в оплаканим стані, не моглисьмо замешкати в нашим монастири бо і не було ніяких знарядів, ні ліжок, ні стола, ні крісла а крім сего на долині в двох келиях, котрі з цілого дому лишень самі надавали ся до замешканя, був одни чоловік з родиною, що пильнував городу і дому.“

¹⁷⁵ *Usp. Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 14. IX. - 22. X. 1920., 4-8.

novakinja.¹⁷⁶ Dana 14. listopada 1931. odgojiteljicom novakinja imenovana je majka Ljubov Provči.¹⁷⁷

U Šidu su 19. lipnja 1921. održana redovnička oblačenja prvih dviju novakinja: Pavline s. Jozafate Cap i Marije s. Marte Ričić¹⁷⁸, dok su profesiju doživotnih zavjeta položile s. Marija Dolžicka i s. Joana Bučko u nazočnosti biskupa Njaradija i župnika s Berkasovo Emiliana Latkoviča.¹⁷⁹

Nekoliko narednih godina kandidatice iz Križevaca također prolaze novicijat u Šidu. Posebice, Anna Komarnicka i Ela Sumina, buduće sestre Atanazija i Danijela, došle su ovamo 1922. godine, njihova su se oblačenja također odvijala u Šidu, 31. siječnja 1923. Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji od 1939. navodi kako je samostan u Šidu „novicijat reda“.¹⁸⁰ Već iduće godine dvije su kandidatice primljene u novicijat u Križevcima.¹⁸¹

Veze samostana u Šidu i Slovite u Ukrajini nastavljene su u narednom razdoblju. 29. svibnja 1921. iz Slovite u Šid dolaze sestra Ljubov Provči i novakinja Agneta Buila koje su rođene na ovom području, ali studirale su u Ukrajini.¹⁸² Godine 1929. sestra Maria Dolžicka vratila se u Ukrajinu, a 1932. iz Šida u Ukrajinu otišle su majka Anna Teodorovič i s. Julita Bojčuk.¹⁸³ Sestra Sofronija Erdelji, jedna od prvih bazilijanki iz Vojvodine, koja se školovala i radila kao profesorica u Ukrajini u srpnju 1932. primljena je na stalni boravak u samostan u Šidu. Biskup Njaradi piše metropolitu Šeptickom o namjeri postaviti sestru Sofroniju za odgojiteljicu novakinja.¹⁸⁴ Međutim,

¹⁷⁶ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 19. XI. 1920., 11.

¹⁷⁷ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 14. X. 1931., 80.

¹⁷⁸ Mariji Ričić iz Krčke biskupije odobren je prelazak iz rimokatoličkog obreda u istočni obred. Usp. AKE, kutija Godina 1921. (1-1197), predmetni spis br. 779/1921., Biskupski ordinarijat u Krku Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Krk, 26. VIII. 1921. Bilo je i suprotnih primjera, tako godine 1922. odobren je prelazak u istočni obred i stupanje u novicijat sestara milosrdnica Magdaleni Laboš, kćeri svećenika iz Milkuševaca. Usp. AKE, kutija Godina 1922. (1-1084), predmetni spis br. 215/1922., Dionizije Njaradi Časnoj sestri Rozi Pelikan, Vrhovnoj glavarici sestara milosrdnica, Križevci, 6. III. 1922.

¹⁷⁹ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 19. VI. 1921., 23-25.

¹⁸⁰ Usp. *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939., 473.

¹⁸¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima*, 11. IX. 1940., 67. Teško je procijeniti kada je došlo do potpunog odvajanja novicijata. Otvaranje zasebnog novicijata u Križevcima 1940. moglo je biti prouzrokovano kako željom odvojene formacije tako i o nemogućnošću zbog ratnih uvjeta slati kandidatice na odgoj u Šid ili Lavov. Kao što je spomenuto, sestre hrvatske narodnosti 1931. i 1933. ne šalju šalju svoje kandidatice na novicijat u Šid već u Ukrajinu. To može svjedočiti o procesu odvajanja formacije koji je završio 1940.

¹⁸² Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 29. V. 1921., 22.

¹⁸³ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 27. X. 1932., 83.

¹⁸⁴ Usp. CDPAUL, fond br. 358, opis 1, djelo 161, stranica 107, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 23. III. 1932.

iz nepoznatih razloga mjesec dana kasnije ona se vratila u Lavov.¹⁸⁵ Godine 1936. iz Slovite u Šid dolazi sestra Pasiva Hardi.¹⁸⁶ Tako su se sestre Ukrajinke vratile u samostane u Ukrajini, dok su sestre mjesnog porijekla (Ukrajinke i Rusinke u drugoj i trećoj generaciji iz obitelji doseljenika) preuzele vodstvo zajednice.¹⁸⁷ Osim kulturnih razlika, vjerojatno je jedan od razloga bio taj što je sestrama sa stranim državljanstvom bilo otežano služenje u Jugoslaviji.¹⁸⁸

2.2.3. Otvaranje sirotišta i konvikta

Biskup Njaradi je doveo sestre bazilijanke u Šid s namjerom osnivanja dječjeg doma. Briga za siročad bila je jedna od važnih djelatnosti bazilijanke i općenito Grkokatoličke crkve u Ukrajini, posebno nakon Prvog svjetskog rata. Početkom 20. stoljeća ukrajinske su bazilijanke brinule za siročad u Stanislavovu, Lavovu i Sloviti. Godine 1917. osnovana je zasebna Fundacija metropolita Andreja Šeptickog za ukrajinsku siročad. Godine 1921. u Lavovskoj je metropoliji otvoreno 18 dječjih domova u kojima je zbrinuto oko dvije tisuće djece.¹⁸⁹ Ujedno vrijeme između dva svjetska rata bilo je razdoblje razvoja socijalnog rada na hrvatskom području. Godine 1920. izlazi naredba bana Hrvatske i Slavonije o osnivanju Kraljevske Zemaljske socijalne škole, a 1921. godine osnovana je Državna škola za sestre pomoćnice. Godine 1920. u Zagrebu je otvoreno Centralno sabiralište siročadi, podređeno Kraljevskom povjereništvu za socijalnu skrb. Ovdje su primana djeca iz Hrvatske, Slavonije i drugih mjesta na privremeni boravak, do smještaja na stalno odredište.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 12. VIII. 1932., 82. Skeptičan ton u kojem kroničarka piše o dolasku s. Sofronije može svjedočiti da sestra nije bila prihvaćena u šidskoj zajednici.

¹⁸⁶ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 1. V. 1936., 101.

¹⁸⁷ Veze s Ukrajinom prekidaju se 1939. kada je Crvena armija zauzela istočnu Galiciju, samostanske prostorije su nacionalizirane, a redovnicama je zabranjeno nositi redovničku odjeću. U uvjetima sovjetske okupacije Zapadne Ukrajine, koja je započela 1944. godine, redovnički život i djelatnost sestara bazilijanke u potpunosti su prekinuti. Samostani su postupno likvidirani, mnoge su redovnice uhićene i poslone u sibirске koncentracijske logore. Usp. Світлана ТУРКІВ, *Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть*. 6-7.

¹⁸⁸ Biskup Njaradi 16. rujna 1933. piše metropolitu Šeptickom o tome da poglavarice samostana mogu biti samo sestre jugoslavenskog državljanstva. Usp. CDPAUL, fond br. 358, opis 1, djelo 161, stranice 123-124, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 16. IX. 1933.

¹⁸⁹ Usp. Світлана ТУРКІВ, *Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть*. 180-187.

¹⁹⁰ Usp. Marina AJDUKOVIĆ - Vanja BRANICA, Počeci socijalnog rada u Hrvatskoj između dva svjetska rata, u: *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (2006.) 1, 29-45; HR-DAZG-230 Dječji dom Josipovac, Serija 2. Kraljevsko zemaljsko

Kao što je bilo spomenuto, biskup Njaradi odlučio je u suradnji s Centralnim sabiralištem osnovati dječji dom u Šidu poradi brige za djecu te isto tako kako bi osigurao sestrama državnu potporu u počecima njihova rada. Tako se biskup 3. prosinca 1920. obraća ravnateljstvu biskupske kancelarije u Križevcima s molbom da mu pošalju „popis ratne siročadi žumberačke, što su ga sastavili župnici.“¹⁹¹ Nekoliko dana ranije, 27. studenog Povjereništvo za socijalnu skrb kraljevske zemaljske vlade šalje Ministarstvu za socijalnu politiku Kraljevine SHS, odjeljenje za zaštitu djece i mladeži u Beogradu izvješće „da je osnivanje dječjeg doma u Šidu već gotova stvar.“¹⁹² U pismu se navodi kako je biskup Njaradi u kolovozu 1920. izvijestio Povjereništvo „da je u svojoj biskupskoj rezidenciji u Šidu otvorio samostan časnih sestara Vasiljanki sa zadaćom, da preuzmu brigu za ratnu siročad grkokatoličke vjeroispovijesti u dobi od 2 do 12 godina, a prema raspoloživosti mjesta i za siročad druge vjeroispovijesti.“ Povjereništvo za socijalnu skrb odobrilo je prijedlog biskupa 20. kolovoza 1920.¹⁹³ Iz istog dopisa saznajemo da je 8. studenog 1920. između Povjereništva i križevačkog biskupa (biskupskog ordinarijata u Križevcima) sklopljeni „posebni pismeni ugovor“ prema kojem se Povjereništvo obvezalo nabavljati i dostavljati hranu za 40 siročadi i pet sestara koje bi skrbile o njima te opskrbljivati djecu odjećom, obućom i školskim priborom, plaćati zaposlenice. S druge strane se biskup Njaradi obvezao besplatno ustupiti rezidenciju, snabdijevati zavod pokućstvom, drvom i rasvjetom te ustupiti za uzdržavanje sirotišta 50 rali (jutra zemlje). Uskoro saznajemo iz istog dopisa da su se u vrlo kratkom roku nad ovim projektom biskupa Njaradija nadvile ozbiljne prijetnje: Povjereništvo priopćuje Ministarstvu da je nemoguće obustaviti djelovanje dječjeg doma (očito zatraženo od strane Ministarstva uskoro po osnivanju sirotišta) te moli da se zemljište dodijeljeno zavodu izuzme iz postupka agrarne reforme.

centralno sabiralište, 1920. - 1928., 1 knj., u: Vodić kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu, HR-DAZG-230 Dječji dom Josipovac, u: <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-230-djecji-dom-josipovac> (1. IV. 2023.)

¹⁹¹ AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1003-1004/1920. Spis sadrži više dokumenata: pismo biskupa Njaradija biskupskoj kancelariji od 3. XII. 1920., prijepis dopisa Povjereništva za socijalnu skrb kraljevske zemaljske vlade Ministarstvu za socijalnu politiku Kraljevine SHS o osnivanju dječjeg doma u Šidu od 27. XI. 1920., Dopis od Povjereništva s popisom djece primljene u sirotište u Šidu od 10. XI. 1920., pismo Križevačkog ordinarijata župnim uredima u Šidu, Mikluševcima i Petrovcima s upitom o podacima djece od 17. XI. 1920., prijepis naloga Upravi skladišta Kraljevskog povjereništva za socijalnu skrb u Zagrebu od istog Povjereništva o izdavanju za Dječji dom u Šidu posteljine i namirnica od 11. XII. 1920.

¹⁹² AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1003-1004/1920., Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Povjereništvo za socijalnu skrb Ministarstvu za socijalnu politiku Kraljevine Srba, Hrvata u Slovenaca za zaštitu djece i mladeži, Zagreb, 27. XI. 1920.

¹⁹³ Usp. *Isto*.

Nadalje, Povjereništvo tvrdi da, zahvaljujući tome što je biskup Njaradi preuzeo na sebe dio troškova, ovaj zavod je mnogo povoljniji za državu za razliku od drugih sličnih ustanova.¹⁹⁴

U dopisu od 10. studenog 1920. Povjereništvo za socijalnu skrb izvješćuje da će na biskupov prijedlog od 30. rujna 1920. primiti u dječji dom u Šidu devetoro djevojčica, siročadi u dobi od 5 do 11 godina iz Šida, Milkuševaca, Petrovaca i Berkasova. Prema prezimenima to su djeca rusinske ili ukrajinske narodnosti koja su ostala bez jednog ili u većini slučajeva bez oba roditelja.¹⁹⁵ Prema nalogu Povjereništva od 11. prosinca 1920. iz službenog skladišta za spomenute pitomce u Šid je trebala biti dostavljena materijalna pomoć na račun Ministarstva (posteljina, namirnice) te je određen kredit za nabavljanje dodatnih namirnica u Šidu.¹⁹⁶

Kako svjedoči Kronika samostana u Šidu, planovi za sirotište naišli su na poteškoće i od mjesnih stanovnika. Nitko nije htio ovamo dovoditi djecu jer, naviknuti na lutanja siročadi, ljudi nisu shvaćali potrebu za brigom o njima, a nisu vjerovali ni sestrama koje su za njih bile novost.¹⁹⁷ Prva siročad došla je iz sela Mikluševci 11. prosinca 1920. godine, to su bile Marija Sopko i Irena Daiko.¹⁹⁸ Dana 24. prosinca sestre su dobile prvu pomoć od nadležnih vlasti za uzdržavanje siročadi i pet sestara. 11. ožujka 1921. primljena je šticeonica Amalija Severović iz Žumberka.¹⁹⁹

Ipak, stalne provjere i državne inspekcije nisu prestajale, a kući je prijetila i konfiskacija. 2. kolovoza 1921. biskup Njaradi piše županu u Vukovaru o narušavanju klauzure u Šidu te se raspituje o navodnim namjerama županije otvoriti u zgradi rezidencije bolnicu.²⁰⁰ Godine 1922. došlo je do razmirica zbog tužbi stanovnika da sestre smještene u biskupskoj rezidenciji brane okolnom stanovništvu upotrebu vode iz bunara što je očito bila praksa dok je rezidencija bila

¹⁹⁴ Usp. *Isto*.

¹⁹⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1003-1004/1920., Križevački ordinarijat Velečasnom župnom uredu u Šidu i Župnom uredu u Mikluševcima, Križevci, 17. XI. 1920.

¹⁹⁶ Usp. AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1003-1004/1920., Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Povjereništvo za socijalnu skrb Ministarstvu za socijalnu politiku Kraljevine Srba, Hrvata u Slovenaca za zaštitu djece i mladeži, Zagreb, 27. XI. 1920.

¹⁹⁷ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 19. XI. 1920., 12-13.

¹⁹⁸ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 11. XII. 1920., 13. Prema dopisu Povjereništva za socijalnu skrb, primanje prvih četvero siročadi odobreno je 10. studenog 1920. Usp. AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), predmetni spis br. 1003/1920., Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Povjereništvo za socijalnu skrb Ministarstvu za socijalnu politiku Kraljevine Srba, Hrvata u Slovenaca za zaštitu djece i mladeži, Zagreb, 27. XI. 1920.

¹⁹⁹ Usp. AKE, kutija Godina 1921. (1-1197), predmetni spis br. 278-279/1921., Povjereništvo za socijalnu skrb Prečasnom Ordinarijatu grčko-katoličke biskupije križevačke u Križevcima, Predmet: Severović Amalija, Žumberak – Smještenje u dječji dom u Šidu, Zagreb, 11. III. 1921.

²⁰⁰ Usp. AKE, kutija Godina 1921. (1-1197), predmetni spis br. 662., Biskup Dionizije Njaradi županu u Vukovaru, 2. VIII. 1921.

napuštena.²⁰¹ Rasprave o bunaru bile su samo povod za ponavljanje prijetnje o državnoj konfiskaciji rezidencije. Tako župnik Besermenji u pismu ordinarijatu od 31. siječnja 1922. izvješćuje kako mu je načelnik općine navodno rekao: „Kako smo od vladike oduzeli zemlju, tako ćemo mu, ako hoćemo, oduzeti i Dvor, i bunar, i sve.“²⁰² Zbog tih izjava biskup Njaradi podnio je pritužbu Ministarstvu vjere.²⁰³ Godine 1924. ordinarijat se obraća Županijskom agrarnom uredu u Vukovaru, Ministarstvu za agrarnu reformu i Ministarstvu vjere zbog ekspropiriranja biskupijske i župske zemlje u Šidu.²⁰⁴ Odluka o eksproprijaciji biskupske zemlje u Šidu (posjed Zaklade grkokatoličke biskupije u Križevcima u Šidu), donesena 2. ožujka 1921., ipak je poništena rješenjem Ministarstva za agrarnu reformu 25. listopada 1924., ali rješenjem od 7. studenog 1924. naređen je ponovni postupak eksproprijacije. Postupak je doista proveden 1925. i 1926. u ukupnom opsegu od 4 jutra zemljišta.²⁰⁵

U svibnju 1921. kroničarka šidskog samostana piše da su vlasti raskinule ugovor od 8. studenog 1920., ostavljajući dvanaestero siročadi bez uzdržavanja te sestre odlučuju brinuti za djecu o vlastitom trošku.²⁰⁶ Prema dopisu Pokrajinske uprave odjeljenja socijalne politike u Zagrebu od 28. studenog 1922. upravi dječjeg doma u Šidu dodijeljena je pomoć za pokriće režijskih troškova.²⁰⁷ Godine 1924. ordinarijat traži dodjelu subvencije za sirotište u Šidu od Ministarstva socijalne politike.²⁰⁸

Na upit inspektora Povjereništva za socijalnu skrb 21. srpnja 1921. ordinarijat šalje sljedeće izvješće o domu: „Djeca se nalaze na prvom spratu i tu imaju 2 spavaonice, 1 igraonicu i 1 blagovaonicu. Sobe su veoma široke, prostrane i sunčane. Za sestre ima u uporabi 3 sobe i 1 blagovaonica te kuhinja“, u domu je smješteno 17 djece, dvije djevojčice u dobi 3-5 godina i 15

²⁰¹ Usp. AKE, kutija Godina 1922. (1-1084), predmetni spis br. 501-502/1922., Križevački ordinarijat Đuri Besermeniju, grkokatoličkom župniku u Šidu, Križevci, 27. V. 1922.

²⁰² AKE, kutija Godina 1922. (1-1084), predmetni spis br. 100/1922., Župnik Šida Đuro Besermenji Križevačkom ordinarijatu, Šid, 31. I. 1922.

²⁰³ Usp. AKE, kutija Godina 1922. (1-1084), predmetni spis br. 100/1922., Župnik Šida Đuro Besermenji Križevačkom ordinarijatu, Šid, 31. I. 1922., bilješka na poledini dopisa.

²⁰⁴ Usp. AKE, kutija Godina 1924. (1-950), predmetni spis br. 18/1924., Generalni vikar Dane Šajatović grkokatoličkom župnom uredu u Šidu, Križevci, 4. I. 1924.

²⁰⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1926. (1301-2391), predmetni spis br. 1416/1926., Agrarna direkcija novosadska Kraljevine SHS, Rješenje glede eksproprijacije zemljišta u Šidu, Beograd, 16. II. 1926.

²⁰⁶ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 14. V. 1921., 21.

²⁰⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1922. (1-1084), predmetni spis br. 1051/1922., Pokrajinska uprava odjeljenja socijalne politike Križevačkom ordinarijatu, Zagreb, 28. XI. 1922.

²⁰⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1924. (951-1955), predmetni spis br. 962/1925., Advokat Franjo Jež Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Beograd, 24. IV. 1925. (Dopis je pogreškom arhiviran u kutiji za godinu 1924.)

djevojčica u dobi 6-12 godina, sestre koje za njih brinu: m. Ana – ravnateljica, m. Ljubov – bolničarka, m. Marija i m. Agneta su učiteljice, m. Ivana je ekonomica.²⁰⁹

Iz pisma biskupa Dionizija Njaradija Odjelu za socijalnu zaštitu u Zagrebu (20. lipnja 1921.) vidimo da su djeca primljena u sirotište doista bila u teškoj situaciji: siročad, bez roditeljske skrbi, bez sredstava za život i uzdržavanje, bez odgovarajućeg odgoja. Ali kako bi im pružio odgovarajuće obrazovanje i odgoj, biskup je morao tražiti pomoć državnih vlasti:

„(A) Kordić Jela iz Kordića - župa Sošice, kotar Jastrebarsko, rođena 1910. 26/III, nema oca ni majke, ima još 3 sestre i brata. Prema župnikovim riječima, ova jadnica nema ništa i već joj prijete opasnost da postane prosjakinja ako se nitko o njoj ne pobrine.

b) Brdar Dragica iz Kašta, kotar Jastrebarsko, rođena 1913. 12/VIII. Dijete nema oca, ali ima brata od 6 godina. Majka se ponovno udala i dijete je, prema izvješću župne uprave u Kaštu, bilo prepušteno svakom zlu.

c) Badovinac Marta iz Badovinaca, župa Kašt, kotar Jastrebarsko, rođena 1914. 2/V kao vanbračno dijete. Osim ove jadicke, ova jedna zapuštena majka ima 2 mlađe kćeri i jednog sina. Siromaštvo je jako veliko. Nema ni govora o bilo kakvom odgoju.

d) Badovinac Anka iz Badovinaca, kako je gore navedeno, rođena 5./VIII 1913. godine kao vanbračno dijete. A ova bjelokosa djevojčica ima 2 starije sestre (10 i 14 godina) i jednog mlađeg brata, a o majci - teško je napisati – čime se bavi.

U Žumberku je u posljednje vrijeme mnogo takvih primjera, poput posljednje dvije i Amalije Severović. Za budućnost je prijeko potrebno takvu siročad odvesti što dalje od kuće i dati ih sestrama na odgoj, jer će u protivnom vjerojatno krenuti majčinih stopama i dalje patiti u velikom siromaštvu u Žumberku.²¹⁰

Nakon što je država ukinula financijsku pomoć, sestre odlučuju ne otpuštati djecu, već ih uzdržavati na trošak samostana. U početku su u sirotištu bila samo grkokatolička i rimokatolička djeca, Ukrajinci, Rusini i Hrvati, no kasnije su sestre primale djecu drugih nacionalnosti i vjera: 1922. godine primljena je prva pravoslavna djevojčica Naranča Skinčić i Mara Kana, dijete

²⁰⁹ Usp. AKE, kutija Godina 1921. (1-1197), predmetni spis br. 123/1921., Ministarstvo za socijalnu politiku, Odjeljenje za zaštitu djece i mladeži Povjereništvu za socijalnu skrb u Zagrebu, Predmet: Podaci o pojedinim dječjim domovima, 21. VII. 1921., bilješka na poledini dopisa.

²¹⁰ APSAM, Dionizije Njaradi, episkop, Kr. zem povjereništvu za socijalnu skrb u Zagrebu, Šid, 20. VI. 1921.

protestantske konfesije.²¹¹ Godine 1922. u kronici je zabilježeno: „Gotovo same uzdržavamo 20 siročadi, ali uz to podložne smo kontroli vlasti.“²¹²

Dječji dom u Šidu spominje se u dokumentima pod više naziva: Dječji dom u Šidu ili Sirotište sv. Obitelji, zadnji se naziv nalazi i na pečatu. Djelatnost ovog sirotišta može se donekle rekonstruirati iz samostanske kronike i korespondencije, posebice iz dopisivanja između Dječjeg doma i Centralnog sabirališta siročadi u Zagrebu. U Šid stižu službene odluke Centralnog sabirališta. Tako u arhivi nalazimo obavijest da je 7. siječnja 1921. „časnom nadstojništvu Dječjeg doma u Šidu“ poslan privremeni službeni red za Centralno sabiralište siročadi u Zagrebu – na znanje i upotrebu.²¹³ Također ravnateljstvo dječjeg doma u Šidu primilo je na znanje naredbu bana Hrvatske i Slavonije od 6. prosinca 1920. o osnivanju Kraljevske zemaljske socijalne škole u Zagrebu koja je imala svrhu „1. da teoretski i praktički obrazuje ona lica, koja se namjeravaju posvetiti socijalnoj zaštiti majka, djece i mladeži uopće; 2. da osobama, koja se već bave socijalnom zaštitom (...) pruži priliku, da usavrše i prošire svoje teoretsko i praktično znanje.“²¹⁴ U dječji dom stižu i druge prigodne odluke iz Povjerenstva za socijalnu skrb u Zagrebu, na primjer uputa da se prilikom premještaja djece iz jednog doma u drugi obavi liječnički pregled i izda se svjedodžba kako bi se izbjeglo premještanje ranjene ili bolesne djece,²¹⁵ dostavlja se tiskanica abecednog glavnog imenika pitomaca,²¹⁶ okružnica o suzbijanju pjegavaca (tifusa) u dječjim domovima.²¹⁷ Dana 2. travnja 1921. od uprave samostana i sirotišta u Šidu Povjerenstvo za socijalnu skrb u Zagrebu traži popis djece koja se nalazi u Zavodu.²¹⁸ Dana 3. travnja 1921. Centralno sabiralište siročadi u Zagrebu vraća osobne isprave pitomaca Dječjem domu u Šidu.²¹⁹ Sve navedeno je dokaz povezanosti dječjeg doma i državnih vlasti. O samom načinu djelovanja dječjeg doma u Šidu nemamo podataka, nisu očuvani imenici djece niti dnevni red, ono što je poznato može se

²¹¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 1. IV. 1922., 35.

²¹² *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 25. I. 1922., 31, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „20 сирит утримуємо майже самі, ще до того маємо підлягати контролям зі сторони Влади.“

²¹³ APSAM, Povjerenstvo za socijalnu skrb u Zagrebu, Časnom nadstojništvu dječjeg doma u Šidu, Zagreb, 7. I. 1921.

²¹⁴ APSAM, Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 6. XII. 1920. broj 26.819., o osnivanju kr. zemaljske socijalne škole u Zagrebu, Zagreb, 6. I. 1920.

²¹⁵ Usp. APSAM, Povjerenstvo za socijalnu skrb u Zagrebu, Dječjem domu u Šidu, u Zagrebu 9. III. 1921.

²¹⁶ Usp. APSAM, Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Povjerenstvo za socijalnu skrb, Upravi Dječjeg doma u Šidu, Predmet: Šid. Abecedni glavni imenik pitomaca za mjesec siječanj 1921., Zagrebu 6. II. 1921.

²¹⁷ Usp. APSAM, Povjerenstvo za socijalnu skrb, Upravi dječjeg doma u Šidu, Okružnica. Predmet: Pjegavac. Suzbijanje u dječjim domovima, Zagreb, 30. I. 1921.

²¹⁸ Usp. APSAM, Povjerenstvo za socijalnu skrb u Zagrebu Upravi Manastira čs. Ss. Vasilijanka, sirotište sv. obitelji, Predmet: Šid, Dječji dom. Popis djece, Zagreb, 2. IV. 1921.

²¹⁹ Usp. APSAM, Centralno sabiralište siročadi u Zagrebu, Dječjem domu u Šidu, Predmet: Šid, Dječji dom. Osobne isprave pitomaca, Zagreb, 3. IV. 1921.

rekonstruirati iz samostanske kronike, korespondencije između biskupa Njaradija i socijalnih službi te iz dopisa Centralnog sabirališta siročadi, upravljenih Dječjem domu u Šidu.

Iz kronike saznajemo da su sestre privatno poučavale djecu iz sirotišta kod kuće. Svakog polugodišta djeca su polagala ispite u mjesnoj školi: 22. lipnja 1922. položile su ispite pet učenica prvog razreda, dvije učenice drugog razreda i tri učenice trećeg razreda.²²⁰ Zabilježeni su i pojedini slučajevi posvojenja djece iz samostanskog sirotišta, posvojitelji su bili grkokatolici, praktični vjernici s preporukom župnika ili biskupa.²²¹

Tijekom 1923. u samostanskoj se kronici povremeno spominju različiti događaji koji svjedoče da sestre nastavljaju brigu za siročad: odvija se ispovijed ili prigodne proslave za djecu, zabilježena je bolest djece, zabilježeno je primanje dvogodišnje djevojčice.²²² Od 1933. i nadalje spominju se samo „koviktorke“, djevojke koje su stanovale u konviktu (internatu), ali nemamo podataka o prekidu ili nastavku brige za siročad.

Očito da je neki oblik skrbi za siročad postojao u samostanu u Šidu i 1941. godine jer je 25. kolovoza 1941. Ministarstvo udružbe NDH naredilo Glavnom državnom računarskom uredu u Zagrebu isplatiti „Sirotištu častnih sestara sv. Bazilija u Šidu“ 4. tisuće kuna „u ime pripomoći za prehranu siromašne djece“²²³.

Godine 1941. Ministarstvo Udružbe NDH odobrava u Šidu otvaranje „Male škole“ (vrtića) u kojoj bi zaposlena bila jedna sestra bazilijanka (očito u sklopu samostana jer u istom pismu traži se od poglavarice proračun za djelovanje škole).²²⁴ U Arhivi eparhije nalazi se priznanica, potpisana s. Pavlinom Pasivom Hardi prema kojoj sestra „kao namještenica voditeljica na Maloj školi u Šidu“ prima plaću od siječanja do srpanja 1943.²²⁵ Godine 1942. biskup Šimrak odobrava da se „radi iznimnih i teških sadašnjih prilika“ u sirotište sestara u Šidu mogu primiti i dječaci.²²⁶

²²⁰ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 22. VI. 1922., 40.

²²¹ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 21. II. 1924., 54.

²²² Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 15. II. 1933., 83.

²²³ AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, bez br./1941., Nezavisna Država Hrvatska. Ministarstvo Udružbe, Glavnom državnom računarskom uredu u Zagrebu, Predmet: Širotište častnih sestara sv. Basilija u Šidu, pripomoć, Zagreb, 25. VIII. 1941.

²²⁴ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 2320/1941., NDH, Ministarstvo Udružbe Duhovnom stolu Križevačke biskupije, Predmet: Osnivanje Male škole u Šidu, Zagreb, 15. IX. 1941.

²²⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi, bez br./1943., S. Pavlina Pasiva Hardi, Namira na 11.200 kn, Šid, 1. VII. 1943.

²²⁶ Usp. AKE, kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi, bez br./1942., Janko Šimrak, vladika, Časnoj majci Ljubov Provi, poglavarici samostana ČČ. SS. Reda Sv. Vasilija Velikog u Šidu, Križevci 2. XII. 1942.

Osim sirotišta, uskoro po dolasku u Šid sestre otvaraju internat za srednjoškolke. Iako nemamo službenih dopisa (kao u slučaju Križevaca) o postojanju internata u Šidu, djelovanje jedne vrste takvog privatnog zavoda spominje se u šidskoj kronici i u privatnoj korespondenciji. Na tom tragu imamo zapis da je 1. rujna 1921. godine primljena Dionizija Kolodij, kći grkokatoličkog svećenika iz Bosne.²²⁷ Godine 1925. u kronici je zabilježeno da je prva generacija učenica završila školu u Šidu i boravak u internatu.²²⁸ Godine 1928. poglavarici samostana u Šidu obraća se grkokatolički župnik Prnjavora (Bosna) o. Grigorije Biljak s molbom da sestre prime „u konvikt“ njegovu kći koja bi nastavila školovanje u gradskoj školi u Šidu. U pismu se spominje kao prefekta sestra Marija (Dolžicka) koja je bila odgovorna za učenice.²²⁹ Svećenik Biljak bio je jedan od svećenika koji su došli iz Lavovske metropolije kako bi duhovno skrbili za ukrajinske doseljenike u Bosni. Činjenica da o. Biljak povjerava odgoj svoje kćeri sestrama svjedoči da je život i odgoj u konviktu sestara pogodio očuvanju vjerskog i nacionalnog identiteta djevojke. U kronici je zabilježeno da je 1935. godine konvikt u Šidu imao 15 učenica.²³⁰ Djevojke su pohađale javnu gradsku školu, dok su ih sestre odgajale i poučavale u vjeri. 1939. godine sestre premještaju internat u Osijek, ali prema podacima iz tiska, u samostanu u Šidu i dalje postoji mogućnost stanovanja za djevojke koje su pohađale mjesne škole.²³¹

Financijska situacija sestara nije bila laka. Da bi preživjele i platile popravke doma, često idu prosiiti hranu i odjeću, iako to nije uvijek bilo uspješno:

„Ljudi nikad nisu vidjeli sestre u tom selu, pa su djeca trčala za sestrama, smijući se i rugajući im se na razne načine. Nije dovoljno što ljudi šalju sestre bez ičega, nego se i nemilosrdno obraćaju sestrama.“²³²

Do otežane situacije je došlo nakon raskida ugovora s državom o uzdržavanju dječjeg doma. U tako teškoj situaciji pomoć crkvene hijerarhije bila je od velike važnosti. Dana 5. rujna 1921. godine samostan i župu u Šidu posjetio je rimokatolički biskup bosansko-srijemski ili đakovački Antun Akšamović. Njegovim zalaganjem i uz pomoć biskupa Njaradija, 29. siječnja 1922. godine sestre su dobile prvu šivaću mašinu – očito za njih važan događaj, zabilježen u samostanskoj

²²⁷ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 1. IX. 1921., 27.

²²⁸ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 24. VI. 1925., 60.

²²⁹ Usp. APSAM, Grigorije Biljak poglavarici samostana u Šidu, Prnjavor, 20. VII. 1928.

²³⁰ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 3. VIII. 1935., 98.

²³¹ Usp. *Руски новини*, 30. VI. 1939., 3.

²³² *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 29. X. 1920., 9, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „В тім селі ще ніколи не виділи люди Сестер, тому цілі громади дітей бігали за Сестрами, насмівуючи ся і докоряючи на різні способи.“

kronici.²³³ Također je u svibnju 1923. Sveti otac Pio XI. poslao sestrama novčanu pomoć.²³⁴ Zahvaljujući tome, kao i sredstvima koja je ranije slao papa Benedikt XV. i prikupljenoj milostinji, a uz pomoć biskupa Njaradija, sestre su 1924. godine platile popravak samostana, koji je nakon toga mogao primiti 40 sestara i 40 djece, a imao je vinariju i dva vrta.²³⁵ Godine 1933. sestre su kupile zemljište u Iloku (zvano „Nazaret“) sa sredstvima dobivenim od prodaje zemlje koju je donirala gospođa Anna Buila.²³⁶ Godine 1935. ovo je zemljište prodano²³⁷ te je kupljeno zemljište u selu Berkasovo.²³⁸

Još jedna poteškoća s kojom su sestre u Šidu suočile bila je ugroza vjerskih progona. Sestrama je bila poznata situacija s progonima grkokatolika u Bosni. Kroničarka pišući o protjerivanju studita iz samostana u Bosni, pita se što će biti sa sestrama u Šidu, „skoro u samom središtu pravoslavlja.“²³⁹

Ipak, godine predanog djelovanja sestara u Šidu urodile se plodom. Svojevrsan pregled prvog desetljeća života i službe sestara bazilijanka u Šidu nudi članak mjesnog župnika vlč. Georgija Beserminija, objavljen u *Ruskom kalendaru* 1930. godine. Autor ističe važnost odgojno-obrazovnog djelovanja sestara za mlade djevojke i duhovni i kulturni razvoj cijelog naroda:

„Prošlo je 10 godina otkako sestre požrtvovno vrše svoje dužnosti u Šidu; već 10 godina, koliko vode sirotište, iz kojeg ne jedna djevojčica koja je došla kao dijete ovdje, izašla je sa suzama zahvalnosti, i dobro odgojena, ili se udala, ili na drugi častan način našla je svoj svagdanji kruh. Više godina vode djevojački dom, učenice kojeg su već stigle u više škole, te bit će na čast i ponos našem rusinskom narodu.“²⁴⁰

²³³ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 29. I. 1922., 32.

²³⁴ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 15. V. 1923., 47.

²³⁵ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 14. IV. 1924., 56-57.

²³⁶ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 23. V. 1933., 85.

²³⁷ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 3. VI. 1935., 96.

²³⁸ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 15. XI. 1935., 99.

²³⁹ *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 18. IX. 1925., 62, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „А що нас чекає тут майже в самім центрі православія?“

²⁴⁰ Георгій БЕСЕРМИНИЙ, Дзешецпрочніца монастира сс. Василянкох у Шиду, у:

Руски календар за јужно-славянских русинох на прости рок 1931, Нови Сад, 1930. [Ђуро BESERMENJI, *Deseta godišnjica manastira sestara vasilijanki u Šidu*, u: *Rusinski kalendar za južno-slavenske Rusine za običnu godinu 1931.*, Novi Sad, 1930.], 15., prijevod sa rusinskog. Izvorni tekst: „Уж 10 роки, як Сестри пожертвовно ту у Шиду виполнюю своєю обовязки; уж 10 роки, як вони отримую широтинец, зоз котрого уж не една дзивка, котра як дзецо пришла нука, зос. благодарними слизами вишла, и добре одхована, або ше одала, або иньшак на чесни способ хлеб свой насущни нашла. Вецей тому роки, як и дзивочи конвикт отримую, зоз котрого уж вецей школярки вишли на векши науки, котри буду на чесц и пиху нашому рускому народови.“

2.2.4. Samostan u Šidu od 1920. do kraja 1930.-ih godina

Tijekom 1920.-ih godina zajednica vod vodstvom m. Anne Teodorovič nastoji održavati veze sa zajednicama u Ukrajini i sudjelovati u životu sveopće Crkve. Kronika spominje nekoliko prigodnih obilježavanja. Tako su u svibnju 1922. sestre tijekom Euharistijskog kongresa u Rimu imale u samostanu trodnevno klanjanje. Godine 1924., koja je bila jubilara godina sv. Jozafata, mučenika za jedinstvo Crkve, u Šidu i okolnim selima (Petrovci, Mikluševci, Berkasovo, Bačinci i Sibinj) održane su prigodne misije koje su predvodili redovnici redemptoristi Metod Trčka i Nikolaj Nekula iz Stropkova (Čehoslovačka). Sestre slave jubilej 1925. godine, a svečano otvorenje u Šidu počinje na Badnjak polusatnom zvonjavom. Godina jubileja Nicejskog sabora otvorena je 18. prosinca 1925. godine. Dana 31. listopada 1926. godine u samostanu je prvi put proslavljen blagdan Krista Kralja.²⁴¹

Godine 1928. samostan sestara bazilijanki u Šidu posjetio je mitropolit Andrej Šepticki. Iz uspomena s. Marije Dolžicke razvidno je da to je bio nesvakidašnji događaj za sestre i cijelu župu:

„U ljeto 1928. veliko je iznenađenje pogodilo miran život sestara bazilijanki u Šidu. Mitropolit Šepticki je došao u Križevce da posjeti našeg biskupa Dionizija Njaradija. Mi koje smo poznavale mitropolita iz Lavova htjele smo ga pozvati u naš samostan u Šidu. Rekreatija je bila živahna, možda čak i glasna, jer su sve već gradile planove kako dovesti ovdje tako velikog gosta. Majka Anna Teodorovič (poglavarica) slušala je naše dječje planove, pune radoznalosti, kao da je mitropolit već doista došao. Šutjela je jer je sama planirala. Uvečer toga dana pozvala me i, pokazavši pismo, rekla je da sljedeće jutro idem s tim pismom u Križevce, jer ona mora osobno pozvati mitropolita u Šid, a na meni je da riješim pitanje.

Od Šida do Križevaca trebalo je ići željeznicom 7-8 sati. Otišla sam sutradan ujutro i odmah sam imala dogovoren termin za audijenciju kod metropolita Šeptickog u biskupskoj palači. Poznajući me, mitropolit me je vrlo srdačno primio, raspitivao se o svim sestrama, o našem misionarskom radu, a posebno o majci Anni (poglavarici). Nakon što je pročitao pismo i poslušao moj govor, kratko je odgovorio: 'Idi kući i reci da ću doći za 6 dana.'

Preuzvišeni Njaradi se pobunio i predbacio mi što sam došla s takvim pitanjem. Pozivala sam se na poslušnost da me je poslala poglavarica, ali ništa nije pomoglo. Konačno, kad me je sam mitropolit obranio, preuzvišeni je popustio gostu, ali ja sam morala preuzeti odgovornost za ovaj posjet.

Odmah sam se vratila u samostan i počele su pripreme. Prije svega, trčala sam od kuće do kuće da obavijestim sav narod da se pripreme za pozdrav metropolita, kojeg još nikad nisu vidjeli. Rekla sam da se

²⁴¹ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 25. V. 1922., 39; dne 28. V. 1922., 29-40; dne 19. III. 1924., 55-56; dne 6. I. 1925., 58; dne 31. X. 1926., 70.

sazove crkveni zbor i izabrali smo jednu osobu za pozdrav. Zasebno sazvala sam djevojke koje su dolazile k meni da se okušaju u nauci pjevanja. Obavijestila sam župnika da će metropolit kod njega prenoćiti i istaknula sam da je metropolit vrlo visok i da mu treba dobar krevet. 'Naopako, što ću učiniti?' uzviknuo je župnik. Odmah se dao na posao tako da je ostavio početak i kraj kreveta i napravio okvire dugačke koliko je soba bila duga. Pokret u selu, svi su se trudili primiti takvog gosta dostojanstveno. Djevojke su pomagale u uređenju crkve, koja je zapravo bila samostanska kapela. Pripremila sam našu siročad i učenike, jedan od najmlađih je trebao pozdravljati a svi su trebali zapjevati Mnogaja ljeta.

Morali smo razmišljati i o tome kako dovesti Metropolita iz stanice. U Šidu je bio samo jedan auto, a vlasnik je bio ljekarnik srpskog porijekla poznat u mjestu. Na moju molbu je vrlo rado obećao da će poslati auto i 'vozača' za tako veliku osobu. (Vidjela sam da je tim autom išao moskovski patrijarh kada je posjetio srpsku zajednicu u Šidu.)

U 6 poslijepodne stigao je metropolit i s njim preuzvišeni Njaradi. Oko samostana i crkve okupila se cijela šidska zajednica. Žene su dovele čak i malu djecu i sve su nestrpljivo čekale. Kad su ga vidjeli, ostali su bez riječi. Onaj koji je trebao pozdraviti metropolita nije mogao progovoriti, pa sam ja pokrenula pjevanje. Kad je metropolit došao pred vrata crkve, uslijedio je dječji pozdrav. Mitropolit i preuzvišeni ušli su u crkvu, a narod je šutke nastavio čekati ispred crkve. Tada metropolit, iscrpljen putem, reče par riječi narodu i pođe u samostan.²⁴²

²⁴² APSAM, *Спогади м. Марії Должицької*. prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „В літі 1928 року велика несподіванка зворушила спокійне життя монаше СС. Василянук у Шіді. Митрополит Шептицький приїхав до Крижевець відвідати нашого єпископа Дионізія Няраді. Ми що знали Митрополита зі Львова піддавали гадку, щоби запросити його й до нашого монастиря до Шіду. Рекреація була оживлена може навіть криклива, бо всі робили вже пляни, як спровадити б до нас так великого гостя. Мати Анна Теодорович (ігуменя) слухала наші діточи а повні цікавості пляни як би то було коли б Митрополит дійсно приїхав. Вона мовчала бо сама робила свої власні пляни. Вечером того дня закликала мене і показуючи листа сказала, що слідуєчого ранка я мушу їхати з тим листом до Крижевець, бо вона сама мусить запросити Митрополита до Шіду а від мене буде залежати добре поладження справи.

З Шіду до Крижевець треба було їхати залізницею 7-8 годин. Другого дня рано я вже виїхала й зараз мала назначений час на авдієнцію з Митрополитом Шептицьким в єпископській палаті. Знаючи мене, Митрополит прийняв мене дуже сердечно, випитувався про всіх, про нашу місійну працю, а особливо про Мати Анну (ігумену). По перечитання листа й по моєй промові, коротко відповів: «Ідіть до дому й скажіть, що я там буду за 6 днів».

Преосвященний Няраді запротестовав і звернувся до мене з закидами пощо я приїхала в такій справі. Я покликувалася на послух, що ігуменя мене вислала, але нічо не помагало. Остаточо, коли сам Митрополит боронив мене, Преосвященний позволив яко гостьови але я мала прийняти на себе відвичальніст сеї візити.

Я вернула зараз до монастиря й зачалося приготування. Перш за все я побігла від хати до хати повідомити всіх людей, щоби приготувати як мають привітати Митрополита, которого ще ніколи не виділи. Казалам скликати церковний хор й одного вибралісьмо на промовця привіту. Осібно скликала дівчата що приходили до мене на науку співу на пробу. Отця повідомила, що в нього буде Митрополит спати й звернула увагу, що Митрополит є дуже високий й треба приготувати вигідне ліжко. «О! наопаки що я зроблю? закликав Отець. Зараз взявся до роботи так, що початок і кінець ліжка лишив а побічніці зробив так довгі як була кімната. Рух в селі, всі старалися прийняти гідно такого гостя. Дівчата помогли прикрасити церковцю, котра властиво була каплицею монастиря. Я приготовляла сирітки наші й студентки, одна найменша мала сказати привіт а всі мали заспівати Многолітствіє.

Треба було й подумати, як привести Митрополита зі стації. В Шіді було тільки одно авто а властителем був аптекар походження сербського, що мав великий голос в місці. На мою просьбу дуже радо обіцяв вислати авто

Tijekom 1929.-1933. dolazi do promjena u vodstvu zajednice: sestre porijeklom iz Ukrajine koje su do tog vremena obnašale vodeće dužnosti (poglavarica, zamjenica, odgojiteljica novakinja, prefekta internata) vraćaju se u domovinu. Godine 1929. sestra Marija Dolžicka odlazi u Ukrajinu. Godine 1932. u Ukrajinu se vraćaju poglavarica m. Anna Teodorović i s. Julita Bojčuk. S. Ljubov Provči kao zamjenica preuzima vodstvo zajednice, a 1933. imenovana je poglavaricom samostana u Šidu.²⁴³ Biskup Njaradi imao je planove dovesti u Šid za odgojiteljicu novakinja s. Sofroniju Erdeli,²⁴⁴ porijeklom iz ovih krajeva, koja je od 1918. do 1932. godine radila u gimnaziji bazilijanki u Lavovu kao profesorica latinskog i grčkog jezika.²⁴⁵ Iz nepoznatih razloga se sestra Sofronija mjesec dana nakon dolaska u Šid vraća u Ukrajinu. Činjenica da su zapisi iz kronike šidskog samostana za godinu 1927.-1931. uništeni, navodi na pomisao da je promjena vodstva zajednice u Šidu bila praćena unutarnjim konfliktima.

Nakon promjene vodstva zajednice sestre započinju s novim radom: 1936. preuzimaju domaćinstvo u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu, iste godine otvaraju podružnicu u Mikluševcima i 1939. samostan u Osijeku.

Tijekom 1930.-ih godina sestre nastavljaju s vođenjem konvikta za srednjoškolke. U časopisu *Ruske novine* uz obavijest o otvaranju internata u Osijeku 1939. dodaje se da će sestre u Šidu i nadalje nastojati primati djevojke koje žele završiti stručnu školu ili četvrti razred gimnazije u Šidu.²⁴⁶ Također, u samostanu su od 5. do 7. srpnja 1939. održane duhovne vježbe za žensku inteligenciju Srijema i Slavonije, koje je vodio o. Inokentije Timko, bazilijanac.²⁴⁷

й «шофера» для так великої особи. (Я бачила що тим автом переїжджав Патріярх московський коли відвідав сербську громаду в Шіді.)

За 6 днів пополудне приїхав Митрополит а разом з ним Преосвященний Нярадї. Цїла громада Шїду зїбралася коло монастиря і церкви. Жїнки поприносили навїть малї діти й всї напруженї чекали. Коли побачили його, остовпїли. Той що мав витати Митрополита не мїг ані слова сказати тому я зачала спїв і привїт з дітьми. Вколи Митрополит затримався в дверях церкви відбувся діточий привїт. Митрополит і Преосвященний вийшли до церкви а люди мовчки і дальше чекали перед церквою. Відтак Митрополит змучений дорогою промовив до людей кїлька слїв і пішов до монастиря.“

²⁴³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 22. II. 1933., 84.

²⁴⁴ Usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 107, Dionizije Njaradije Andreju Šeptickom, Križevci, 23. III. 1932.

²⁴⁵ Usp. НТШ, *Пропам'ятна книга гімназії сестер василіянок у Львові*, Нью-Йорк, 1980, 87. [NTŠ, *Spomen-knjiga gimnazije sestara bazilijanki u Lavovu*, New York, 1980., 87.]

²⁴⁶ Usp. *Руски новини*, 30. VI. 1939., 3.

²⁴⁷ Usp. *Руски новини*, 30. VI. 1939., 3.; *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 4. VII. 1939., 114.

2.2.5. Služba sestara u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu od 1936. do 1955. godine

Krajem 1935. biskup Njaradi se obraća poglavarici samostana u Šidu s prijedlogom da pošalje na službu u Grkokatoličko sjemenište u Zagrebu tri sestre iz zajednice koje bi radile u kuhinji, sakristiji i praonici rublja, a kako bi pripomogle rješavanju teške financijske situacije u koju je zapalo sjemenište nakon smanjenja državne dotacije.²⁴⁸ Biskup moli poglavaricu da razmisli o tom pitanju i najavljuje da će o tome razgovarati usmeno. Već 24. siječnja 1936. rektor Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu o. Ivan Višošević obraća se poglavarici u Šidu da do 30. siječnja „prema dogovoru s Preuzvišenim“ pošalje sestre određene za tu službu.²⁴⁹

Godine 1936. na zahtjev križevačkog biskupa Njaradija i rektora Višoševića sestre iz Šida započinju službu u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu. Prve sestre su bile: s. Margareta Ždinjak, poglavarica, s. Joakima Marušćak i s. Metodija Plančak u kuhinji i s. Alojzija Iljkiv u praonici.²⁵⁰ Privremeno su u sjemeništu 1942. godine boravile sestre iz Sošica, koje je biskup povukao ovdje zbog ratne opasnosti u Sošicama.²⁵¹ Međutim, bazilijanke iz Šida i dalje ostaju na službi u sjemeništu. Dana 6. ožujka 1944. biskup Šimrak opominje poglavaricu Provči što je bez suglasnosti s njim 4. ožujka povukla zbog ratne opasnosti sestre iz sjemeništa u Zagrebu: „Časne Sestre moraju da vrše preuzetu dužnost prema sjemeništu usprkos opasnosti za život, koje su uostalom općenite i jednake za sve. Ako je koja Sestra slabijih živaca i plašljiva, može se povući u Šid, ali na njezino mjesto neka se pošalje druga.“²⁵²

U izvješću ravnateljstva Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu od 7. rujna 1944. navodi se kako ima „8 podvorničkih mjesta“ i spominju se Olga Gogora, Julijana Bučko, Irena Hardi i druge sestre Šidskog samostana (ukupno njih sedam).²⁵³ Navedeno znači da su sestre ostale tijekom rata.

Do određenih promjena dolazi 1945. godine. U dopisu od 14. listopada 1945. vizitator i rektor sjemeništa Višošević piše poglavarici Provči da su sestre iz Sošica u sjemeništu preuzele

²⁴⁸ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici [samostana bazilijanki u Šidu], Križevci, 28. XII. 1935.

²⁴⁹ Usp. APSAM, Ivan Đuro Višošević, rektor, časnoj majci Igumanji, Grkokatoličko sjemenište, Zagreb, 24. I. 1936.

²⁵⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 26. I. 1936., 99-100.

²⁵¹ Usp. AKE, kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis 310/1942., Ordinarijat Križevačke biskupije samostanu čč. sestara bazilijanki u Šidu, Predmet: Kuhinja u grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu, Zagreb, 12. VIII. 1942.

²⁵² AKE, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, broj: prezidencijalni spis br. K.2.635/1944., Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj majci Ljubov Provči, Križevci, 6. III. 1944.

²⁵³ Usp. AKE, kutija Godina 1944. (1-702), predmetni spis br. 581/1944., Izvješće ravnateljstva Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu, Zagreb, 7. IX. 1944.

brigu za crkvu i kapelu, vode župni vjeronauk i pomažu u kancelariji, a sestre iz Šida trebale bi nastaviti vođenje kuhinje.²⁵⁴

Deset godina kasnije, 1955. godine sestre iz Šida završile su službu u sjemeništu u Zagrebu, a vođenje kućanstva preuzele su sestre bazilijanke hrvatskog porijekla.²⁵⁵

2.2.6. Samostan u Šidu od 1940. do 1951. godine

Prekretnica u životu samostana u Šidu bila je iznenadna smrt velikog dobročinitelja sestara biskupa Dionizija Njaradija u noći s 13. na 14. travnja 1940. godine. Detaljan opis sprovoda, koji se nalazi u samostanskoj kronici, svjedoči o važnoj ulozi biskupa Njaradija u životu zajednice. Biskup je bio osnivač samostana u Križevcima i Šidu te je slao djevojke iz ovih područja na školovanje u Ukrajinu. Biskupova pomoć u vođenju financijskih poslova, kupnji kuća i zemljišta te pregovaranju s državnim tijelima bila je neizostavna. Ali prije svega je bio duhovni vođa sestara bazilijanki, držao je duhovne pouke i duhovne vježbe, ispovijedao, služio liturgiju. Teško je precijeniti ulogu biskupa Njaradija u duhovnom i kulturnom razvoju vjernika Križevačke eparhije.²⁵⁶

Osim smrti biskupa Njaradija velike teškoće za samostan je donio Drugi svjetski rat, koji nije zaobišao ni Šid. Rat je samostanu i zajednici nanio nenadoknadivu štetu. U gradu je 28. kolovoza 1939. započela mobilizacija. U travnju 1941. godine Šid su bombardirali njemački zrakoplovi, a mađarska vojska je neko vrijeme bila stacionirana u dvorištu samostana. U listopadu 1942. u samostanu su bili smješteni sovjetski zarobljenici, od kojih su sestre saznale o teškoj situaciji u Ukrajini i ateističkoj propagandi:

„Tek sada smo vidjeli što čovjeku može učiniti nevjera. Čovjek je gori od životinje, nema obrazovanja, ne zna ni tko mu je majka, a tko otac, a za Boga kažu da ne postoji, da je Staljin bog... U Ukrajini

²⁵⁴ Usp. AKE, kutija Godina 1945. Prezidencijalni spisi, bez br./1945., Ivan Đuro Višošević, rektor i vizitator, poglavarici samostana u Šidu, Zagreb. 14. XI. 1945.

²⁵⁵ Usp. Renata HUSINEC - Željko VEGH - Željka HRLEC i dr., *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, 84.

²⁵⁶ Usp. *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, dne 16. IV. 1940., 121-131.

sve crkve su zatvorene, od njih su napravljene kina, štale, trgovine za vojsku. Siromašni ljudi nemaju ništa svoje, a ponegdje skapavaju od gladi i umiru bez svećenika.“²⁵⁷

20 siječnja 1940. šidska poglavarica Ljubov Provči u pismu Ministarstvu seljačkog gospodarstva i prehrane, Glavnom ravnateljstvu za prehranu u Zagrebu moli dozvolu korištenja uroda kukuruza i pšenice za potrebe samostana. U pismu se navodi da je cijeli posjed (oko 16 jutra) izdan napoličarima te da samostan dobiva samo pola prihoda (pšenice, kukuruza, grahorice, djeteline). U samostanu je stanovalo 26 sestara, hranile su petero siromašne djece i sirotište je izdavalo oko 300 obroka mjesečno. U opisu gospodarstva su navedene tri krave, 13 svinja i jedna ovca.²⁵⁸ Navedeno svjedoči o težini materijalne situacije u kojoj su se sestre nalazile.

U rujnu 1944. u samostanu je bila stacionirana njemačka vojska. Sestre su čak morale prevoziti mine po nalogu vojske. Budući da su bile upozorene od njemačkog vojnika da će se vojska ovdje dugo zadržati, sestre počinju prevoziti žito i najnužnije stvari u Mikluševce. Dana 2. studenog 1944. poglavarica Ljubov Provči i njezine sestre otišle su u Mikluševce. U Šidu je ostalo pet sestara, koje bi, prema naredbi poglavarice, mogle napustiti kuću u slučaju opasnosti. Rat je eskalirao tri dana, a njemačka i hrvatska vojska povukle su se na zapad. Sovjetske trupe ulaze u Šid, a u prosincu 1944. otvara se vojna bolnica u samostanu sestara, koja je u siječnju premještena u Beograd. Dana 3. siječnja 1945. stigle su sestre koje su partizani protjerali iz Mikluševaca. Neke od njih odmah odlaze u Krstur. Dana 7. siječnja 1945. Šid su okupirali partizani.²⁵⁹ U samostanu je u srpnju 1945. smješteno 200 vojnika.²⁶⁰

Tijekom 1945. sestre su doživjele mnoge gubitke, zabranu odgojno-obrazovne djelatnosti i oduzimanje zemljišta, što dovodi do odlaska sestara

„Ove smo godine pretrpjeli dosta veliku štetu. Vlada je zatvorila naš internat, Malu školu i zabranila svaki rad na odgoju i obrazovanju mladeži. Na temelju agrarne reforme samostanu je oduzeta zaklada Ane

²⁵⁷ *Kronika samostana sestara baziilijanki u Šidu*, 20. X. 1943., 164-165, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Ми, аж тепер бачили, що може зробити з чоловіка безвір'я. Чоловік горший, як звірина, немає ніякого образования, навіть незнає, хто його мама, а хто тато, а за Бога говорять, що нема, що Сталін Бог... У нас на Україні всі церкви позамикані, з них пороблені кіна, стайні тай магазини за військо. Бідні люди немають нічого свого, а по декотрих краях пухнуть з голоду тай умирають без священика.“

²⁵⁸ АКЕ, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, bez br./1944., Manastir S.S. Vasilijanki - Sirotište Sv. Obitelji u Šidu Ministarstvu seljačkog gospodarstva i prehrane, Glavnom ravnateljstvu za prehranu, Zagreb, Predmet: Moli odobrenje upotrebe i utroška dobivenih poljodjelskih proizvoda, Šid, 20. I. 1944.

²⁵⁹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, prosinac 1944. - siječanj 1945., 181-186.

²⁶⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, 20. VII. 1945., 186.

Bujila iz Kucure, koja nam je u svom posjetu ostavila 16 jutra zemlje (...). Ova je godina za nas bila tužna, jer je više sestara slabijeg duha, iz straha pred nepoznatom budućnošću, napustilo samostan.“²⁶¹

Pod pritiskom vojnih neprilika, u srpnju 1945. poglavarica Ljubov Provči se preselila iz Šida u Osijek, koji je time postao glavna kuća zajednice. Do kraja godine većina sestara preselila se tamo. Tako je Šid izgubio svoju ulogu. Uslijed centralizacije 1951. samostan u Šidu pripada Europskoj provinciji sa sjedištem u Osijeku. Prema kronici 1950. godine ovdje su živjele samo tri sestre.²⁶² 1970.-ih u samostan su smještene uglavnom sestre starije dobi. Nakon rata 1990.-ih samostan u Šidu našao se odijeljen od matične kuće i drugih zajednica provincije državnom granicom. Pastoralna djelatnost je postupno ugašena, a 2002. samostan u Šidu je zatvoren.²⁶³

2.2.7. Način uprave bazilijanki u Križevačkoj eparhiji na primjeru samostana u Šidu

Sestre bazilijanke u prvoj polovici 20. stoljeća ostaju podložne mjesnom biskupu koji je u pravilu imenovao za njih eparhijskog vizitatora. Istovremeno traje proces implementacije reforme započete 1897. koji će završiti 1951. centralizacijom svih bazilijanki u jedan red papinskog prava. Po dolasku u Križevačku eparhiju bazilijanke su podložne križevačkom biskupu. Međutim, iz korespondencije biskupa Njaradija i lavovskog metropolita Šeptickog možemo uočiti suradnju dvojice ordinarija po pitanju otvaranja samostana, pripuštanju sestara polaganju zavjeta, razmjene sestara između Križevačke eparhije i Lavovske metropolije.²⁶⁴

²⁶¹ *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, 20. VII. 1945., 186-187, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Соро самого року понесли ми досить великі шкоди. Уряд зніс наш інтернат, Малу школу – та заборонив всяку працю на вихованням і вишколенням молоді. На підставі аграрної реформи забрали монастиреві фундацію бл.п. Анни Буїла з Коцура, яка в своїм завітанні лишила нам 16 моргів поля (...) Сумний був сей рік для нас, бо більше Сестер, слабших духом, зі страху перед незвісною будучиною, виступило з монастиря“

²⁶² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, bez nadnevka, 1950., 190.

²⁶³ Usp. Хорватія - Провінція св. Архангела Михаїла, Осієк [Hrvatska - Provincija sv. Arkandela Mihaela, Osijek], u: <http://www.basiliansisters.org/index.php/uk/2016-06-23-11-16-22/provintsii/307-khorvatiia-provintsiiia-sv-arkanhela-mykhaila-osiiek> (1. IV. 2023.).

²⁶⁴ Dionizije Njaradi daje dozvolu da s. Augustina (Smičiklas) položi doživotne zavjete u Sloviti, Ukrajina kao monahinja Križevačke eparhije: usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 6, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 1. III. 1918.; piše o nemogućnosti otvoriti novicijat bazilijanki u eparhiji te o stanju pojedinih sestara: usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 15-16, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 23. IX. 1919.; o pravilima za bazilijanke: usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 41-42, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Prešov, 27. I. 1924.; o općem vijeću bazilijanki u Ukrajini: usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 100, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 2. XI. 1931.; moli otpustiti s. Sofroniju Erdelji u Križevačku eparhiju za odgojiteljicu novakinju u Šidu: usp. CDPAUL, fond broj 358, opis 1, djelo 161, stranica 107, Dionizije Njaradi Andreju Šeptickom, Križevci, 23. III. 1932.

U tom smislu arhivska građa koja se tiče samostana u Šidu omogućava uvid u praksu odvijanja uprave. Biskup je imenovao vizitatora koji je bio posrednik između biskupa i sestara, nadgledao je samostane sestara bazilijanki glede monaške discipline i održavanja redovničkih pravila putem kanonskih vizitacija. U Lavovskoj su metropoliji ovu dužnost obnašali redovnici bazilijanci.²⁶⁵ Po dolasku bazilijanki u Križevačku eparhiju prvo je biskup Njaradi vizitirao sestre osobno, a 1925. imenovao vizitatora. Dekretom od 15. listopada 1925. bazilijancu o. Ivanu Višoševiću²⁶⁶ daje se ovlaštenje „da kao Komisar SS. Vasilijanki /ad casus/“ provede kanonsku vizitaciju samostana u Šidu.²⁶⁷ Tom prilikom biskup Njaradi javlja sestrama u Križevcima i Šidu kako je imenovao svojim komisarom (delegatom) za sestre o. Višoševića „sa svim pravima i dužnostima, kakove mu daju Pravila Vašega Reda (...). Želim da se sve sestre ne manjom iskrenošću i poštovanjem odnose prema novoimenovanom Ocu Komisararu, kao što su se odnosile prema meni.“²⁶⁸ Također, u pismu od 1. svibnja 1935. otac Višošević najavljuje svoj dolazak u Šid zbog obavljanja kanonske vizitacije samostana „po nalogu Apostolske stolice“ te poručuje da se to obznani svim sestrama u kući.²⁶⁹ Prema Općem šematizmu 1939. godine otac Višošević još uvijek je vizitator sestara.²⁷⁰ Godine 1943.²⁷¹ ordinarijat povjerava ovu dužnost ukrajinskom bazilijancu o. Onufriju Burdjaku koji boravi u Križevačkoj eparhiji 1939.-1949. nakon mađarske okupacije Zakarpatja.²⁷² U dopisu od 21. rujna 1945. biskup Janko Šimrak nalaže da o. Onufrije Burdjak

²⁶⁵ Usp. Магдалина ВИТВИЦЬКА, Исторично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі XIX–XX ст., 14.

²⁶⁶ Đuro Višošević (1887.-1969.), redovničko ime Ivan, rođen je 25. listopada 1887. u Stojdragi u Žumberku. Maturirao je u gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu kao pitomac grkokatoličkog sjemeništa. Nakon trogodišnjeg studija teologije na Zagrebačkom sveučilištu, stupio je je Red sv. Bazilija Velikog. Novicijat i jednogodišnji studij retorike svršio je u Krehivu u Ukrajini, nakon čega je dvije godine studirao filozofiju u Lavovu te teologiju i crkveno pravo na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu. Položio je doživotne zavjete 26. travnja 1914. u Rimu na ruke Protoigumana Reda sv. Bazilija Velikog o. Platonida Filasa, rukopoložen je za svećenika 7. srpnja 1915. u Radatovićima. Usp. AKE, Godina 1915. kutija 1. (1-700), predmetni spis br. 663/1915., Višošević Ivan-Đuro, jeromonah, Curriculum vitae, Križevci, 24. VII. 1915.

²⁶⁷ Usp. APSAM, Ordinarijat Križevačke eparhije Velečasnom ocu Ivanu Višoševiću, Križevci, 15. X. 1925.

²⁶⁸ APSAM, Vladika Dionizije Njaradi časnim sestrama vasilijankama u Šidu i Križevcima, Križevci, 8. XII. 1925.

²⁶⁹ Usp. APSAM, Ivan Višošević, apostolski vizitator, poglavarici samostana u Šidu, Zagreb, 1. V. 1935.

²⁷⁰ Usp. *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, 473.

²⁷¹ Iz dostupne građe nije moguće točno odrediti do kada je o. Višošević obavljao dužnost vizitatora. On je potpisan kao vizitator na dokumentima sve do 1942. Godine 1943. ordinarijat imenuje o. Burdjaka kao svog izaslanika kod izbora poglavarice u Šidu. Međutim, nije jasno da li je ovo bila jednokratna ovlast. Burdjak kao vizitator obavlja kanonsku vizitaciju samostana bazilijanki 1945. Usp. APSAM, Ioan, vladika, Upravi Manastira ČČ. SS. Čina sv. Vasilija Velikog Šid, Zagreb, Bolnica Milosrdnih Sestara, 21. IX. 1945.

²⁷² Usp. Іриней НАЗАРКО, Іриней, Сильветки перших василіян після Добромільської реформи, у: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, 11 (1982.) 1-4, 513. [Ірней НАЗАРКО, Нacрти житопіса првих базиліянца након Добромільске реформи, у: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, 11 (1982.) 1-4, 513.]

bazilijanac provede kanonsku vizitaciju samostana u Šidu, Osijeku i Mikluševcima te da podnese izvješće s vizitacije Duhovnom stolu u Križevcima.²⁷³

Biskup ili ordinarijat u suglasnosti s vizitatorom bio je nadležan za imenovanje redovitih i izvanrednih ispovjednika za sestre. Stoga, godine 1927. bazilijanac o. Kamineckyj traži od ordinarijata dopuštenje „*facultates as audiendas confessiones sacramentales religiosarum et monialium*“²⁷⁴ u eparhiji da može ispovijedati sestre za koje drži duhovne vježbe u Šidu.²⁷⁵ Godine 1936. vizitator Višošević moli ordinarijat za podjeljivanje ovlasti bazilijancu o. Hristoforu Myskivu za slušanje ispovijedi sestara za vrijeme duhovnih vježbi u Šidu.²⁷⁶ Isto tako je svaki službeni postupak koji se odnosio na sestre trebao biti usklađen s ordinarijem. Godine 1917. šidski župnik Đuro Besermenji piše biskupu o bolesnoj sestri bazilijanci koja se nalazi kod obitelji u Šidu: „Najsmjernije bih molio da mi izdate posebne i direktne upute glede časne sestre jer posebne knjige nemam o duhovnom rukovođenju č. sestara, a moram biti kao spiritual, osobito č. sestri Alojziji u njezinoj bolesti.“²⁷⁷

Još jedno područje nadležnosti ordinarijata bilo je dopuštanje zavjeta sestrama, odnosno otpuštanje sestara u slučaju kršenja redovničkih pravila. U svom pismu 1929. biskup Njaradi piše kako postupiti s jednom od sestara: „Glede s. Magdalene, savjetujem tako postupiti kako određuju Pravila: neka kućno vijeće rekne svoje, a ja ću dati aprobaciju.“²⁷⁸

U dopisu od 24. srpnja 1941. o. Višošević kao vizitator detaljno savjetuje poglavaricu o pravnom načinu postupanja sa sestrom koja je napustila Red.²⁷⁹ U Arhivi Križevačke eparhije nalazimo dopisivanje između ordinarijata i Uprave sestara u Šidu po pitanju sestre koja teško krši redovničku disciplinu. Postupak je bio da se Uprava obrati vizitatoru, a ordinarijat provede istragu. Nakon toga ordinarijat je trebao službeno opomenuti sestru i pomoći joj oko popravka. To je moglo

²⁷³ Usp. APSAM, Ioan, vladika, Upravi Manastira ČČ. SS. Čina sv. Vasilija Velikog Šid, Zagreb, Bolnica Milosrdnih Sestara, 21. IX. 1945.

²⁷⁴ Jednokratno dopuštenje za slušanje ispovijedi monahinja.

²⁷⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1927. (1-1300), predmetni spis br. 966/1927., O. Mykolaj Kamineckyj Križevačkom ordinarijatu, Molba za dozvolu ispovijedati redovnice, Zagreb, 18. VI. 1927.

²⁷⁶ Usp. AKE, kutija Godina 1936. (601-1230), predmetni spis br. 1059/1936., Ivan Đuro Višošević, vizitator, Prečasnom Duhovnom stolu u Križevcima, Zagreb, 17. VIII. 1936. U slučajevima kada u blizini nije bilo svećenika redovnika ovlast ispovjednika mogla biti dodijeljena svećeniku koji nije bio redovnik. Usp. AKE, kutija Godina 1939. (1401-2099), predmetni spis br. 1475/1939., Ordinarijat Križevačke biskupije, Imenovanje o. Stanka Višoševića redovitim ispovjednikom sestara bazilijanki u Sošicama, Križevci, 31. VIII. 1939.

²⁷⁷ AKE, kutija Godina 1917. (1-800), predmetni spis br. 640/1917., Đuro Besermenji, grkokatolički župnik Šida Križevačkom ordinarijatu, Šid, 13. VI. 1917.

²⁷⁸ APSAM, Dionizije Njaradi, episkop, poglavarici samostana u Šidu, Križevci, 31. XII. 1929.

²⁷⁹ Usp. APSAM, Ivan Đuro Višošević, vizitator, poglavarici samostana u Šidu, Zagreb, 24. VII. 1941.

bili izdavanje privremene dozvole za život izvan klauzure ili privremeni premještaj u drugi samostan. U najtežim slučajevima ordinarijat se obraćao Apostolskoj stolici s prijedlogom odrješenja sestre od zavjeta i otpuštanja iz samostana.²⁸⁰ Glede otpuštanja sestre Makrine Nagy rješenje od 8. rujna 1941. donosi ordinarijat na prijedlog Uprave uz obrazloženo mišljenje vizitatora. Tom prilikom ordinarijat nalaže Upravi vratiti sestri njezin miraz ili u slučaju odsutnosti miraza „dati joj ne samo koliko je potrebno da se povrati kući, nego i koliko joj je potrebno da može bar neko vrijeme živjeti pristojno u svijetu.“ Na kraju je naznačeno da se ipak ovo pitanje prepušta sporazumu između Uprave i otpuštene sestre.²⁸¹ Ordinarijat je mogao u suglasnosti s vizitatorom izvanredno podijeliti ovlast primanja zavjeta drugom svećeniku. Na primjer, bazilijanac o. Onufrije Burdjak godine 1940. ovlašten je ordinarijatom (na prethodnu molbu poglavarice Ljubov Provči) da u Osijeku obnovi redovničke zavjete s. Marije Timko. Ovlaštenje je potpisao u ime ordinarijata kapitularni vikar o. Dane Šajatović, međutim na predmetnom se spisu nalazi bilješka vizitatora o. Višoševića te opaska da je rješenje doneseno na njegovo mišljenje i prijedlog.²⁸² Isto tako, 16. lipnja 1941. ordinarijat na molbu Uprave u Šidu odobrava polaganje prvih zavjeta triju sestara i redovničko oblačenje jedne sestre te delegira o. Onufrija Burdjaka za provođenje tih čina.²⁸³

Budući da su sestre imale obvezu održavanja klauzure, za svaki izlazak iz samostana bilo je potrebno dopuštenje ordinarijata. U dopisu od 9. siječnja 1942. vizitator Višošević podsjeća upravu samostana u Šidu na obvezu da svake godine traže od ordinarijata „prema pravilima Reda SS. Vasilijanki stanovite ovlasti za Upravu i druge Sestre“, to jest dopuštenje za ulazak u klauzuru svećenika, liječnika i radnika, za izlazak sestara iz samostana u svrhu gospodarskih potreba ili rada.

²⁸⁰ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis br. 322/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana ss. Vasilijanki u Šidu, Križevci, 18. XI. 1941.; prezidencijalni spis br. 325/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana ss. Vasilijanki u Šidu, Križevci, 19. XI. 1941.; prezidencijalni spis br. 391/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana ss. Vasilijanki u Šidu, Križevci, 22. XI. 1941. Isto tako, u slučaju otpuštanja sestre M.T. uprava je dužna poslati obrazloženu molbu ordinarijatu: usp. AKE, godina 1941. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis 234/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana ss. Vasilijanki u Šidu, Križevci, 29. X. 1941.

²⁸¹ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 670/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana sestara Vasilijanki u Šidu, Križevci, 8. IX. 1941.

²⁸² Usp. AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2432/1940., Ordinarijat Križevačke biskupije o. Onufriju Burdjaku, igumanu Reda sv. Vasilija Velikoga u Šidu, Predmet: Časna sestra Marija Timko – obnova redovničkih zavjeta, Križevci, 13. XII. 1940.

²⁸³ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 1309/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije časnoj majki Ljubov Provči, Križevci, 16. VI. 1941.

U pismu se spominje da istu obvezu imaju bazilijanke u Križevcima i Sošicama.²⁸⁴ U pismu poglavarici bazilijanki od 17. prosinca 1941. vizitator Višošević izjavljuje kao nema ovlasti davati sestrama dopuštenje za izvanredno putovanje (radi se o dopuštenju jednoj sestri da ide kući na mladu misu rođenog brata), već to daje ordinarijat.²⁸⁵ Još jedan od primjera nadležnosti ordinarijata jest molba sestara godine 1947. u kojoj sestre u Osijeku traže od ordinarijata dozvolu da se privremeno presele u internatsku zgradu zbog uređenja kućne kapelice u samostanu.²⁸⁶

U arhivskoj građi nalazimo primjere nadležnosti ordinarijata za druga pitanja redovničke discipline. Dopisom od 28. veljače 1941. ordinarijat određuje način održavanja Velikog posta u samostanu u Šidu glede hrane: osim prvog i posljednjeg tjedna Velikog posta u utorak, četvrtak, subotu i nedjelju dozvoljeno je meso. Očito naredba je bila potrebna zbog oskudice te nemogućnosti pridržavanja strogog posta.²⁸⁷ Godine 1942. Sveta stolica izdala je odluku prema kojoj se „uslijed teških prilika“ vjernici na području NDH oslobađaju posta, osim Velikog petka i Čiste srijede.²⁸⁸

Ordinarijat je preko vizitatora bio nadležan za provođenje izbora poglavarice. 26. kolovoza 1943. odvija se vijeće samostana u Šidu na kojem se bira igumanija. Iz pisma vladike Šimraka m. Ljubov Provči saznajemo sljedeće pojedinosti o upravi samostana u to vrijeme: odluku o sazivanju vijeća donosio je biskup na molbu uprave samostana i na temelju izvješća i mišljenja vizitatora; u

²⁸⁴ Usp. APSAM, Ordinarijat biskupije Križevačke časnoj upravi SS. Vasilijanki u Šidu, Zagreb, 9. I. 1942. U Arhivu Križevačke eparhije nalaze se molbe uprave samostana u Šidu za dozvolu izlaska iz klauzure, posebice za dopuštenje: „pustiti u klauzuru svećenika na sv. Misu, svećenika i liječnika u slučaju bolesti, majstore – odnosno radnike u potrebi popravaka, da sestre mogu izlaziti u slučaju potrebe iz samostana u svrhu prodaje ili kupnje živeznih namirnica i drugih potrebnih stvari. Da mogu izlaziti u polje radi ekonomskih potreba, da može sestra prefekta ili druga sestra izlaziti sa učenicama u šetnju, da mogu ići u crkvu radi dužnosti, da mogu ići k liječniku uz pratnju još jedne sestre, da mogu sve navedeno činiti i drugim Sestrama u slučaju potrebe dopustiti. Ujedno molim dozvolu da smijem u potrebi obići naše samostanske filijale. Molim dozvolu raspolagati sa sitnim stvarima i dopustiti drugim sestrama u duhu sv. pravila.“ AKE, Godina 1942, predmetni spis br. 129/1942., Uprava samostana u Šidu ordinarijatu Križevačke biskupije, Osijek, 22. I. 1940. Istu molbu uprava upravlja ordinarijatu 2. I. 1943. te 2. I. 1944.: usp. AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi, bez br./1943., Samostan S.S. Vasilijanki u Šidu, Molba za ovlast prema pravilima za 1943. g., Šid, 2. I. 1943.; AKE, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, bez br./1944., Samostan S.S. Vasilijanki u Šidu, Molba za ovlast prema pravilima 1944. god., Šid, 2. I. 1944.

²⁸⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, interni broj spisa 41/1941., Ivan Đuro Višošević, vizitator, poglavarici samostana u Šidu, Zagreb 17. XI. 1941.

²⁸⁶ Usp. APSAM, Kapitularni vikarijat Križevačke biskupije upravi samostana sestara Vasilijanki u Osijeku, Križevci, 17. II. 1947.

²⁸⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 529/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije časnoj majci poglavarici samostana Reda sestara sv. Vasilija Velikog u Šidu. Križevci, 28. II. 1941.

²⁸⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 194/1942., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana sestara Vasilijanki u Šidu, Križevci, 13. II. 1942.

vijeću su pravo aktivnog glasa imale samo sestre „koristice“ s doživotnima zavjetima²⁸⁹ matičnog samostana u Šidu i filijalnih domova u Mikluševcima, Osijeku i Zagrebu (sestre koje su radile u sjemeništu); igumanija je birana na pet godina, ako je ista sestra treći put izabrana za poglavaricu, time je postajala doživotnom poglavaricom; uprava je trebala poslati svim sestrama koje su imale pravo glasa poziv na vijeće, a prijepis poziva dostaviti ordinarijatu; biskup je odredio izaslanika koji je trebao biti prisutan kod izbora (u ovom slučaju to je bio bazilijanac Onufrije Burdjak).²⁹⁰ U pismu od 5. veljače 1944. (na prethodnu zamolbu m. Provči koja piše da nije dobila od biskupa potvrdu) biskup Šimrak potvrđuje izbor: „Ovime u kanonski propisanom roku potvrđujem izbor Častne Majke Ljubov Provči za Ihumenju manastira Častnih Sestara Čina Sv. Vasilija Velikoga u Šidu s područnim manastirskim kućama u Mikluševcima i u Osijeku.“²⁹¹ Iz navedenog može se zaključiti da su sestre same birale poglavaricu, međutim čitav je postupak izbora nadzirao ordinarijat: uprava samostana je slala ordinarijatu kopije poziva sestrama da sudjeluju na vijeću, vizitator kao predstavnik ordinarijata bio je prisutan kod samog izbora i konačno, izbor je potvrđivao ordinarijat. U izvanrednim slučajevima poglavaricu je mogao imenovati ordinarijat. To se dogodilo 1933. prilikom imenovanja m. Ljubov Provči za poglavaricu Šida: zbog manjka sestara koje bi imale pravo glasa, poglavaricu je imenovao biskup Njaradi.²⁹²

Istovremeno, očito je da su prvih desetljeća po dolasku u Hrvatsku sestre bazilijanke čuvale povezanost sa zajednicama u Ukrajini. Iako su bazilijanke ujedinjene u jedan red tek 1951., ipak Konstitucije 1909. predviđaju sazivanje svakih pet godina općih vijeća u kojima su sudjelovale poglavarice svakog samostana te dvije predstavnice, izabrane na kućnom vijeću. Opće je vijeće imalo ne samo savjetodavni nego i zakonodavni karakter, a vodio ga je lavovski metropolit (ili

²⁸⁹ Od 1897. u zajednicama bazilijanki postoje podjela na dvije skupine sestara: „koristice“, to jest bolje obrazovane sestre koje se bavile pedagoškim radom i imale obvezu moliti molitveno pravilo, ili „kor“ (jutarnju, večernju, časove) i „domaće sestre“, manje obrazovane sestre koje su obavljale gospodarske poslove. Ova je podjela zabilježena u Konstitucijama 1909. Usp. Магдалина ВИТВИЦЬКА, Исторично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі ХІХ–ХХ ст., 18.

²⁹⁰ Usp. AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi; prezidencijalni spis 2038/1943., Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj majci Ljubov Provči, Križevci, 27. VII. 1943.

²⁹¹ AKE, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, broj: 2.539/1944., Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj majci igumaniji manastira Čina sv. Vasilija Velikoga u Šidu, Križevci, 5. II. 1944. Sličan primjer imamo kod izbora poglavarice u Sošicama. Godine 1940. ordinarijat šalje vizitatora Višoševića za provođenje izbora poglavarice i kućnog vijeća u Sošicama „prema Konstitucijama Reda SS. Vasilijanki (...) da izbor rukovodi točno prema spomenutim Konstitucijama, i ovaj Ordinarijat o svemu izvijesti zajedno sa svojim predlogom.“ AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2297/1940., Ordinarijat Križevačke biskupije Ivanu Đuri Višoševiću, vizitatoru, Predmet: Izbor poglavarice i kućnog vijeća u samostanu čč. ss. RSVV, Križevci, 18. XI. 1940.

²⁹² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 22. II. 1933., 84. Isto tako ordinarijat u ožujku 1945. izvanredno imenuje s. Vasiliju Bindas privremenom poglavaricom, zbog toga što je u ratnim uvjetima sudbina poglavarice Provči bila nepoznata. Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 25. III. 1945., 30.

njime delegirani biskup).²⁹³ Predstavnice samostana u Šidu i Križevcima sudjeluju na općim vijećima 1923. u Lavovu i 1931. u Javorivu.²⁹⁴

Službeni dokumenti koji se tiču općih načela funkcioniranja zajednica bazilijanki pristižu u Šid iz Lavova. Tako, u Arhivu osječkog samostana nalazimo pismo Grkokatoličkog ordinarijata Lavovske metropolije od 19. listopada 1931., potpisano metropolitom A. Šeptickim i naslovljeno sestrama Reda sv. Bazilija Velikog u Šidu. U pismu je obavijest o održavanju Općeg vijeća svih samostana od 25. do 27. prosinca 1931. i poziv sestrama da izaberu dvije predstavnice svakog samostana koje će sudjelovati na Općem vijeću. Također, sve sestre koje su položile prve zavjete imale su pravo, preko svog biskupskog ordinarijata, poslati svoje prijedloge na Opće vijeće.²⁹⁵

U Šid iz Lavova pristiže i dopis o imenovanju apostolskog vizitatora za sve bazilijanke. 7. veljače 1933. Kongregacija za Istočne crkve „brinući se za duhovno dobro monahinja Reda Sv. Bazilija Velikog grkokatoličkog obreda“ imenuje za njihove samostane apostolskog vizitatora, redovnika Reda Presvetog Otkupitelja o. Jozefa Schrijversa CSsR. Apostolski je vizitator imao nadležnost obavljati kanonske vizitacije samostana, uklanjati zloporabe, usmjeravati monahinje prema održavanju monaškog pravila, a također izraditi i predložiti Svetoj stolici skicu Konstitucija za sestre.²⁹⁶ To je bio još jedan korak koji je vodio prema budućem ujedinjenju bazilijanki i njihovom postupnom izuzimanju iz nadležnosti ordinarijata. Ovaj dekret u ukrajinskom prijevodu, ovjeren od Kancelarije konzistorija grkokatoličke Metropolije u Lavovu, a koji se nalazi u Arhivi sestara bazilijanki u Osijeku, svjedoči o dugoj povezanosti sestara s Lavovskom metropolijom kao i o korištenju ukrajinskog jezika kao službenog u zajednici. Na ukrajinskom jeziku se sa sestrama dopisuje i Križevački biskup Njaradi.

²⁹³ Usp. Магдалина ВИТВИЦЬКА, Історично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі XIX–XX ст., 22.

²⁹⁴ Usp. Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima, dne 19. XII. 1923., 38; dne 17. XII. 1931., 49.

²⁹⁵ Usp. APSAM, Греко-католицький митрополичий ординаріят до сестер Чина св. Василя Великого в Шіді, Югославія [Ordinarijat grkokatoličke metropolije sestrama sv. Bazilija Velikog u Šidu, Jugoslavija], Lavov, 19. X. 1931.

²⁹⁶ Usp. APSAM, Свята Конгрегація для справ Східної Церкви, Декрет [Sveta Kongregacija za Istočne Crkve, Dekret]. Prijevod na ukrajinski jezik ovjeren od Kancelarije grkokatoličke konzistorije metropolije u Lavovu, 20. II. 1933.

2.2.8. Financijsko i gospodarsko poslovanje samostana u Šidu od 1920. do 1951. godine

Iz samostanskih kronika te iz korespondencije sestara s križevačkim ordinarijatom možemo izdvojiti sljedeći glavni izvori financijskih dohotka sestara u Šidu 1920.-ih godina: potpora od Povjerenstva za socijalnu skrb u Zagrebu,²⁹⁷ potpora dobročinitelja,²⁹⁸ uplate od pojedinih roditelja za uzdržavanje djece,²⁹⁹ tako zvani „miraz“ koji su trebali dati roditelji kandidatice koja je stupala u samostan³⁰⁰ te ulaganja u štedionici, kveste i poljoprivreda.³⁰¹

Svrhu miraza za sestre koje stupaju u samostan objašnjava dopisivanje između biskupa Šimraka, uprave sestara u Šidu i vizitatora o. Višoševića 1943. godine. Očito je uprava molila dozvolu primiti sestru koja nije imala dovoljan miraz (pola jutra zemlje). U svom mišljenju o. Višošević piše: „Pitanje miraza u ženskim redovima Sv. Crkva strogo uzimlje tako te prema kan.547.§.4. ne dozvoljava da poglavarica samostana bilo koju kandidatice sama oslobađa od doprinošenja miraza niti u cijelosti niti djelomično. Ta je stvar zadržana isključivo Sv. Stolici, odnosno kod tzv. dijecezanskih udruženja mjestnom Ordinarijatu (...) Cilj je i svrha miraza, da se osigura dolično uzdržavanje svake Sestre za cijelo vrijeme, dok živi u Redu, a još više za slučaj, ako bi Sestra bilo s kojeg razloga izstupila iz Reda, kako ne bi izstupivši iz Reda ostala na ulici bez kruha (...). Konstitucije naših Sestra ništa u tom pogledu ne određuju, a običajem se uvelo, da mjerilom miraza (minimum) ima biti jedno bačko jutro“. Kao opravdani razlog oslobađanja od miraza vizitator navodi kvalifikaciju sestre (završeni zanat sa svjedodžbom: švelja, učiteljica) ili

²⁹⁷ Usp. APSAM, Duhovni stol Križevačke biskupije glavnoj upravi dječjeg doma sestara Vasilijanki u Šidu, Križevci, 28. III. 1923.

²⁹⁸ Dobročinitelji su stavljali sestrama i određene uvjete, tako prema testamentu dobročiniteljice Ane Bujila, preminule 4. siječnja 1924., sestre se obvezuju o vlastitom trošku školovati u svom samostanu jednu djevojku rusinske narodnosti. Usp. APSAM, 3 тестаментa +Ани Буїли [Iz testamenta Ane Bujila], Neovjereni prijepis bez datuma.

²⁹⁹ Usp. APSAM, Svetizar Cvjetković, Šid, 1. XII. 1926.: „Potpisani otac Nevenke Cvjetković obvezuje se platiti Manastiru-Sirotištu SS. Vasilijanaka u Šidu za uzdržavanje Nevenke 250 Din mjesečno dok bude dijete u sirotištu. Osim toga otac sam mora se pobrinuti za odijelo i posteljinu za ovo dijete.“

³⁰⁰ Usp. Марія Ткачик [Marija Tkačik], Šid, 22. VII. 1926.: „Має дати Марія Ткачик своєї доньці Гані на річи і на габіти 700 Д а на посаг морг поля в Босні, монастиревіи С.С. Василянук до котрого вступила єї донька Ганя. [Marija Tkačik treba dati svojoj kćeri Hani za stvari i za habit 700 Din a za miraz jutro polja u Bosni, samostanu sestara Vasilijanki u koji je stupila njena kći Hanja.]“; Usp. Федор Загородний [Fedor Zahorodni], Šid, 22. VII. 1926.: „Мають дати Федько Загородний на річи до нощеня і монаші 1400 Д. На посаг 2 моргі поля в Босні для своєї доньки Катерини Загородний, котра вступила до монастиря СС. Василянук у Шіди. [Fedjko Zahorodni treba dati za stvari i monaško odijelo 1400 D. Za miraz 2 jutra polja u Bosni za svoju kći Katerinu Zahorodni koja je stupila u manastir SS. Vasilijanki u Šidu.]“ U pismu od 14. kolovoza 1938. vizitator Ivan Višošević naglašava da, sukladno kanonskom pravu, miraz kandidatice koje stupaju u Red treba biti predan samostanu prije njihovog redovničkog oblačenja, ili barem miraz treba biti osiguran za samostan na način propisan državnim zakonima. U protivnom slučaju kandidatice nije bila pripuštena oblačenju: usp. APSAM, Ivan Višošević, vizitator, poglavarici, Zagreb, 14. VIII. 1938.

³⁰¹ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi, episkop, poglavarici samostana u Šidu, Križevci, 31. XII. 1929.

ako postoji višak od miraza drugih sestara (u tom slučaju raspodjela viška treba biti ugovorena s njima).³⁰²

U financijskim i gospodarskim pitanjima sestre su bile podložne Križevačkom ordinarijatu. Državna se potpora Dječjem domu upravljala preko ordinarijata. Duhovni stol biskupije 28. ožujka 1923. obavještava upravu Dječjeg doma bazilijanki u Šidu da Odjeljenje za socijalnu skrb u Zagrebu šalje preko ordinarijata novčanu potporu za Dječji dom u iznosu 2000 dinara.³⁰³ 1922. kada sestre već stanuju u biskupskoj rezidenciji u Šidu, kuća se renovira. Tim postupkom upravlja Križevački ordinarijat preko grkokatoličkog svećenika Franje Latkovića. Zaključni list o renoviranju („adaptaciji“) koju je provela osječka graditeljska tvrtka Wranka i Graf naslovljen je „upravi Biskupskog dvora u Šidu“.³⁰⁴

Uz to što je ordinarijat bio nadležan za gospodarsko poslovanje samostana u Šidu, biskup Njaradi je osobno savjetovao sestre oko financija, nabava, popravaka kuće ili izrade dokumenata o čemu svjedoči niz njegovih pisama poglavarici samostana u Šidu. Tako, u pismu poglavarici samostana u Šidu od 31. prosinca 1929. biskup određuje kada treba prodati pšenicu, kako upotrijebiti dobiveni iznos (naređuje poglavarici poslati novac preko Prve Hrvatske štedionice za novosadskog župnika Pavića, kojem je biskup poručio isplatiti zemljište kupljeno za samostan u Šidu), piše o pogreškama u računima.³⁰⁵ Iz spomenutog pisma je očito da su sestre imale namjeru kupiti zemljište, pa ih biskup savjetuje s financijske i pravne strane. Primjerice, napominje, da prijenos vlasništva mora biti zabilježen u gruntovnici. U pismu poglavarici Šida od 28. prosinca 1935., biskup, uz glavnu temu, prijedlog za služenje sestara u sjemeništu u Zagrebu, postavlja pitanja o uplati sredstava za dug (ne navodeći o kakvom se dugu radi). Nadalje piše o zemljištu te spominje da šalje sestrama liturgijske knjige (Oktojih i Mineju).³⁰⁶ U pismu od 30. svibnja 1939. kojemu je glavna tema kupovina kuće u Osijeku biskup između ostalog odgovara na pitanje poglavarice o popravcima kuće u Šidu.³⁰⁷ Njaradi redovito savjetuje sestre oko putovanja i

³⁰² Usp. AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi: predmetni spis br. 574/1943., Janko Šimrak, vladika, časnoj upravi manastira čč. sestara vasilijanki u Šidu, Križevci 9. VI. 1943.; prezidencijalni spis br. 2.159/1943., Pismo vladike Janko Šimrak, vladika časnoj upravi manastira časnih sestara Čina sv. Vasilija Velikog u Šidu, Križevci, 10. IX. 1943.; bez br./1943., Ivan Đuro Višošević, vizitator Prečasnom Duhovnom stolu u Križevcima, Predmet: Primanje u samostan SS. Vasilijanki u Šidu bez miraza, Zagreb, 9. IX. 1943.

³⁰³ Usp. APSAM, Duhovni stol biskupije glavnoj upravi dječjeg doma u Šidu, Križevci, 28. III. 1923.

³⁰⁴ APSAM, Adaptacija. Zaključni list, Šid, 30. IX. 1922.

³⁰⁵ Usp. APSAM; Dionizije Njaradi poglavarici samostana u Šidu, Križevci, 31. XII. 1929.

³⁰⁶ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici, Križevci, 28. XII. 1935.

³⁰⁷ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici u Šidu, Križevci, 30. V. 1939.

smještaja što se može objasniti time da su kao klauzurne monahinje trebale imati dozvolu ordinarijata za izbivanje iz samostana: „Nisam siguran što se tiče vlaka o kojem sam pisao, ide li on za Suboticu prije ponoći (...). Danas pišem gosp. Štefanu Augustinu koji je isto tako bio ministar u Khustu (...) tada neka se sestre obrate njemu i njega zamole da ih smjesti.“³⁰⁸ Biskup također detaljno analizira mogućnosti kupovanja novih nekretnina te upozorava sestre kako se ne bi dovele u financijske probleme: „Vaši podaci o kući nisu točni: nema godišnjeg dohotka (...). Odakle biste isplatile godišnje 22.000 D. duga?“³⁰⁹ U pismu od 24. svibnja 1929. biskup preporučuje poglavarici da pošalje molbu za novčanu pomoć u Ameriku (navodeći podatke svećenika kojemu se treba obratiti zbog prijevoda) te detaljno objašnjava kako jedna od sestara treba preuzeti putovnicu u Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu (predlaže svećenika kojemu se može obratiti i vlak kojim može putovati).³¹⁰ U pismu od 14. siječnja 1936. biskup savjetuje sestre glede dolaska na službu u Zagreb te predlaže, kako bi se zajednica u Zagrebu mogla uzdržavati, da se pošalju dvije sestre na obuku tipografije kod sestara milosrdnica u Zagrebu.³¹¹

Dakle, imanja u Šidu i Osijeku³¹² bila su u vlasništvu biskupa te su sestre u tome pogledu ovisile o volji biskupije. Nakon iznenadne smrti biskupa Njaradija, koji je osobno vodio mnoge gospodarske poslove samostana u Šidu, sestre bazilijanke zapale su u velike financijske poteškoće te su strahovale kakav će biti odnos novog ordinarija prema njima. Situacija je bila dodatno otežana društveno-političkim okolnostima i ratnim zbivanjima. Prepiska između sestara i ordinarijata 1940. svodi se na traženje materijalne pomoći. U pismu od 25. srpnja 1940. poglavarica Šida moli od ordinarijata za samostan u Šidu u kojem u tom trenutku stanuje 12 sestara i 6 siročadi „da bi dozvolio da sa imanja Prebende Križevačke Biskupije u Šidu dobije one plodine, koje su bile

³⁰⁸ APSAM, Dionizije Njaradi časnoj majci Ljubov Provči, poglavarici sestara Vasilijanki u Šidu. Dopisna karta (datum nečitak).

³⁰⁹ APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici, 17. VI. 1938.

³¹⁰ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici samostana u Šidu, 24. V. 1927.

³¹¹ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici samostana u Šidu, 14. I. 1936.

³¹² Zemljište samostana u Osijeku, kupljeno 1939., vodilo se kao zaklada biskupa Njaradija. To je vidljivo iz dopisa gradskog poglavarstva Osijeka 1940. u kojem je posjed na adresi Vilsonova 2 naslovljen „zadužbina Dr. Njaradija“. Usp. APSAM, Gradsko poglavarstvo Osijek, Zadužbina Dr. Njaradi Dionizija – obustava plaćanja pristojbe, Osijek, 20. VII. 1940.

samostanu davane za života pokojnoga Vladike.³¹³ Iz dopisa ordinarijata Križevačke biskupije od 13. rujna 1940. saznajemo kako je molba sestara odbijena.³¹⁴

Iz pisma kanonika Janka Šimraka od 13. rujna 1940. razvidno je kako su sa smrću biskupa Njaradija sestrama prestala dolaziti primanja od biskupije. Kanonik savjetuje sestre da se osobno obrate Apostolskom nunciju u Beogradu o tom pitanju.³¹⁵ Sljedeći dopis govori da je molba odbijena „jer nije bilo pravnoga osnova.“³¹⁶ U Arhivu Križevačke eparhije nalazimo rukopisnu skicu pisma m. Ljubov Provči Apostolskom nunciju od 8. listopada 1940. koja govori o velikoj materijalnoj oskudici sestara (u pismu se spominje da je sestra navedeno prethodno izložila usmeno na audijenciji 7. listopada):

„Blagopokojni naš Preuzvišeni vladika doveo nas je u te krajeve iz Galicije gdje smo bile kao rođene Jugoslavenke u samostanu. Kao prebivalište doznano nam je biskupsku palaču u Šidu koju smo morale o svom trošku restaurirati jer je bila sva trošna bez krova, prozora i vratiju. Da ju sačuva od državne likvidacije osnovao je sa dozvolom vlade sirotište, koje je Zemaljska Vlada iz Zagreba u prvoj godini postojanja pomagala. Za uzdržavanje sestara i novicijata darovao je blagopokojni Vladika 50 jutara zemlje. Njom se nismo nimalo koristile jer je uskoro došlo do promjene Vlade i po novim zakonima agrarne reforme sva nam je zemlja bila oduzeta. Mnogoputa su nas pokušavale protjerati iz kuće, ali mi nismo izašle.“³¹⁷

Moleći za pomoć, dodaje da „u protivnom slučaju naš Red neće moći u Jugoslaviji da održi svoj apostolat“, također piše da kuća u Osijeku nije prikladna za stanovanje i piše o smrti vladike: „Njegovom smrću ostale smo bespomoćne – nemamo sredstava da same štogod učinimo.“³¹⁸

U Arhivu Križevačke eparhije nalazi se nedatirano pismo majke Ljubov Provči biskupskom ordinarijatu, očito napisano nakon što je njezina molba za pomoć 1940. odbijena. Poglavarica objašnjava da je nakon osnutka samostana sa sirotištem u Šidu državna pomoć trajala samo jednu godinu, a zemljište koje je biskup Njaradi odredio za uzdržavanje samostana oduzeto je agrarnom reformom. Majka Ljubov piše i o glasinama prema kojima je biskup Njaradi davao samostanu

³¹³ AKE, kutija Godina 1940. (1041-1900), predmetni spis br.1278., Ljubov Provči Križevačkom ordinarijatu, Šid, 25. VII. 1940.: „1/. 50-60 m pšenice, 2/. 20 vozova kukuruze u klipovima, 3/. 20 hvati goriva drva, 4/. 8 vozova sijena, 5/. potrebnu kukuruzovinu za hranu blaga, 5/.. potreban kvantum krumpira za samostan, 6/. potreban kvantum graha.“

³¹⁴ Usp. Ordinarijat Križevačke biskupije u Križevcima upravi samostana sestara sv. Vasilija Velikoga u Šidu, Predmet: Časne Sestre Vasilijanke Šid, pomoć s biskupskog imanja u Šidu, Križevci, 13. IX. 1940.

³¹⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), bez br./1940., Janko Šimrak, kanonik i sveučilišni profesor, „Časne Sestre! Ja sam sve poduzeo...“, Križevci, 13. IX. 1940.

³¹⁶ AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), bez br./1940., Janko Šimrak poglavarici u Šidu, Križevci, 4. X. 1940.

³¹⁷ AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), bez br./1940., skica pisma m. Ljubov Provči apostolskom nunciju u Beogradu, Šid, 8. X. 1940.

³¹⁸ *Isto.*

potporu od 60 tisuća dinara godišnje te obrazlaže kako je ta pomoć bila znatno manja (17 700 dinara). Spominje i sestre koje pet godina rade u sjemeništu za mjesečnu plaću od 100 dinara. Stavljena u bezizlazni položaj, m. Ljubov upotrebljava oštre rečenice: „Mislim da sa smrću blag. Vladike nije izumro i Pr. Bisk. Ordinarijat. Ako Presv. Biskup. Ordinarijat misli da nas ostavi bez ikakve potpore već u ovoj prvoj godini, mi ćemo biti prinuđene iznijeti sve u Rim pred sv. Stolicu.“³¹⁹

Stanje se nešto poboljšava nakon imenovanja Janka Šimraka apostolskim upraviteljem i kasnije biskupom Križevačke eparhije. U pismu Augustinu Vološinu od 23. prosinca 1941. Šimrak ga uvjerava da će kao apostolski upravitelj biti blagonaklon prema Ukrajincima u eparhiji: „Budite uvjereni, da ću sve učiniti, da pođem u svom radu stopama pokojnoga Vladike Dionizija. Želim da prema našoj braći Ukrajincima u biskupiji budem ne samo pravedan nego i najbratskije i najprijateljskije raspoložen.“³²⁰ U pismu od 29. listopada 1941. majci Ljubov Provči novoimenovani apostolski upravitelj Janko Šimrak potvrđuje da je spreman pomoći sestrama:

„Tješi me jedino to, što nam pokojni Vladika ostavio bogatu baštinu: dobre vjernike, dobre svećenike i naše samostane kao žarišta duhovnoga života. Tu baštinu treba čuvati neokrnjenu i čitavu. To ću s pomoću Božjoj i raditi. Uz dobru dušobrižničku službu po selima prva će mi briga biti za naše samostane. Sve ću učiniti, da budete zadovoljni i da možete svoj sveti posao nesmetano vršiti.“³²¹

Međutim, zbog ratnih prilika, i sama je eparhija osjećala oskudicu te nije mogla pružiti dovoljnu pomoć sestrama. U pismu od 20. prosinca 1943. biskup Janko Šimrak obrazlaže da ne može darovati sestrama drva za grijanje iz biskupskog imanja u Šidu, jer se eparhija našla u vrlo teškom stanju gubitkom imanja u Lepavini i vrlo malih prihoda od Tkalca: „Ostaje mi još jedino Šid, odakle nešto dobivam. Ako presahne i to vrelo, onda moji svećenici neće imati korice hljeba. Osim svega toga moram uzdržavati sjemenište u Zagrebu i Biskupski konvikt u Križevcima (...). U slučaju, da ste zbilja potrebni kao moji bijedni svećenici, onda sam spreman, da Vam prema prijedlogu Prečasnoga oca Igumana udovoljim Vašoj želji.“³²²

³¹⁹ AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi, bez br./1943., Sestra Ljubov Provči Presvijetlom Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Šid, bez datuma. Spis je priložen uz pismo biskupa Šimraka od 20. prosinca 1943.: prezidencijalni spis br. 361/1943., Janko Šimrak, vladika, časnoj majci Ljubov Provči, Križevci, 20. XII. 1943.

³²⁰ AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni spis br. 497/1941., Apostolska administratura Križevačke biskupije Ekselenciji prof. dr. Augustinu Vološinu, Križevci, 23. III. 1941.

³²¹ AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, bez br./1941., Janko Šimrak časnoj sestri Ljubov Provči, poglavarici u Šidu, Križevci, 29. X. 1941.

³²² AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis br. 361/1943., Janko Šimrak, vladika, časnoj majci Ljubov Provči, Križevci, 20. XII. 1943.

U odgovoru od 7. siječnja 1944. majka Ljubov Provči piše o teškom stanju u kojem se nalaze sestre: „Žao mi je i ne razumijem, zašto baš mi, naš samostan, mora biti isključen iz Vašeg dobrog očinskog srca? Za nas malo vodi se računa“. Sestra piše o velikim izdacima za „Malu školu“ u kojoj prehranjuju siromašnu djecu u Šidu, o dugu osječkog internata koji je trebala isplatiti, o tome da nije molila da se drva daruju već da se sestrama odredi povoljnija cijena.³²³ U sljedećem pismu Janko Šimrak govori o vlastitim pokušajima pomoći sestrama, međutim kaže da je „samo čuvar biskupskog imutka, a ne vlasnik, pa ne bi želio, da mi bilo tko god predbaci, da sam bez pitanja Stolnoga Kaptola rasipavao biskupsko imanje.“³²⁴ U istom pismu od 21. siječnja 1944. Šimrak piše o spremnosti podupirati sestre u Šidu, odnosno nastaviti praksu biskupa Njaradija: „Uvažujući navedene razloge, koji mi do sada u svim okolnostima u detalje nisu bili poznati, odlučujem da sve ostane i dalje u onakvom stanju, kako sam ga našao iza smrti pokojnoga Vladike Dionizija (...) Spreman sam bilo u naravi, bilo u novcu Častne Sestre i to ne samo u Šidu nego i u Mikluševcima i Osijeku pomoći, ali mi se neka stave konkretni prijedlozi.“³²⁵ U naknadnom pismu od 5. veljače 1944. biskup Šimrak određuje da se samostanu u Šidu iz biskupskih šuma dade „5 gomila drva i to badava“.³²⁶

Dodatnu je napetost u odnosima između sestara i ordinarijata izazvalo imenovanje o. Onufrija Burdjaka upraviteljem biskupskog imanja u Šidu gdje su živjele sestre. U pismu biskupu Šimraku m. Ljubov Provči od 15. veljače 1943. moli razjašnjenje je li o. Burdjak samo upravitelj dobara ili ima ovlasti vizitatora.³²⁷ Iz daljnjeg dopisivanja saznajemo da su sestre imale obvezu voditi kućanstvo o. Burdjaka i da je to uzrokovalo nesporazume.³²⁸ U svom pismu 21. siječnja 1944. biskup Šimrak uvjerava sestre da se o. Burdjak istinski zauzima za njihov dobrobit.³²⁹

³²³ Usp. AKE, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, bez br./1944., „Vaša Ekscelencijo! Cijenjeni Vaš list od 20/XII. na kojem Vam najljepša hvala“, Šid, 7. I. 1944. Nisu izravno navedena imena, ali iz sadržaja je očito da je to pismo m. Ljubov Provči biskupu Šimraku.

³²⁴ APSAM, Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj upravi manastira časnih Sestara Čina Sv. Vasilija Velikoga u Šidu, Križevci, 21. I. 1994.

³²⁵ *Isto.*

³²⁶ AKE, kutija Godina 1944., prezidencijalni spis br. 2.539/1944., Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj majci igumaniji manastira Čina Sv. Vasilija Velikoga u Šidu (Ljubov Provči), Križevci, 5. II. 1944.

³²⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi, bez br./1943., Ljubov Provči, „Vaša Ekscelencijo! Jučer mi je poslala moja zamjenica s. Josifa Vaš cijenjeni dopis“, Osijek, 15. II. 1943.

³²⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1944. Prezidencijalni spisi, bez br./1944., Ljubov Provči biskupu Šimraku, 29. I. 1944.

³²⁹ Usp. APSAM, Duhovni stol Križevačke biskupije časnoj upravi manastira časnih Sestara Čina Sv. Vasilija Velikoga u Šidu, Križevci, 21. I. 1994.

Zaključno, možemo reći da nakon iznenadne smrti biskupa Njaradija sestre u Šidu osjećaju da su izgubile potporu ordinarijata, pogotovo u financijskim pitanjima. Međutim, za smanjenje potpore od strane ordinarijata postojali su i objektivni razlozi kao što su ratni uvjeti. Također, dolazilo je i do međuljudskih nesporazuma: imenovanje o. Burdjaka upraviteljem biskupskog imanja u Šidu sestre percipiraju kao jednu ugrozu njihovom boravku u Šidu.

2.3. Područni samostani Šida

Uprava samostana u Šidu u suradnji s ordinarijatom osnovala je podružnicu u Kamenici (1927.), Mikluševcima (1936.) te samostan u Osijeku (1939.). Naredno potpoglavlje donosi kronološki prikaz razvoja ovih zajednica te njihovih djelatnosti.

2.3.1. Samostan u Kamenici

U Kamenici (danas BiH) je od 1909. godine postojao samostan monaha studita.³³⁰ Naime, godine 1902. lavovski je metropolit Andrej Šepticki prvi put posjetio ukrajinske doseljenike u BiH, te vidjevši velike duhovne potrebe naroda, uz osnivanje župa, 1902. godine kupuje zemljište u Kamenici, a 1907. godine gradi crkvu i samostan te 1908. i 1909. godine dovodi u Kamenicu prve monahe iz Ukrajine. Zbog pritiska i progona od strane tadašnje državne vlasti, studiti su bili prisiljeni napustiti BiH 1924. godine te su posve otišli iz Križevačke eparhije 1926.³³¹ Kamenica je bila filijala grkokatoličke župe Stara Dubrava, osnovane 1906. godine. Godine 1927. u Kamenici je bilo 300 vjernika grkokatolika.³³²

13 siječnja 1925. crkvena općina Stare Dubrave obraća se ordinarijatu u Križevcima s molbom da pošalje stalnog svećenika za to područje: „Neprijatelji naše vjere raduju se silno što su istjerali monahe iz Kamenice lažima i drže to kao uspjeh u svojoj zlobnoj borbi protiv nas

³³⁰ Studiti su monasi Istočne crkve koji žive prema pravilu sv. Teodora Studite (5. stoljeće). Studitski ustav je poznat još u Kijivskoj Rusi. Mitropolit Andrej Šepticki početkom 20. stoljeća obnavlja ovu granu istočnog monaštva u Lavovskoj metropoliji. Usp. Sophia SENYK, *A History of the Church in Ukraine. Volum 1. To the End of the Thirteenth Century*, 259.

³³¹ Usp. Климентій ШЕПТИЦЬКИЙ, Митрополит Андрей і обновилення східної чернечої традиції, у: *Богословія*, Львів, 1926. [Klimentij, ŠEPTICKI, Mitropolit Andrej i obnova istočne monaške tradicije, u: *Bogoslovija*, Lavov, 1926.], 150-163.

³³² Usp. АКЕ, kutija Godina 1927. (1-1300), predmetni spis br. 1108/1927., Mihajlo Jurista, grkokatolički župnik Stare Dubrave Križevačkom ordinarijatu, Stara Dubrava, 1. VII. 1927.

grkokatolika (...) Molimo usrdno, pošaljite nam vođu duhovnog, da se ne raduju neprijatelji da smo bez pastira a oni imadu već dvojicu rusko-pravoslavnih svećenika, te se raduju da ćemo silom morati pristati na krivoslavlje.³³³ Vjernici mole da to bude svećenik državljanin SHS (jedan od navodnih razloga protjerivanja studita bio je taj što su bili strani državljani). 20. siječnja 1925. biskup Njaradi imenuje o. Mihajla Juristu privremenim upraviteljem župe u Staroj Dubravi u Bosni. U Dekretu biskup naznačuje: „Vjernici u Kamenici ostaju i nadalje pod Vašom duhovnom pastvom i pod Vašom upravom. Uprava našega manastira u Kamenici izjavila je bisk. Ordinarijatu svoju spremnost, da će Vam rado dati neke najnužnije i najpotrebitije stvari iz svog manastira u Kamenici na upotrebu i uživanje.“³³⁴ U pismu od 11. ožujka 1925. upravljenom studitu o. Jeanu Jozafatu u Sibiru, kapitularni vikar prenosi izvješće o. Mihajla Juriste o gospodarskim problemima napuštenog samostana (propadanje vina, nedograđena kuća).³³⁵ U pismu biskupu od 8. svibnja 1927. župnik Jurista piše: „Čuo sam osobno od predsjednika oblasne skupštine i od jednog poznatog obl. poslanika da kane manastir uzeti za državnu školu. Trebalo bi zato, da bude netko tamo nastanjen.“³³⁶ U odgovoru od 21. svibnja 1927. biskup Njaradi pita o. Juristu za mišljenje o smještanju u manastiru u Kamenici učenika tijekom praznika (koliko ima mjesta, ima li namještaja, posuđa, postoji li mogućnost nabave hrane).³³⁷ Prema izvješću župnika od 30. svibnja 1927. u kući se može nastaniti devet učenika, a namještaj je vrlo oskudan.³³⁸

U ljeto 1927. godine dopuštenjem vizitatora o. Ivana Višoševića bazilijanke s. Agneta Bujila, s. Joana Bučko i s. Ljubov Provči iz Šida dolaze u bivši studitski samostan u Kamenici.³³⁹ U kronikama i tisku kao razloge boravka sestara u Kamenici navedeni su klimatsko liječenje te potreba očuvanja samostanske kuće koja je kasnije predana u vlasništvo župe.³⁴⁰

³³³ AKE, kutija Godina 1925. (1-1260), predmetni spis br. 85/1925., Vjernici Stare Dubrave Križevačkom ordinarijatu, Stara Dubrava, 13. I. 1925.

³³⁴ AKE, kutija Godina 1925. (1-1260), predmetni spis 98/1925., Duhovni stol Križevačke biskupije, Dekret Mihajlu Juristi, naimenovanom upravitelju župe Sibirjanske u Kamenici, Križevci, 20. I. 1925.

³³⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1925. (1-1260), predmetni spis br. 407/1925., Ordinarijat Križevačke biskupije o. Jeanu Jozafatu, R.ST., Križevci, 11. III. 1925.

³³⁶ AKE, kutija Godina 1927. (1-1300), predmetni spis br. 787/1927., Mihajlo Jurista Križevačkom ordinarijatu, Stara Dubrava, 8. V. 1927.

³³⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1927. (1-1300), predmetni spis br. 827/1927., Dionizije Njaradi, vladika, o. Mihajlu Juristi, upravitelju župe Stara Dubrava, Križevci, 21. V. 1927.

³³⁸ Usp. AKE, kutija Godina 1927. (1-1300), predmetni spis br. 883/1927., Mihajlo Jurista Križevačkom ordinarijatu, Stara Dubrava, 30. V. 1927.

³³⁹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 27. VII. 1927., 76.

³⁴⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 8. II. 1932., 81. Vidi također: Manastiri sestara vasilijanki u Križevačkoj biskupiji, u: *Spomenica. Kalendar grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1931.*, Janko ŠIMRAK (ur.), Križevci, 1931., 126-127. Osim manastira u Šid i Križevcima spomenut je i manastir u Kamenici o kojem je

2. kolovoza 1927. biskup Njaradi upravlja niz pisama (odvjetniku, sreskom poglavarstvu u Prnjavoru, Ministarstvu unutrašnjih djela u Beogradu) iz kojih je razvidno da su tri sestre bazilijanke koje je biskup poslao u Kamenicu nekoliko dana prije, na tužbu pravoslavnog crkvenog suda u Banja Luci i pravoslavnog svećenika Mojsijenka, bile pozvane „na opravdanje“ kod sreskog načelnika u Banja Luku. Biskup piše da su sve tri sestre državljanke SHS, da su došle u Kamenicu po nalogu biskupa zbog oporavka (bolesne Agneta Bujila i Joana Bučko te Ljubov Provči koja brine za njih). U pismu Ministarstvu biskup zaključuje: „I ovom se zgodom moram gorko potužiti na postupak pravoslavne braće prema nama. Sumnjiče nas bez temelja i proti svim zakonima postupaju prema našim vjernicima. Skrajnje je vrijeme, da se pitanje naših vjernika u Bosni već jednom jasno riješi, da ne moramo samo radi toga trpjeti, što smo članovi Crkve katoličke.“³⁴¹ U pismu igumanu studita u Univu (Ukrajina) od 30. prosinca 1927. biskup Njaradi piše o tome da će navodno vlasti dopustiti povratak monaha u samostan (samo drugih osoba) te da m. Ljubov koja se nalazi u Kamenici ne bi mogla tamo ostati zbog bolesti poglavarice u Šidu m. Anne (Teodorovič).³⁴² Sestre se vraćaju u Šid 1932. godine.³⁴³ Nisu točno poznati razlozi zbog kojih su sestre ostale u Kamenici tako kratko. Jedan od razloga može biti bolest šidske poglavarice Anne Teodorovič koja se u listopadu 1932. vraća u Ukrajinu, a vodstvo zajednice preuzima s. Ljubov Provči koja je do tada boravila u Kamenici.³⁴⁴

Kratkotrajni boravak sestara bazilijanki u Kamenici imao je svoj nastavak u drugoj polovici 20. stoljeća kada bazilijanke započinju pastoralno djelovanje među Ukrajinacima grkokatolicima u Bosni.³⁴⁵

navedeno sljedeće: „Manastir u Kamenici u Bosni. Glavarica č. Majka Ljuba Provči s dvije sestre. Manastir služi kao oporavilište za sestre Vasilijanke.“ U istom kalendaru od 1934. kao vasilijanski samostani Križevačke biskupije navedeni su samo Šid (13 sestara) i Križevci (5 sestara). Usp. *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1934.*, Janko ŠIMRAK (ur.), Križevci, 1934., 13.

³⁴¹ AKE, kutija Godina 1927. (1301-2340), interni broj spisa 347/1927., Dionizije Njaradi, vladika, Sreskom poglavarstvu u Prnjavoru, Križevci, 2. VIII. 1927.; interni broj spisa 348/1927., Dionizije Njaradi, vladika, Ministarstvu unutrašnjih djela, Križevci, 2. VIII. 1927.

³⁴² Usp. AKE, kutija Godina 1927. (1301-2340), predmetni spis br. 2326/1927., Dionizije Njaradi, vladika, „Vysokoprepodobyj Oče Ihumen!“, natpis na poleđini: „Manastiru oo. Studita, Uniów. Ima nade da bi oo. Studiti mogli doći u Kamenicu“, Križevci, 30. XII. 1927.

³⁴³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 8. II. 1932., 81.

³⁴⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 27. X. 1932., 83.

³⁴⁵ Usp. Jasna MIJATOVIĆ – Myroslava MOSTEPANIUK, Sestre Reda svetog Vasilija Velikog na području današnje Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću, u: *Posvećeni život*, 25 (2020.) 42, 9-27.

2.3.2. Samostan u Mikluševcima

Selo Mikluševci udaljeno je 17 kilometara od Vukovara u Hrvatskoj i 23 kilometra od Šida u Srbiji. Većina grkokatolika u Mikluševcima su doseljenici iz rusinskog sela Kucura u Vojvodini, koji su ovamo došli sredinom 19. stoljeća. Prema riječima Ljubomira Ramača, prije Drugog svjetskog rata ovdje je bilo svojevrsno rusinsko obrazovno središte.³⁴⁶

Učiteljica iz Mikluševaca, kći grkokatoličkog svećenika, Danica Laboš (koje je bila tetka bazilijanke s. Vasilije Bindas), donira sredstva i kupuje kuću za samostan, u kojoj bi se sestre, prema njezinoj nakani, osim molitve, posvetile i prosvjetnoj djelatnosti. Tako je 17. kolovoza 1936. časna majka Ljubov Provči došla u Mikluševce sa sestrom Vasilijom Bindas, koja je trebala ondje raditi kao odgojiteljica. Časna majka Ljubov također ovdje kupuje zemljište za uzdržavanje sestara. Dopisom od 31. kolovoza 1936. biskup Njaradi izvješćuje Kraljevsku bansku upravu Savske banovine u Zagrebu „da je u grkokatoličkoj parohiji u Mikluševcima, srez Vukovar predao u ruke čč. sestara Vasilijanke iz Šida jednu kuću, u kojoj bi one išle poučavati ondješnje djevojke u domaćinstvu, žene u odgoju djece, higijeni, njezi bolesnika, a s vremenom otvoriti ondje i obdanište sa zabavištem za malu djecu.“³⁴⁷

30. rujna 1936. godine ovdje su se nastanile prve sestre: Vasilija Bindas i Margareta Ždinjak, koje su privremeno živjele u školskoj kući, a kasnije su se preselile u samostan. Djelatnost sestara se dobro razvijala do Drugog svjetskog rata, ljudi su podupirali sestre materijalno. Od siječnja 1937. godine ovdje žive četiri sestre. Kronika bilježi:

„Prve nedjelje vlč. župnik Mihajlo Hirjovati služio je u privremenoj kapelici molbenice Presvetoj Bogorodici. Istovremeno održao je nagovor u kojem je potaknuo vjernike da što više dolaze kod časnih sestara jer će čuti mnogo toga što im je potrebno za spasenje duša. Nakon molitve govor je održala s. Margareta, koja je objasnila, zbog čega su sestre došle ovdje. Ljudi su u velikom broju hrlili sestrama. Dolazili su stariji i mlađi – ali najviše je bilo male djece. Djevojke su većinom dolazile na zbor, a žene nedjelom i blagdanom. Odgovorna sestra je uvijek nešto lijepo pripovijedala i čitala te ih je poučavala dobrim stvarima.“³⁴⁸

³⁴⁶ Усп. Любомир РАМАЧ, *Русини-українці в Югославії*, 1971., 27.

³⁴⁷ АКЕ, kutija Godina 1936. (601-1230), predmetni spis br. 1107/1936., Dionizije Njaradi, vladika, Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu, Križevci, 31. VIII. 1936.

³⁴⁸ APSAM, *Хроника сс. Василіянок у Міклушевицях [Kronika sestara bazilijanki u Mikluševcima]*, 1936.-1987., bez nadnevka, 2, prijevod s rusinskog. Izvorni tekst: „Першу недзелю о. парох Михаїл Гирйовати мал-служел у тимчасовей каплички молебн до Пресв. Богородици. При тим отримал казань и повед людзом, да цо вецей приходза до час. шестрох дзе буду чуц вельо того цо ім портебно за спас душох. По молебню мала промову с.

Dana 23. ožujka 1938. u Mikluševcima je održan blagoslov samostana. Kapela je posvećena svetom Josipu, a po želji dobročiniteljice - Gospi Lurdskoj. Posvetio ju je preuzvišeni Njaradi tijekom kanonske vizitacije u Mikluševcima. Godine 1940. u Mikluševcima je otvoren dječji vrtić koji je postojao do 1944., njega su vodile sestre Margareta Ždinjak te sestra Vira Barna, koje su studirale na tečajevima predškolskog odgoja u Užgorodu.³⁴⁹ Očito da je priznavanje kvalifikacija ponekad bilo otežano za sestre koje su studirale u Ukrajini. Tako, majka Ljubov Provči 2. studenog 1942. poradi upisa sestre Vire Barna na „zabavljački tečaj“ (tečaj predškolskog odgoja) kod sestara milosrdnica u Zagrebu daje izjavu da je sestra, rođena u Krstruru, nakon tri razreda osnovne škole u rodnom mjestu, četvrti razred osnovne škole, četiri razreda gimnazije te dvogodišnji zabavljački tečaj završila u Ukrajini u Drohobiču i Lavovu. Provči piše kako nije moguće dostaviti dokumente dotične sestre iz Zapadne Ukrajine, koja je od 1939. okupirana sovjetskom vojskom: „Boljševici su svu arhivu kako u samostanu, tako i u gimnaziji uništili, tako da se ni naknadno nisu mogli njezini dokumenti pribaviti.“³⁵⁰

Godine 1944. kada su se intenzivirala ratna zbivanja u Slavoniji i Srijemu, samostan u Mikluševcima je služio kao sklonište za poglavaricu Ljubov Provči te dio sestara iz Šida i Osijeka koje su privremeno boravile ovdje.³⁵¹ Samostan je prolazio kroz teška vremena. Kronika svjedoči da su kuću opljačkali partizani, a sestre su često pozivane na ispitivanja:

„Krajem 1944. više nisu mogle raditi s djecom, vojska je opkolila kuću – a sestrama je zabranjeno da se bave obrazovanjem. Sestre su živjele u velikom strahu i opasnosti, jer su sa svih strana letjeli meci, a odozgo su avioni bacali bombe. Neprijateljska vojska nemilo je gledala časne sestre i više su se ih bojele nego bombi. Svaki čas su očekivali da će biti istjerane iz samostana. Oduzeli su im najvažnije prostorije - osim kapelice - i napravili privremenu bolnicu za ranjenike... Sestrama su oduzeli stoku koju su imale, kao i još neke stvari za koje su mislili da će im koristiti.“³⁵²

Маргарета у якэй виложела людзом же з якэй причини вони ту спроводзени и яку ціль вони одтераз буду мац према людзом. Людзе ше горли до шестрох у вельким числу. Приходзело то и старе и младе – але найвцей мали дзеци. Дзивчата векши приходзелм на шпів, а жени кажду недзелю и швето. Шестра хтора була одредзена за то, вше їм дацо добре приповедала и читала – поучовала їх у шицким добрим.“

³⁴⁹ Usp. *Kronika sestara bazilijanki u Mikluševcima*, bez nadnevka, 3-4.

³⁵⁰ АКЕ, kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi, bez br./1942., Izjava Jelene Ljubov Provči, poglavarice samostana sestara bazilijanki u Šidu, Šid, 2. XI. 1942.

³⁵¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, siječanj-ožujak 1945., 184-186.

³⁵² APSAM, *Історія монастиря в Миклошевицях. Руконис*, Осієк, 1964., bb. [*Povijest samostana u Mikluševcima*, Osijek, 1964., bb.], prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „При кінці 1944 р. вже не могли нічо працювати з дітьми, військо обняло будинок – а й заборонено було сестрам займатись виховою. Сестри жили у великим страху і небезпеці життя, бо кулі літали зі всіх боків, а з гори літаки кидали бомби. Неприятельське військо немилу дивилося на сестер монахинь та більше мали страху від них ніж від бомбів. Кожної години чекали що їх

Nakon rata sestrama je zabranjena odgojno-obrazovna djelatnost zbog čega su se našle u teškoj materijalnoj situaciji. Kako bi mogle platiti poreze, radile su u polju, na svojoj i tuđoj zemlji, bavile se kućanskim poslovima i ručnim radom. Predstavnici komunističke vlasti pozivali su sestre na ispitivanja, optužujući ih da tajno poučavaju djecu i mladež vjeronauku. Sestre su se bavile kućanskim poslovima i ručnim radom. Samostan u Mikluševcima je zatvoren 1990. zbog pastoralnih razloga kao i trošnosti stare kuće.³⁵³

2.4. Samostan u Osijeku

Današnji samostan Krista Kralja u Osijeku, sada matična kuća Provincije svetog Mihaela Arkandela Sestara Reda sv. Bazilija Velikog osnovan je 1939. godine kao podružnica Šida, međutim već 1945. on je postao matična kuća zajednice te do danas ostaje sjedište provincije sv. arkandela Mihaela sestara bazilijanki.

2.4.1. Prije osnivanja samostana

Zajednica sestara u Šidu je rasla, pa sestre traže mjesto za novi samostan (zajednica u Mikluševcima bila je samo mala podružnica). Kronika svjedoči:

„Nakon 20 godina boravka u Šidu okupio nas se lijep broj. Ima nas iz svih krajeva Jugoslavije. Najviše sestara je iz Bačke, zatim iz Srijema-Slavonije i iz Bosne. Ali nemamo odgovarajućeg zanimanja. Osim toga, kuća u Šidu nije naše vlasništvo. To je biskupska palača – te nam svaki čas mogu reći da nju napustimo. Znamo da naša ekselencija dr. D. Njaradi neće to činiti dokle živi, ali nitko ne može jamčiti da će odluka njegovih nasljednika biti nama u prilog.

Zbog toga je naša poglavarica časna majka Ljubov Provči često putovala u potrazi za prikladnim mjestom za novi samostan gdje bi bilo moguće smjestiti veći internat - ali nijedno putovanje nije bilo uspješno.

Svi smo jako željeli razviti svoj rad s druge strane Dunava - u Bačkoj, gdje su naša najveća sela i gdje imamo najviše pansiona. Ali Preuzvišeni – naš najveći Skrbnik i dobročinitelj – koji je doveo sestre

проженуть з монастиря. Забрали їм важнійші покої – крім каплиці – та зробили тимчасовий шпиталь для ранених вояків... Забрали сестрам худобу, яку мали, та й деякі інші речі, за які уважали, що їм придадуться.“

³⁵³ Usp. APSAM, Zapisnici sjednica provincijalnih uprava, sv. 1, 1920.-2010., Zapisnik X. sjednice provincijalne uprave, Osijek, 4. IX. 1990., 4.

našega Reda iz Galicije u Srijem – zapovjedio nam je da dobro razmislimo o ovoj stvari – a iznad svega da se usrdno molimo Kristu Kralju, kome je trebao biti posvećen novi dom.

Nakon nekog vremena, Preuzvišeni odredio je Osijek kao mjesto gdje bismo, po Božjoj Volji i Providnosti, trebali kupiti željenu kuću. Sve su sestre, poznajući veliku svetost svog Preuzvišenog biskupa, jednoglasno prihvatile prijedlog.³⁵⁴

Osijek nije slučajno izabran kao mjesto novog samostana, a kasnije i sjedište provincije. Već krajem 18. stoljeća, kod osnivanja Križevačke eparhije planirano je uspostavljanje Osječkog vikarijata. „Granice buduće eparhije trebale bi obuhvatiti Žumberak, Hrvatsku, Slavoniju i Bačku. S obzirom na udaljenost Slavonije i Bačke od Križevaca, budućeg središta eparhije, budući križevački biskup treba imenovati misionare za te pokrajine i jednoga od njih izabrati svojim vikarom sa sjedištem u gradu Osijeku.“³⁵⁵ Vasilije Božičković čak je 1774. predložio carici da osnuje novu biskupiju u Osijeku za pastoralnu skrb o vjernicima Bačke, Krstura i Kucure, a za rezidenciju je predložio bivši isusovački samostan. Nakon osnivanja Križevačke eparhije prvim vikarom Osječkog vikarijata godine 1777. imenovan je o. Jozafat Bastašić. Tijekom 19. stoljeća osječki vikarijati nisu živjeli u Osijeku i obnašali su druge službe.³⁵⁶ Tijekom godina 1777.-1900. Osječki vikarijat je imao deset vikara, od kojih su četiri kasnije postali križevački biskupi. Prvo je vikarijat imao samo jednu župu u Krsturu i kapelaniju u Kucuri, godine 1780. osnovane su župe u Kucuri i Novom Sadu, a godine 1900. vikarijat je imao deset župa i 13 000 vjernika.³⁵⁷

³⁵⁴ APSAM, *Кроніка монастиря С. С. Василянко посвяченого «Христу Царю» в Осєку 1939-1997* [*Kronika samostana sestara bazilijanki posvećenog Kristu Kralju u Osijeku 1939.-1997.*], bez nadnevka, 1939., 3, prijevod iz ukrajinskog. Izvorni tekst: „По 20-ти роках нашого перебування в Шіді, зібрало ся нас красне число. Є нас з кожного краю Югославії. Найбільше сестер з Бачки, відтак зі Сриму – Славонії і з Босни. Але праці не маємо відповідної. А крім сего дім в Шіді се не наша власність. То є палата єпископска – з котрої кожного часу можуть сказати нам забирати ся. Знаємо, що наші Ексцеленція Др. Д. Няради за Свого житя сего не зроблять, але про зарадження наслідників ніхто не ручить, що буде в нашу користь.

Для того то наша Впреподобна Мати Ігуменя Любов Провчи їздила много раз, щоб пошукати відповідне місце на новий монастир при котрим можна було умістити і більший інтернат - та кожда дорога кінчила ся на нічим. Ми всі дуже хотіли розвинути свою працю по тамтїм боці Дунаю – в Бачці, где суть наші найбільші села і з яких маємо найбільше конвікторок. Та наші Ексцеленція – наш найбільший Опікун і Добродій - котрий спровадив Сестер нашого Чина з Галичини до Сриму – приказали нам в тій справі добре роздумати ся – а передовсім в горячих молитвах звертати ся до Христа Царя, в Якого Честь має бути оснований новий дім. По упливі якогось часу Іх Ексцеленція означили нам Осієк яко місце где по Волі і Провідіню Божім маємо купити пожаданий дім. Всі Сестри, знаючи високу святість свого Високопреосвященного єпископа, прийняли се предложєня одногосно.“

³⁵⁵ Юрій ДЖУДЖАР, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, 50-51.

³⁵⁶ Usp. *Isto*, 82.

³⁵⁷ Usp. *Isto*, 83.

2.4.2. Kupovina kuće i osnivanje samostana s internatom u Osijeku

Kako i u slučaju Šida, možemo pretpostaviti da osnivanje novog samostana u Osijeku nije bio slučajni pothvat već korak prema razvoju eparhije na ovom području Slavonije. Biskup Njaradi imao je veliku ulogu u otvaranju samostana sestara bazilijanki s internatom u Osijeku. On se osobno obraća državnim vlastima za dopuštenje i aktivno pomaže u kupnji kuće. Iz pisma biskupa Njaradija Ministarstvu prosvjete:

„Opazio sam, da imade po raznim gradovima Vojvodine i Srijema srednjoškolske ženske mladeži, koja stanuje u kućama mnogoputa bez dovoljnog nadzora i odgoja. Ja sam radi toga odlučio, da otvorim mali internat za srednjoškolsku žensku mladež, koji bi vodile grkokatoličke sestre Vasilijanke iz Šida sa sjedištem u Osijeku. Sestre su kvalificirane i one bi pod mojim nadzorom davale dotičnim učenicama sve, što im je potrebno za dobar odgoj i naučnu spremu.

Čast mi je zamoliti dozvolu od strane Ministarstva, da uzmognem taj internat s početkom školske godine 1939/40 otvoriti. U taj bi zavod bile primane u prvom redu učenice grkokatoličke vjeroispovijesti i tako ne bi isti konkurirao ni s kojim drugim internatom ove vrste u Osijeku.“³⁵⁸

Međutim, Osijek nije bio jedini izbor. U dopisu poglavarici samostana u Šidu od 1938. biskup detaljno analizira mogućnost kupovine kuće u Beogradu, imajući i posebne planove. Razmišlja kako bi bilo bolje kupiti kuću u centru grada s dvorištem gdje bi se mogla sagraditi prostorija za crkvu, a gdje bi također mogle stanovati učenice koje dolaze na ispite u Beograd.³⁵⁹ Očito, ova ideja nije realizirana, međutim iz pisma je razvidno kako je biskup kanio uključiti otvaranje novih samostana u opću strategiju razvoja eparhije, stvoriti mjesto za okupljanje vjernika i potpomoći školovanje mladih grkokatolika.

U pismu Gradskom poglavarstvu grada Osijeka od 26. svibnja 1939. biskup Njaradi izriče namjeru dovesti u Osijek prvo bazilijance, čak i spominje moguće osnivanje muškog internata. Stoga, moleći za dozvolu nastanjivanja u Osijeku sestara bazilijanki iz Šida, biskup piše: „U tom bi domu stanovali kroz neko vrijeme Vasilijanci, dokle ga ne bi uredili i pripravili za internat, a kasnije bi došle čč. sestre Vasilijanke. Glede muškog internata, koji bi vodili Vasilijanci, moram još počekati, dok smognemo potreban novac.“³⁶⁰

³⁵⁸ APSAM, Dionizije Njaradi Ministarstvu prosvjete Kraljevine Jugoslavije, Križevci, 26. V. 1939.

³⁵⁹ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici samostana u Šidu, Križevci, 17. VI. 1938.

³⁶⁰ APSAM, Ordinarijat biskupije Križevačke Gradskom poglavarstvu grada Osijeka, Križevci, 26. V. 1939. Prema Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji u Križevačkoj eparhiji godine 1939. bio je sljedeći broj bazilijanaca:

Biskup osobno vodi pitanje kupovine kuće u Osijeku što potvrđuje njegovo dopisivanje s odvjetnikom Radovanom Golubićem³⁶¹ koji pregovara s vlasnikom kuće i vjerovnicima, slaže kupoprodajni ugovor i šalje ga na uvid vladiki.³⁶² S druge strane, biskup detaljno izvješćuje poglavaricu samostana u Šidu o svojim koracima. Piše joj o korespondenciji s odvjetnikom, poteškoćama, te o planovima za djelovanje samostana u Osijeku (primanje učenica u internat).³⁶³

Kuću pokraj tadašnjeg gradskog perivoja u Osijeku kupili su 30. lipnja 1939. godine. Potpisivanju ugovora nazočili su poglavarica časna majka Ljubov Provči, časna majka Agneta Bujila, biskup Njaradi i o. Janko Budinski, župnik iz Petrovaca. Prethodni vlasnik kuće bio je vojni sudac srpski potpukovnik Aleksandar Jovanović, koji je očito imao financijskih problema s

jedna kuća sa tri redovnika-svećenika u Stolnom dekanatu eparhije, to jest oci bazilijanci u eparhijskom sjemeništu, o. Ivan Višošević, ravnatelj semjeništa, o. Inokentij Timko, nadstojnik nauka, o. Benedikt Sabov, ekonom. Kako saznajemo iz istog šematizma, zajednica bazilijanaca u Zagrebu (osnovana 1924.) u 1939. ukupno je brojila deset članova, od njih sedam svećenika, braće i bogoslova na službi ili studiju izvan eparhije, a u novicijatu u Mukačevu bilo je tri novaka iz Jugoslavije. Usp. *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939., 407. Očito da je biskup Njaradi promijenio mišljenje o otvaranju samostana bazilijanaca u Osijeku jer 2. prosinca 1939. piše župnom uredu u Ruskom Krsturu da želi ubrzo otvoriti ovdje muški bazilijanski samostan za potrebe župa i cijele biskupije. Usp. AKE, kutija Godina 1939 (1401-2099), predmetni spis br. 1920/1939., Dionizije Njaradi, vladika, grkokatolikom župnom uredu u Ruskom Krsturu, Križevci, 2. XII. 1939. Novosadski župnik Đuro Pavić se dopisuje s biskupom o namjeri otvaranja muškog konvikta pod vodstvom bazilijanaca u Novom Sadu. U njegovu pismu se spominje takozvana naredba školskih regiona prema kojoj su djeca mogla upisati srednju školu prema mjestu stanovanja, što je otežavalo školovanje učenika čiji se roditelji ne mogli seliti. Konvikt je u tom slučaju otvarao mogućnost školovanja. Usp. AKE, kutija Godina 1939. (1401-2099), predmetni spis br. 1437/1939., Grkokatolički parohijalni ured u Novom Sadu Dioniziju Njaradiju, Novi Sad, 19. VIII. 1939. U pismu ordinarijatu 6. studenog 1940. (nakon smrti biskupa Njaradi) o. Ivan Višošević, potpisan kako „pokrajinski glavar reda“, piše da je biskup Njaradi poduzeo neposredne korake za otvaranje samostana u Krsturu: „Prema obavijesti od 10. X. 1940., što sam je dobio od preč. o. Arhimadrite iz Rima, pok. Vladika zatražio pismeno od Sv. Stolice dozvolu za osnutak samostana oo. Bazilijanaca u Ruskom Krsturu i da Sv. Stolica nema u tom pogledu nikakvih poteškoća.“ AKE; kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2241/1940., Ivan Višošević, pokrajinski glavar Reda, Križevačkom ordinarijatu, Zagreb, 6. XI. 1940. U pismu o. Ivanu Višoševiću apostolski upravitelj Šimrak izražava bazilijancima svoju podršku: „Moje stanovište i samostanu Reda Sv. Vasilija jednom sam Ti razložio u Zagrebu za vrijeme jednog razgovora navečer. Kod toga ostajem i molim Te, da nastojiš što prije osnovati pravi samostan naših Otaca Vasilijanaca. To zahtijevaju najviši interesi naše biskupije i naših vjernika. Koliko budem mogao sa svoje strane, poduprijet ću tu svetu akciju.“ AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis br. 154/1941., Janko Šimrak Ivanu Višoševiću, Križevci, 29. X. 1941. Međutim, taj naum nije bio ostvaren. U pismu ordinarijatu od 16. kolovoza 1945. otac Ivan Višošević, potpisan kao „starješina Reda sv. V.“ izjavljuje kao bazilijanci moraju napustiti vođenje uprave sjemenišnog imanja u Pribiću (zbog useljavanja svećeničke obitelji): „Ovakav postupak smatra potp. ravnateljstvo svjesnim izguravanjem Reda sv. Vasilija iz uprave sjemenišnog imanja u Pribiću (...). Čini se, da oo. Vasilijanci još nisu zreli za to, da zagriju bilo koje mjesto u eparhiji križevačkoj i saviju negdje stalno manastirsko gnijezdo, nego su osuđeni, da se potucaju i skiću svukuda na veliku duhovnu štetu svoju i Reda.“ AKE; kutija Godina 1945. (1-404), predmetni spis br. 170/1945., Ivan Višošević Križevačkom ordinarijatu, Predmet: Red sv. Vasilija, ostavka na vođenju uprave sjemenišnog imanja u Pribiću, Zagreb, 16. VIII. 1945.

³⁶¹ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi odvjetniku Radovanu Golubiću, Križevci, 30. V. 1939.

³⁶² Usp. APSAM, Dionizije Njaradi odvjetniku Radovanu Golubiću, Križevci, 7. VI. 1939.; Radovan Golubić Dioniziju Njaradiju, Slavonski Brod, 5. VI. 1939.

³⁶³ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici u Šidu, 24. VI. 1939.

uzdržavanjem kuće, a kako svjedoči njegova zadužnica iz 1928. godine.³⁶⁴ Kuća je kupljena sredstvima pokojne dobročiniteljice Ane Bujila i Križevačkog ordinarijata, kao i donacijama o. Augustina Vološina i jedne dobročiniteljice iz Amerike. Kako bi kupnja nekretnine bila moguća, tako je biskup Njaradi isplatio dug prethodnog vlasnika kuće u iznosu od 45.000 dinara,³⁶⁵ prethodno dogovorivši prijenos duga na biskupiju.³⁶⁶ Također, u srpnju 1939. samostanskim je sredstvima od vlasnice Ane Ivakić kupljena mala susjedna kuća koja je trebala služiti potrebama samostana i internata.³⁶⁷

Očito da je biskup Njaradi delegirao rješavanje pravnih postupaka glede kupovine kuće u Osijeku župniku grkokatoličke župe u Petrovcima, o. Janku Budinskom koji 5. srpnja 1939. šalje u Križevački ordinarijat „predstavke sastavljene na razne državne urede, i uopće materijal sav za kupljeni ženski Internat u Osijeku“³⁶⁸ te zatim 20. srpnja 1939. šalje na potpis sastavljene molbe na razne instance „za kupljenu Ivakićevu kuću za Internat učenica u Osijeku“³⁶⁹.

Iz korespondencije između biskupa Njaradija, sestara bazilijanki i oca Janka Budinskog razvidno je da kupnja kuće u Osijeku i osnivanje internata nisu išli lako. Postojale su određene poteškoće financijskog karaktera (isplata duga prethodnog vlasnika i utvrđivanje statusa internata kao ustanove oslobođene od poreza). Osnivanje internata trebalo je dobiti više suglasnosti od Ministarstva prosvjete i lokalnih uprava, a i samo upisivanje budućih učenica u mjesnu školu u tako kratkom roku bilo je otežano. U pismu poglavarici samostana u Šidu biskup Njaradi piše: „Hvala Bogu što sam uzeo gosp. Golubića za advokata. Njegova poznanstva s ljudima u Osijeku će pomoći nama prevladati sve poteškoće koje nam neprijatelj čini sa svih strana“³⁷⁰. U pismu župnom uredu u Ruskom Krsturu od 6. srpnja 1939. biskup piše o određenim poteškoćama glede pothvata u Osijeku: „Do sada je išlo glatko u Osijeku. Sad mi naknadno javljaju, da komisija mora pregledati stan za konvikt i traže svjedodžbe o kvalifikaciji sestara glavarica. Bilo je u početku

³⁶⁴ Usp. APSAM, Zaduznica Aleksandra Jovanovića, Osijek, 11. II. 1928.

³⁶⁵ Usp. APSAM, Narodna štedionica i založni zavod d.d. Osijek I, Potvrda preuzvišenom biskupu Dr. Dioniziju Njaradi, vladiki križevačkom, 30. VI. 1939.

³⁶⁶ Usp. Dionizije Njaradi odvjetniku Radovanu Golubiću, Križevci, 23. VI. 1939.

³⁶⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 22. V. 1939., 3-4.

³⁶⁸ APSAM, Janko Budinski, Prečasnom ordinarijatu eparhije Križevačke, Predmet: Dostavljaju se (6) predstavke sastavljene na razne državne urede, i uopće materijal sav za kupljeni ženski Internat u Osijeku, Petrovci, 5. VII. 1939.

³⁶⁹ APSAM, Janko Budinski, Prečasnom ordinarijatu eparhije Križevačke, Predmet: Sastavljene molbe na razne instance (7) komada za kupljenu Ivakićevu kuću za Internat učenica u Osijeku, Petrovci, 20. VII. 1939.

³⁷⁰ APSAM, Dionizije Njaradi poglavarici samostana u Šidu, Zagreb, 27. VI. 1939.

protivnika da se daje dozvola. Bojim se da će još kušati smetati, jer slobodnim zidarima nije po volji. Bog nam je pomogao, pa se i dalje nadam posebnoj pomoći.“³⁷¹

U pismu od 3. srpnja 1939. odvjetnik Radovan Golubić obavještava poglavaricu sestara bazilijanki u Šidu da je molba za otvorenja internata vraćena jer je potreban pregled zgrade od nadležnih vlasti, isto tako ovjerovljene prijepise dokumenata o kvalifikacijama sestara koje bi radile u internatu moraju što prije biti dostavljene školskom nadzorniku osječkog gradskog poglavarstva.³⁷² Kako saznajemo iz pisma o. Janka Budinskog, od 6. kolovoza 1939., kuća je ipak bila pregledana, međutim svećenik spominje neke druge okolnosti koje bi mogle otežati osnivanje internata: poteškoće s upisivanjem u preparandiju (učiteljsku školu) zbog dobi i kvalifikacija učenica.³⁷³ U međuvremenu 3. kolovoza 1939. ordinarijat se obraća gvardijanu kapucinskog samostana u Osijeku o. Grgi Pašaliću s molbom da pribilježi za upis u osječku preparandiju dvije učenice.³⁷⁴ Međutim kateheta preparandije 24. kolovoza javlja da su obadvije učenice odbijene iz razloga da ne spadaju u osječku regiju te savjetuje poslati žurnu molbu Ministarstvu.³⁷⁵ U pismu Ministarstvu prosvjete od 22. kolovoza 1939. biskup Njaradi spominje kako je Ministarstvo odobrilo „prijem u učiteljsku školu u Osijeku i Novom Sadu učenicama kandidatima za ruskoukrajinski jezik“ te moli za mogućnost primanja većeg broja učenika i učenica, kao i da učenice internata sestara bazilijanki u Osijeku mogu upisivati srednje škole u gradu bez obzira na mjesto njihova stanovanja.³⁷⁶ Dana 14. rujna 1939. Prosvjetnim odjeljenjem Banovine Hrvatske odobren je naknadni upis u 1. razred učiteljske škole u Osijeku pet učenica iz Šida, Mikluševaca, Grabra, Sošica (Rusinke Timko, Besermenji, Kostelnik, Žumberčanke Šimrak, Kekić).³⁷⁷ Biskup Njaradi šalje preko župnih ureda u Grabru i Sošicama upisanim učenicama kada trebaju doći u

³⁷¹ AKE, kutija Godina 1939. (751-1400), predmetni spis br. 1140/1939., Dionizije Njaradi grkokatoličkom župnom uredu u Ruskom Krsturu, Križevci, 6. VII. 1939.

³⁷² Usp. APSAM, Radovan Golubić, advokat, P.n. ČČ. SS. Vasilijanke Šid, Slavonski Brod, 3. VII. 1939; APSAM, Gradsko poglavarstvo Osijek, Ordinarijatu grkokatolike biskupije u Križevcima, Predmet: Otvaranje internata za srednjoškolsku žensku mladež u Osijeku, Osijek, 3. VII. 1939. (kopija).

³⁷³ Usp. APSAM, Janko Budinski upravi manastira ČČ. SS. Vasilijankoch u Šidze, Petrovci, 6. VIII. 1939.

³⁷⁴ Usp. AKE, kutija Godina 1939. (751-1400), predmetni spis br. 1353/1939., Biskupska kancelarija u Križevcima prečasnom o. Grgi Pašaliću, gvardijanu samostana oo. kapucina u Osijeku, Križevci, 3. VIII. 1939.

³⁷⁵ Usp. AKE, kutija Godina 1939. (751-1400), predmetni spis br. 1561/1939., Josip Mirković, katehet preparandije Osijek II. prečasnom Biskupskom ordinarijatu Križevci, Osijek, 24. VIII. 1939.

³⁷⁶ Usp. APSAM, Dionizije Njaradi Ministarstvu prosvjete Kraljevine Jugoslavije Beograd, Predmet: Prijem učenika kandidata malorusko-ukrajinskog jezika u učiteljsku školu i molba da se internatice SS. Vasilijanki u Osijeku mogu upisati u srednje škole u Osijeku iz cijele države, Križevci, 22. VIII. 1939.

³⁷⁷ Usp. AKE, kutija Godina 1939. (1401-2099), predmetni spis br. 2094/1939., Biskupska kancelarija u Križevcima, Predmet: Naknadni upis učenica u preparandiju u Osijeku, Križevci, 15. IX. 1939.; Banovina Hrvatska-Prosvjetno odjeljenje u Zagrebu, „Odobrava da se u I razredu Učiteljske škole u Osijeku...“, Zagreb, 14. IX. 1939.

Osijek, kako se pripremiti za prijamni ispit, kojim vlakom putovati te ih potiče da budu uzorne učenice: „Nadam se, da ćete u zavodu biti uzorne i najmarljivije, da dokažete da ste vrijedne te posebne milosti, da se sam Ban za Vas zauzeo i protiv zakona primio vas iznad broja. Osim toga svaka grkokatolkinja imade posebnu obvezu da bude uzorna u svemu.“³⁷⁸

U pismu od 18. srpnja 1939. biskup Njaradi moli porezni ured gradskog poglavarstva za oslobođenje od plaćanja „gradskog pristojbenog nameta po kupoprodajnom ugovoru“, navodeći da „Biskupija je prednje imanje kupila kao Fundaciju Dra. Dionisija Njaradija vladike križevačkog za internat učenica grkokatoličke vjeroispovijesti pod vodstvom ČČ. SS. Vasilijanki iz Šida“ te da je „internat jedna kulturno-prosvjetna ustanova“, izražavajući nadu da će internat biti trajno oslobođen od svih poreza.³⁷⁹

Odmah nakon kupovine počelo je renoviranje kako bi se pripremila kuća za učenice. 15. kolovoza ovamo dolaze sestre Joana Bučko i Klimentija Zahorodni za pomoć u gradnji i rad u vrtu. 21. kolovoza, nakon duhovnih vježbi u Šidu, u Osijek dolazi šest sestara koje su trebale živjeti u novom samostanu: majka Agneta Bujila (poglavarica), s. Makrina Nagy (prefekta internata), s. Ambrozija Arvaj (kuharica), s. Anisija Lisak (vrtlarica) te s. Marjia Timko i s. Jozafata Besermini, koje su trebale nastaviti studij u Osijeku. Osim njih, ovdje je ostala s. Joana Bučko, dok se s. Klimentija Zahorodni vratila u Šid.³⁸⁰

Nakon dva tjedna po dolasku sestre su dobile kapelana kojim je imenovan o. Janko Provči.³⁸¹ Dana 1. studenoga 1939. održana je svečana posveta samostana i internata, kojoj je

³⁷⁸ AKE, kutija Godina 1939. (1401-2099), predmetni spis br. 1997/1939., Dionizije Njaradi, vladika, župnim uredima u Grabru i Sošicama, Zagreb, 14. IX. 1939.

³⁷⁹ Usp. APSAM, Ordinarijat Križevačke biskupije Gradskom poglavarstvu (za gradski poreski ured) u Osijeku, Križevci, 18. VII. 1939.

³⁸⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 21. VIII. 1939., 5.

³⁸¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 22. VIII. 1939., 5. Janko Provči u prošlom je bio bazilijanac Galicijske provincije s redovničkim imenom Josif, kao što svjedoči dokument o oslobađanju njega od privremenih zavjeta od 24. studenog 1920. Usp. AKE, kutija Godina 1920. (651-1115), Congregatio pro Ecclesia orientali, Ex Audientia SSmi habita die 24 Novembris 1920. Dana 5. siječnja 1924. Janko Provči, dotadašnji duhovni pomoćnik u Sošicama, imenovan je upraviteljem župe u Rajevom Selu. Usp. AKE, kutija Godina 1924. (1-950), predmetni spis br. 22/1924., Ordinarijat Križevačke biskupije, Dekret velečasnom gospodinu Janku Provčiju, Križevci, 5. I. 1924. U pismu od 15. srpnja 1939. biskup predlaže o. Provčiju, tadašnjem upravitelju župe Drage otići na liječenje i ujedno vršenje službe duhovnika sestara bazilijanki u Osijeku. Usp. AKE, Godina 1939. (751-1400), predmetni spis br. 1212/1939., Dionizije Njaradi, vladika, večečasnom o. Janku Provčiju, upravitelju župe Drage, Križevci, 15. VII. 1939. U lipnju 1940. ordinarijat izvješćuje sestre da će u Osijek doći, „u svrhu probe“ o. Ćiril Drohobečki, umirovljeni svećenik. Usp. AKE, kutija Godina 1940. (1041-1900), predmetni spis br. 1244/1940., Ordinarijat Križevačke biskupije časnoj majci Ljubov Provči, Križevci, 19. VI. 1940. Iz daljnjeg dopisivanja Ordinarijata s upravom sestara i ocem Drohobečkim očito je da nastali su određeni problemi zbog postupka umirovljenja te dolazak o. Ćirila u Osijek bio je odgođen. Usp. AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2028/1940. Ordinarijat Križevačke

nazočio biskup Njaradi, njegov tajnik o. Joakim Segedi i bazilijanac o. Onufrije Burdjak.³⁸² Internat za učenice bio je veliki san biskupa Njaradija, međutim Drugi svjetski rat onemogućio je njegov razvoj.

Nemamo očuvanih spisa o pojedinostima djelovanja internata, koliko je ukupno bilo učenica ili koje su predmete predavale sestre. Donekle se mogu ovi podatci rekonstruirati prema kronici i tisku. Kronika bilježi da se prve školske godine 1939./1940. u internat prijavilo petnaest učenica, uglavnom iz rusinskih sela Krstura i Kucure.³⁸³ Za sljedeću školsku godinu nije zabilježen broj upisanih učenica. Iz podataka o internatu u tadašnjem tisku možemo zaključiti da je njegova svrha bila odgoj mladih grkokatolkinja u nacionalnoj i obrednoj samosvijesti kako bi kasnije u tom duhu poučavale djecu i mlade Križevačke eparhije. U časopisu *Rusinske vijesti*, namijenjenom Rusinima Jugoslavije 30. lipnja 1939. objavljena je vijest o otvaranju ženskog konvikta uz samostan bazilijanki u Osijeku. Nepotpisani autor spominje također konvikt u Šidu te govori da mnoge djevojke nikad ne bi imale priliku školovanja da ih sestre ne prime uz povoljnu cijenu. Autor piše da konvikt u Osijeku pruža nove mogućnosti jer u tom gradu postoje gimnazije i učiteljska škola što ima posebnu važnost za odgoj budućih učitelja i očuvanje nacionalnog identiteta: „Za nas je posebno važna učiteljska škola, jer su nam učiteljske snage najpotrebnije. Nemamo dovoljno mladih profesora, zbog toga naša djeca nemaju prilike učiti na materinjem jeziku u našim većim školama (...). Srednjoškolke moraju svakako dobro naučiti ukrajinski jezik. Jer ne može se smatrati inteligentnom jedna osoba koja ne poznaje književni govor svog naroda. Naše sestre Vasilijanke dobro poznaju književni jezik i potrudit će se da i djevojke taj jezik dobro nauče.“³⁸⁴ Godine 1940., najavljujući primanje učenica u internat u Osijeku za sljedeću školsku

biskupije prečasnog gospodinu Ćirilu Drohobeckom, Križevci, 7. XI. 1940. (budući da ovaj i sljedeći dopis imaju isti predmet, očito da je na ovom dopisu ukazan pogrešan datum, ispravan datum je 7. X. 1940.); AKE, kutija Godina 1940. (1901-2548), predmetni spis br. 2029/1940., Ordinarijat Križevačke biskupije časnoj sestri Ljubov Provči, Križevci, 7. X. 1940. U pismu ordinarijata sestrama 24. srpnja 1941. spominje se da je „mjesto duhovnika u Konviktu ČČ. SS: Vasilijanki ispražnjene“ te da sestre izraze svoje želje glede duhovnika; u istom dopisu spominje se osnivanje župe u Osijeku 1. lipnja 1941, te imenovanje osječkim župnikom o. Mihajla Firaka. Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi., predmetni spis br. 1563/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije časnoj majki poglavarici čč. ss. Vasilijanki u Šidu, Križevci, 24. VII. 1941. Zbog materijalne oskudice sestre nisu mogle plaćati kapelana pa je došlo do razmirica između njih i oca Firaka. Iz pisma Ordinarijata od 12. kolovoza 1941. vidljivo je da je uprava samostana davala o. Janku Provči i o. Ćirilu Drohobeckom „honorar u naravi, t.j. u stanu i hrani“. Usp. AKE, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, prezidencijalni spis br. 40/1941., Ordinarijat Križevačke biskupije upravi samostana sestara RSVV u Šidu, Križevci, 12. VIII. 1941.

³⁸² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 1. XI. 1939., 6.

³⁸³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, 3. IX. 1939., 6.

³⁸⁴ Маме уж женски конвикт! [Već imamo ženski konvikt!], u: *Руски новини*, 30. VI. 1939., 1, prijevod s rusinskog. Izvorni tekst: „За нас особено важна учительска школа, бо учительски сили за нашу валали нешка найпотребнейши. Не маме досц младих учительох, дзеци нашо не могу прето у веліх наших валалох учиц ше

godinu, *Rusinske vijesti* nazivaju taj zavod „zadnjim velikim djelom pokojnog vladike u Osijeku“ te pišu o Njaradijevoj nakani da se mlade odgaja u duhu vlastite narodne i obredne pripadnosti.³⁸⁵ Djelovanje internata prekinuo je Drugi svjetski rat i uspostava komunističke vlasti.

2.4.3. Samostan u Osijeku u Drugom svjetskom ratu i poraću

U ožujku 1941. sestre su bile prisiljene pustiti vojničke konje u dvorište i dobile su upozorenje da noću ne izlaze iz kuće. Nakon što je Njemačka 6. travnja 1941. objavila rat Jugoslaviji, sutradan je počelo bombardiranje Osijeka. Zbog ratne opasnosti većina učenica su otišle kući 31. ožujka 1941., a ostatak njih su sestre odvezle kući u Vojvodinu 8. travnja 1941.³⁸⁶ 10. travnja 1941. započela je opća mobilizacija. Kako je samostan bio u neposrednoj blizini gradskog parka, gdje se dislocirao dio vojne tehnike, vojska redovno prolazi pokraj kuće sestara. U internatu su dva tjedna noćili mađarski časnici.³⁸⁷

Kronika spominje upis i dolazak učenica u konvikt školske godine 1941./1942., ne navodeći njihov točan broj.³⁸⁸ Također, u čestitki novom apostolskom upravitelju Križevačke eparhije Janku Šimraku iz Osijeka od 2. studenog 1941. potpisane su „sestre Vasilijanke i djeca“³⁸⁹ što ukazuje da su u to vrijeme u samostanu još boravili štitićenici. Neočekivana je smrt biskupa Njaradija utjecala na financijsku situaciju sestara i konvikta. U jesen 1941. godine uprava samostana s internatom

у школи на своім родзеним мацеринским языку (...). Розуми ше само по себе же школярки висших класох муша щипки добре научиц свой литературни кніжовни украински язык. Бо не може буц права интелегентна особа гоч котрого народу, котра би не знала свою кніжовну бешеду. Нашо Шестри Василянки наш кніжовни язык щипки добре познаю и вони ше постараю, да и дзивчата тот язык науча.“

³⁸⁵ Usp. *Руски новини*, 27. VII. 1940., 4. Tom prilikom se spominje želja pokojnog biskupa Njaradija osnovati muški konvikt u Osijeku. Spomenuti časopis redovito dotiče pitanje školovanje mladih Rusina (Ukrajinaca), o potrebi otvaranja muškog konvikta i stvaranja jednog obrazovnog središta za mlade Rusine grkokatolike u Osijeku piše se na prvim stranicama; tome su posvećeni prvi četiri broja časopisa za godinu 1941. Usp. Нашо просвітни проблеми. Терашні проблеми [Naši prosvjetni problemi. Sadašnji problemi], u: *Руски новини*, Крачун 1941.; Нашо просвітни проблеми. Матеріалне омоцнене просвіти [Naši prosvjetni problemi. Materijalno jačanje prosvjete], u: *Руски новини*, 17.I.1941.; Нашо просвітни проблеми. Проблеми будучности [Naši prosvjetni problemi. Materijalno jačanje prosvjete], u: *Руски новини*, 24. I. 1941.

³⁸⁶ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 30. III. 1939., dne 8. IV. 1939., 16. Kroničarka tom prigodom bilježi da nakon što je Njemačka objavila rat Jugoslaviji 6. travnja 1941., sestre su bile primorane primiti u svoje dvorište vojsku, a neprestano su pristizali upozorenja o mogućem bombardiranju Osijeka. Zbog toga boravak učenica u internatu nije bio moguć.

³⁸⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 13. IV. 1941., 12.

³⁸⁸ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 10. IX. 1941., dne 20. IX. 1941., 19.

³⁸⁹ АКЕ, kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi, predmetni broj 274/1941., „Ваша Екселенције! Ми всі дуже утішилися вісткою...“ [„Vaša Ekselencijo! Svi smo se jako obradovali vijesti“], Osijek, 2. XI. 1941.

obratila se Križevačkom ordinarijatu s molbom za pomoć, jer je kuća u kojoj su sestre živjele ostala bez struje zbog velike vlage i nije bilo drva za ogrjev.³⁹⁰ Internat nastavlja s djelovanjem 1942. godine, s tim da zbog ratnih uvjeta nastava započinje ranije, a zimski praznici traju dva mjeseca.³⁹¹ Godine 1943. u internatu je smješteno 17 učenica.³⁹²

Iduće 1944. godine ratna zbivanja u Osijeku se intenziviraju. 14. lipnja grad je bombardiran, što je potanko opisano u samostanskoj kronici:

„Danas od jutra, na što smo se već navikle, čuje se tutnjava motora aviona i kamiona (...). Sirene sa svih strana Osijeka upozoravaju da su u blizini neprijateljski zrakoplovi. Oko ¾ 11 sati začulo se jače brujanje motora. Djeca se okupila oko kuće, čekaju odakle će doletjeti, a svaka u sebi razmišlja i nestaje joj daha. Jedan je val letio nad Gornjim Gradom i nama se činilo da se čuju eksplozije u Mađarskoj - malo smo se smirile. Ali oni su se vratili s Drave, a drugi je val nadletio sa strane parka iznad naših trešanja - s. Alojzija je tamo okopavala krumpir. Svi smo brzo otrčali do bunkera i počeli glasno moliti. Svaka je problijedila - pritisnula kronicu uz sebe i vjerojatno obećala da će se iskreno posvetiti duhovnom životu. Nismo čuli puno eksplozija - ali kada smo ¼ 12. izašle - iz našeg se vrta vidjelo kako se crni oblaci dima dižu visoko iz Donjeg grada i 'Ipoila', tvornice nafte i ulja – te iz dva velika mlina.“³⁹³

Teško je odrediti na koji se način odvijalo djelovanje konvikta u takvim okolnostima. Iz pisma Biskupskog ordinarijata od 2. lipnja 1944. upravi sestara u Osijeku je razvidno da internat nije bio na popisu službenih ustanova: „Vašu molbu za pomoć konviktu, koje je preuzv. Vladika na osobiti način preporučio, vratilo je Ministarstvo time, da je Vaše gradsko poglavarstvo saopćilo istome, da u Osijeku ne postoji nikakav konvikt, kojeg bi Vi vodili.“³⁹⁴ U pismu su nadalje tražili podatke o osnivanju konvikta i popis pitomica po godinama. U dostupnoj arhivskoj građi nije

³⁹⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, bez nadnevka, 19, umetnuti dopis: Uprava Samostana i Konvikta SS. Vasilijanki-Osijek Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Osijek, 17. IX. 1941.

³⁹¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, 24. VIII. 1942., 22.

³⁹² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, bez nadnevka, 1943., 24.

³⁹³ *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 14. VI. 1944., 27, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „Нині вже з рана, на що ми вже досить приучилися чути гуркіт моторів авіонів і каміонів (...). Сирени зі всіх сторін Осека перестерігають, що поблизько в воздуху неприятельські літаки. Десь ¾ 11. год. чути сильнійший гуркіт моторів. Діти зібрані коло будинку чекають, з котрої сторони надлетять вони і кожда собі думає і аж дух запирає. Оден вал надлетів понад Горнім Градом і нам всім здавалося, що чути експлозії вже на Малярщині – ми троха успокоїлися. Але вони завернули з поза Драви назад, а другий вал надлетів від сторони парку і над наші черешні – а с. Альойзія ще обкопувала там бараболю. Ми всі поскакали скоро до бункеру і почали голосно молитися. Кожда зблідла – притискала вервицю до себе і певно обіщувала, що широко возьме ся до духовного життя. Експлозій не дуже чули ми - але як ¼ 12. вийшли на поверхню землі – було видно з нашого городу, як високо вгору підносилися чорні клуби диму в Донім Граду і то з “Іроіл”, фабрики оливи і нафти – і з двох великих млинів.“

³⁹⁴ АКЕ, kutija Godina 1944. (1-702), 377/1944., Biskupska kancelarija u Križevcima nadstojništvu samostana čč. sestara vasilijanki u Osijeku, Križevci, 2. VI. 1944.

očuvan odgovor uprave, međutim, prema kronici osječkog samostana, internat nastavlja s djelovanjem i početkom rujna 1944. prima 16 djevojaka.³⁹⁵

Dana 17. i 21. rujna odvija se bombardiranje Osijeka, pogođene su ulice Radićeva, Reiserova i željeznička pruga.³⁹⁶ Zbog toga 12. listopada učenice odlaze kući, a 22. listopada 1944. internat je raspušten i zatvoren.³⁹⁷ U pismu ordinarijatu od 23. rujna 1944. osječki župnik Mihajlo Firak govori o teškim bombardiranja Osijeka 17. i 21. rujna: „Bombe su padale oko kolodvora u Gornjem gradu do 3 km daleko od nas, ali samo par stotinu metara od naših čas. sestara“³⁹⁸. U idućem pismu od 20. studenog 1944. Mihajlo Firak žali se ordinarijatu na veliku materijalnu oskudicu, spominje da se zbog bombardiranja Osijeka preselio u Sarvaš te navodi da su „sestre raspuštene“.³⁹⁹

26. studenog 1944. mlađe sestre odlaze u Mikluševce (sestre Volodimira Hromiš, Eustahija Torkonjak, Jeremija Golik, Anna Graljuk), dok su sestre Margareta Ždinjak i Agneta Bujila ostale u Osijeku kako bi nadgledale samostansku imovinu. Privremeno su boravile kod sestara milosrdnica.⁴⁰⁰ Srećom, samostanske kuće su opstale, samo su od udara granate oštećeni prozori i zgrada internata.⁴⁰¹

Ratna previranja utječu i na unutarnji život samostana. Komunikacija među samostanima je bila otežana. Sve do veljače 1945. sestre u Osijeku nisu imale vijesti o sudbini ostalih sestara u Mikluševcima i Šidu. U osječkoj kronici je zabilježeno kako je zbog neizvjesne sudbine poglavarice Ljubov Provči dana 25. ožujka 1945. iz Križevačkog ordinarijata stigla obavijest o imenovanju s. Vasilije Bindas novom privremenom poglavaricom. Kroničarka piše da sestre nisu sklone prihvatiti to rješenje te su se svaki čas nadale povratku m. Ljubov.⁴⁰² Iz kronike šidskog samostana saznajemo da su početkom siječnja 1945. partizani protjerali sestre koje s poglavaricom m. Ljubov od studenog 1944. borave u Mikluševcima. Prema šidskoj kronici, u siječnju i veljači

³⁹⁵ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 1. IX. 1944., 27.

³⁹⁶ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 17. IX. 1944., 24, dne 21. IX. 1944., 25.

³⁹⁷ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 12. X. 1944., 25.

³⁹⁸ AKE, kutija Godina 1944. (1-702), predmetni spis br. 659/1944., Mihajlo Firak, župnik, Biskupskom ordinarijatu u Križevcima, Osijek, 23. IX. 1944.

³⁹⁹ AKE, kutija Godina 1944. (1-702), predmetni spis br. 666/1944., Mihajlo Firak, upravitelj župe, Biskupskoj kancelariji u Križevcima, Osijek, 20. XI. 1944.

⁴⁰⁰ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 26. XI. 1944., 29.

⁴⁰¹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 13-14. IV. 1945., 31.

⁴⁰² Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 23. III. 1945., 30.

1945. Ljubov Provči boravi u Krsturu te se 5. ožujka 1945. vraća u Šid,⁴⁰³ međutim teško je procijeniti što se točno zbilo: je li sudbina poglavarice Provči bila nepoznata ordinarijatu ili je zbog životne opasnosti ona rezignirala, a podaci o njezinom boravku u Krsturu uneseni su kasnije u kroniku.

Obje se kronike podudaraju u tvrdnji da 21. svibnja 1945. poglavarica Ljubov Provči dolazi u Osijek,⁴⁰⁴ a u lipnju 1945. majka Ljubov s većinom sestara seli iz Šida u Osijek za stalno.⁴⁰⁵ Na koji je način bio riješen status privremene poglavarice Bindas, kronike ne spominju. Selidbom poglavarice, osječki samostan postaje matičnom i novicijatskom kućom za sestre bazilijanke ukrajinske narodnosti na ovom području, a nakon centralizacije svih samostana bazilijanki u jedan Red godine 1951. Osijek je određen kao središte Europske provincije, kasnije Provincije sv. arkandela Mihaela.⁴⁰⁶

U poratnim godinama potpuno je ugašena odgojno-obrazovna djelatnost sestara. Godine 1946. donesen je novi Ustav komunističke Jugoslavije prema kojemu je Crkva odvojena od države.⁴⁰⁷ U praksi je to značilo postupno eliminiranje svećenika i redovništva iz javnog života, posebice iz prosvjete. U osječkoj kronici je zabilježeno: „I ovdje u Osijeku ne daju nam mira. Vlasti nam žele oduzeti ili uništiti dom i naš rad s mladima: čak i među djecom s kojom radimo u našem internatu ima onih koji nas prate i prijavljuju naše razgovore i cjelokupno ponašanje. Čak su nas zvali i u općinu gdje su odlučivali o našoj budućoj egzistenciji.“⁴⁰⁸ Poslije 1945. godine u kronici se ne spominje djelovanje internata iz čega se može zaključiti da su sestre u Osijeku prestale s odgojno-obrazovnim radom. Nakon smrti Ljubov Provči 26. svibnja 1949.⁴⁰⁹ poglavaricom

⁴⁰³ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, siječanj-ožujak 1945., 184-186.

⁴⁰⁴ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, 21. V. 1945., 32; *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 21. V. 1945., 186.

⁴⁰⁵ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, 15. VI. 1945., 32; *Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu*, dne 20. VII. 1945., 186.

⁴⁰⁶ Usp. APSAM, SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIA ORIENTALI, Decretum, 19. VII. 1951. (prijepis).

⁴⁰⁷ Usp. *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, 31. januar 1946., član 25, u: http://www.arhivyyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html (1. IV. 2023.): „Crkva je odvojena od države. Vjerske zajednice, čije se učenje ne protivi Ustavu, slobodne su u svojim vjerskim poslovima i u vršenju vjerskih obreda“. Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 63-64.

⁴⁰⁸ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 15. VI. 1945., 32, prijevod s ukrajinskog. Izvorni tekst: „I тут у Осієку не дають нам спокою. Власти хочуть відібрати або знищити наш дім і нашу працю наж молодіжню: навіть поміж дітьми над котрими працюємо в нашій інтернаті знаходяться такі, що нас слідять і доносять наші бесіди та ціле захованя ся. Навіть покликували нас на магістрат где рішали нашу будучину.“

⁴⁰⁹ Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 26. V. 1949., 34.

Osječkog matičnog samostana je izabrana sestra Vasilija Sivč, porijeklom iz Križevačke eparhije, koja se zbog komunističkih progona u Ukrajini i Poljskoj 1949. vratila u Jugoslaviju.⁴¹⁰ Tek od 1960.-ih godina ukazuje se prilika za školovanje i zaposlenje mlađih sestara u bolnici u Novom Sadu, što je uvelike omogućilo opstanak i daljnji razvoj zajednice, ali i zahtijevalo promjene u načinu života zajednice. 1970.-ih godina sestre se školuju na Katehetskim tečajevima u Zagrebu⁴¹¹ te započinju s pastoralnim radom, organizirajući duhovne susrete za djevojke, a ponajviše radeći kao katehete tijekom ljetnih mjeseci po grkokatoličkim župama Bosne, a kasnije Slavonije.⁴¹²

⁴¹⁰ Sestra Vasilija izabrana je poglavaricom na kućnom vijeću u Osijeku 15. VIII. 1949. koje se odvijalo vodstvom vizitatora o. Burdjaka. Usp. *Kronika samostana sestara bazilijanki u Osijeku*, dne 15. VIII. 1949., 35.

⁴¹¹ U Ljetopisu Katehetskog instituta zabilježeno je da su na institutu studirale bazilijanke Hrvatske delegature sv. Bazilija: dvije 1961./1962., tri 1962./1963., tri 1985./1986. i „Vasilijanke“, to jest bazilijanke provincije sa sjedištem u Osijeku: jedna 1962./1963. (prijevremeno ispisana zbog odlaska na službu u Rim), jedna 1970./1971., dvije 1972./1973. Usp. Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dalje: AKBF), *Ljetopis Katehetskog instituta KBF-a u Zagrebu*, 1961. – 1986./87., 8, 19, 23, 108, 126, 204.

⁴¹² Usp. Jasna MIJATOVIĆ - Myroslava Mostepaniuk, Sestre Reda sv. Vasilija Velikog u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji. Uz stotu obljetnicu dolaska sestara Reda sv. Vasilija Velikog na područje Đakovačko-osječke metropolije, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije: časopis za pastoralnu orijentaciju*, 148 (2020.) 11, 33.

Zaključak

Prva polovica 20. stoljeća u povijesti Križevačke eparhije obilježena je razvojem redovništva. Nezaobilaznu ulogu u tome je imao apostolski upravitelj, a kasnije Križevački biskup Dionizije Njaradi. Suradnjom Njaradija s Lavovskom grkokatoličkom metropolijom te osobno s lavovskim metropolitom Andrejem Šeptickim 1915. dolazi do osnivanja zajednice sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji. Glavni je cilj ovoga rada bio dati kritički prikaz razvoja i djelatnosti dotične zajednice u prvoj polovici 20. stoljeća te analizirati utjecaj društveno-političkih zbivanja na odgojno-obrazovni sestara. Istraživanje je vremenski ograničeno na razdoblje od 1915. do 1951. godine tijekom kojega su bazilijanke bile podložne upravi mjesnog biskupa te su živjele kao klauzurne monahinje, obavljajući sve djelatnosti unutar samostana.

Prvo poglavlje rada donosi širi povijesni i društveno-politički kontekst potreban za razumijevanje posebnosti i dinamike razvoja zajednice. Budući da sestre bazilijanke dolaze u Hrvatsku iz Galicije (Ukrajina), u radu se navodi njihova pretpovijest. Najprije je prikazano porijeklo zajednice koja, kao i mnoge na kršćanskom Istoku, smatra svojim nadahniteljem sv. Bazilija Velikog, crkvenog oca 4. stoljeća. Zatim slijedi analiza razvoja bazilijanske monaške tradicije na području današnje Ukrajine iz koje je vidljivo da se pojam „red sv. Bazilija“ početno rabio za istočne redovnike i njihovo razlikovanje od zapadnih. Prikazana je povijest bazilijanki u Ukrajini prije uspostavljanja Habsburške vladavine te reforme kroz koje prolaze bazilijanke tijekom 18.-19. stoljeća. Uslijed reformi u 19. stoljeću u Galiciji se ističe nekoliko uniformiranih zajednica, posebice samostani bazilijanki u Javorivu u Sloviti, prepoznatljiviji po odgojno-obrazovnom radu. Uniformnost načina života i formacije pogodovala je razvoju bazilijanki u prvoj polovici 20. stoljeća kako u Ukrajini, tako i u drugim zemljama u Europi i Americi kamo sestre odlaze za ukrajinskim iseljenicima. Križevačka eparhija je povezana s muškom granom reda sv. Bazilija, budući da su pojedini križevački biskupi, počevši od Vasilija Božičkovića, bili bazilijanci te su u jednom dijelu svog redovničkog života bili povezani s Ukrajinom.

Nakon ovog kratkog uvida u pojam bazilijanskog monaštva u radu se analiziraju neposredni preduvjeti dolaska sestara bazilijanki u Križevačku eparhiju, a to su: 1) ratno stanje u Galiciji zbog kojeg ukrajinski bazilijanci 1914. i bazilijanke 1915. traže sklonište u Hrvatskoj; 2) suradnja Križevačke eparhije i Lavovske metropolije, posebice na području školovanja svećeničkih i

redovničkih kandidata i redovničkih kandidatica; 3) osobno zalaganje Križevačkog biskupa Dionizija Njaradija za razvoj redovništva u eparhiji te njegova želja osnovati odgojno-obrazovne ustanove koje bi vodile redovnice.

Sljedeće potpoglavlje ukratko prikazuje društveno-političke okolnosti od 1915. do 1951. koje su utjecale na crkveni život, pa tako i na razvoj bazilijanki u Križevačkoj eparhiji. Tijekom analiziranog razdoblja dolazi do više promjena političkih vladavina: Kraljevine SHS, od 1929. Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.), Banovine Hrvatske (1939.-1941.), Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) te Federativne Republike Jugoslavije (od 1945.). Bazilijanke dolaze u Križevce 1915. u vrijeme multinacionalne i multikonfesionalne Monarhije što je pogodovalo kako razvoju zajednice u Križevačkoj eparhiji tako i održavanju veza s matičnom zajednicom u Ukrajini. U vrijeme Kraljevine SHS Katolička se crkva nalazi u nejednakopravnom položaju, iako zadržava pravo na socijalno i odgojno-obrazovno djelovanje. Status vjerskih službenika stranog državljanstva je problematičan. Grkokatolici kao sjedinjeni kršćani posebno su doživljavali stigmatizaciju u mjestima gdje su pravoslavni činili većinu, poput Bosne. U radu se postavlja hipoteza da su takve prilike ograničavale razvoj zajednice bazilijanki. Zatim je navedena promjena statusa katolika u vrijeme NDH te zabrane koje su uslijedile za Katoličku crkvu uspostavom FNRJ. Kasnije u radu smo doveli u vezu ove okolnosti s djelatnošću bazilijanki.

Nakon navedenog šireg konteksta, slijedi drugo poglavlje s kronološkim prikazom razvoja zajednica bazilijanki u Križevačkoj eparhiji, utemeljenom na kritičkoj analizi građe Arhiva Križevačke eparhije, Arhiva provincije sv. arkanđela Mihaela u Osijeku te Arhiva viceprovincije sv. Bazilija i Makrine u Križevcima, nadopunjenoj podacima iz periodike i relevantne literature.

Bazilijanke započinju svoje djelovanje u Križevačkoj eparhiji 1915. u Križevcima kamo pristižu kao ratne izbjeglice iz samostana u Sloviti (Galicija). Iz povijesnih vrela je razvidno da odmah po dolasku sestre preuzimaju na sebe obvezu vođenja ženskog internata eparhije te i same nastavljaju u Ukrajini započeto školovanje. Prve štice internata bile su djevojke siročad porijeklom iz Križevačke eparhije, koje sa sestrama dolaze iz Slovite. Godine 1917. zalaganjem biskupa Njaradija i lavovskog metropolita Andreja Šeptickog dolazi do obnove i službene uspostave stalne zajednice bazilijanki u Križevcima. Dakle, za razliku od zajednica u drugim zemljama, kamo bazilijanke dolaze početkom 20. stoljeća (SAD, Argentina), glavni povod osnivanja zajednice bazilijanki u Križevačkoj eparhiji nije bila duhovna skrb za doseljenike iz

Ukrajine već osnivanje jedne grane istočne katoličke redovničke zajednice na ovim područjima s nakanom daljnjeg odgojno-obrazovnog djelovanja. Od 1918. sestre primaju u internat djevojke koje su pohađale mjesne državne škole. Ženski internat u Križevcima imao je privatni karakter te je služio kao odgojna institucija učenica u duhu očuvanja njihove nacionalne i obredne pripadnosti. Godine 1920. dolazi do razdvajanja bazilijanki u Križevačkoj eparhiji na ukrajinsku i hrvatsku granu. Sestre u Križevcima nastavljaju s vodstvom internata koji je primao oko 20 učenica; nakon 1926. taj se broj znatno smanjuje zbog zatvaranja razreda preparandije u Križevcima te se ponovno povećava tijekom Drugog svjetskog rata. Odlaskom sestara ukrajinske narodnosti u Šid 1920. godine, sestre bazilijanke u Križevcima se okreću formiranju zajednice hrvatskog nacionalnog identiteta što kulminira otvaranjem podružnice u Sošicama 1939. s planovima za vlastiti novicijat te služenje među žumberačkim grkokatolicima. U ratnom i poratnom razdoblju sestre proživljavaju zatvaranje samostana u Sošicama 1942., ukidanje internata 1946. te zbog materijalne oskudice zarađuju za život poljoprivredom.

Kroz istraživanje povijesti samostana u Šidu od 1920. do 1951. godine doznajemo ne samo da je došlo do odvajanja sestara ukrajinske i hrvatske narodnosti, nego i da je jedan od razloga zbog kojih je biskup Njaradi doveo bazilijanke u Šid bila namjera očuvati mjesnu biskupsku rezidenciju od konfiskacije državnih vlasti te ujedno započeti jedan oblik socijalne djelatnosti, vođenje dječjeg doma uz državnu potporu. Iako već 1921. država raskida prvotni ugovor o potpori sirotišta, samostan nastavlja djelatnost, skrbeći za siročad te primajući djevojke u privatni internat uz potporu biskupa Njaradija. Ključni element života šidskog samostana bio je novicijat u kojem su se tijekom prvog desetljeća odgajale kandidatice ukrajinskog (rusinskog) i hrvatskog porijekla. Djelovanje dječjeg doma i konvikta te sam opstanak samostana bili su pod stalnom ugrozom zbog ponovnih prijetnji konfiskacije zgrade te eksproprijacije zemljišta koje je doista provedeno 1925. i 1926. godine. Iznenađujuća smrt biskupa Njaradija 1940. zadala je veliki udarac životu i djelatnosti samostana, što su dodatno otežali ratni uvjeti. Navedeno je razvidno iz korespondencije uprave samostana u Šidu s Križevačkim ordinarijatom koja sadrži opetovane molbe za materijalnom pomoći. Zbog ratne opasnosti 1944. većina sestara na čelu s poglavaricom odlazi iz Šida, a 1945. poglavarica Ljubov Provči seli se u Osijek za stalno čime Šid gubi ulogu matične i novicijatske kuće.

Budući da je povijest samostana u Šidu najopsežnije dokumentirana u arhivskoj građi analiziranog razdoblja, u radu, osim kronološkog prikaza povijesti samostana, predstavljeni su

pojedini elementi života zajednice kao što su način uprave te gospodarsko djelovanje. Glede načina uprave, sve do 1951. bazilijanke su u Križevačkoj eparhiji, kao i u drugim biskupijama, bile podložne mjesnom biskupu. Biskup je upravljao zajednicom preko imenovanog vizitatora koji je u suglasnosti s ordinarijatom nadgledao samostane po pitanju održavanja redovničkih pravila. Godine 1925. do 1943. ovu je dužnost u Križevačkoj eparhiji obavljao bazilijanac Ivan Đuro Višošević. Iz građe Arhiva Križevačke eparhije vidljivo je da vizitator provodi kanonske vizitacije samostana, savjetuje poglavaricu o pravnom načinu postupanja u pojedinim slučajevima (otpuštanje sestre iz Reda ili primanje kandidatice koja nema miraza). Budući da su sestre sve do 1951. imale obvezu održavanja klauzure, ordinarijat je izdavao godišnje i izvanredne dozvole za svaki izlazak iz samostana, uključujući gospodarske potrebe, liječenje ili putovanje. Osim podložnosti ordinarijatu i vizitatoru, matični je samostan imao poglavaricu biranu na kućnom vijeću (koje je sazivao biskup). Poglavaricu su birale sestre s doživotnim zavjetima. U praksi, prvi su izbori provedeni tek 1943. godine, sve do tada, poglavaricu je imenovao biskup, vjerojatno zbog toga što se zajednica nalazila na počecima svoga razvoja te nije bilo dovoljno sestara prikladnih za vodstvo zajednice. Osim toga, građa sadrži primjere očuvanja veza bazilijanki u Križevačkoj eparhiji sa zajednicama u Ukrajini kako na službenoj razini (sudjelovanje delegatkinja iz Križevačke eparhije na općim vijećima, pristizanje pojedinih dokumenata i isprava u Šid iz kancelarije Lavovske metropolije), tako i putem osobnih kontakata kroz susrete i korespondenciju.

Po pitanju financijskog i gospodarskog poslovanja na primjeru samostana u Šidu vidljivo je da su glavni izvori prihoda sestara bili dohodci od djelatnosti (uplata roditelja za uzdržavanje djece) te miraz koji je svaka kandidatice bila obvezna donijeti prilikom stupanja u samostan, kao i pomoć od države, ordinarijata, dobročinitelja i dohodak od zemljišta. U financijskim i gospodarskim pitanjima sestre su bile podložne ordinarijatu preko kojeg su pristizala sredstva državne potpore. Samostanske kuće u Šidu i Osijeku bile su u vlasništvu eparhije. Iz korespondencije je vidljivo da je biskup Njaradi osobno vodio mnoge financijske i pravne postupke zajednice u Šidu i Osijeku. U privatnim pismima savjetovao je poglavaricu o načinu ulaganja sredstava ili popravku kuće. Stoga iznenadnom smrću Njaradija sestre gube prihode koji su djelomično bili privatnom inicijativom biskupa. Daljnji odnos između sestara i ordinarijata otežava činjenica da sestre stanuju u kući koja je i dalje vlasništvo biskupije te da je svaki pothvat od strane ordinarijata, poput imenovanja o. Burdjaka upraviteljem biskupskog imanja u Šidu, prihvaćen s nepovjerenjem.

Samostan u Šidu, kojem pripadaju sestre ukrajinske (rusinske) narodnosti, tijekom 1927.-1939. godine osnovao je niz podružnica koje su, kao što je razvidno iz građe, otvorene na neposrednu inicijativu biskupa Njaradija te njegovim izravnim zalaganjem. Neke su od njih, poput filijale u Kamenici (1927.-1932.), otvorene iz istog razloga kao i samostan u Šidu – poradi očuvanja crkvenog imanja u vlasništvu eparhije. Druge su pak fundacije imale intenciju proširiti djelovanje sestara na području eparhije. Od toga je filijala u Mikluševcima (1936.), u kojoj su se sestre bavile odgojem predškolske djece, otvorena na inicijativu samih sestara i dobročiniteljice. Podružnica u Osijeku (1939.) je osnovana na poticaj biskupa Njaradija koji je imao planove otvaranja u istom gradu muškog i ženskog internata za odgoj mladih grkokatolika koji bi pohađali mjesne srednje škole. Osim toga, 1936. sestre bazilijanke iz Šida započinju vođenje domaćinstva u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu. Iznenađna smrt biskupa Njaradija 1940. i Drugi svjetski rat vrlo su negativno utjecali na rad sestara koji se nalazio u počecima svog razvoja te je bio posve prekinut zbog poratnih komunističkih zabrana. Vrtić u Mikluševcima je zatvoren 1944. te nakon zabrane odgojno-obrazovne djelatnosti sestre rade u poljoprivredi kako bi zaradile za život.

Iz korespondencije je razvidno da bi otvaranje samostana u Osijeku bilo nemoguće bez biskupa Njaradija koji šalje dopise Gradskom poglavarstvu u Osijeku, Ministarstvu prosvjete Kraljevine Jugoslavije, osobno vodi proces kupovine kuće pomoću odvjetnika Radovana Golubića i župnika obližnje župe u Petrovcima o. Janka Budinskog te prati tijek upisa učenica. Iz dopisa u časopisu *Rusinske vijesti (Руски новини)* 1939.-1940. možemo iščitati da je internat ili konvikt bazilijanki u Osijeku predstavljao nadu za Ukrajinke (Rusine) Križevačke eparhije da će srednjoškolke upisane u učiteljsku školu u Osijeku očuvati materinji jezik i obred i time u budućnosti služiti svome narodu. U uvjetima Drugog svjetskog rata internat u Osijeku s povremenim prekidima nastavlja s djelovanjem te je konačno zatvoren 1946. godine. Broj učenica u ovom zavodu je bio između 15 i 17. O samom načinu djelovanja internata nemamo očuvanih podataka. Već 1944. internat nije bio na popisu službenih ustanova u Osijeku. Dakle, kao i internat u Križevcima i Šidu ova je ustanova u Osijeku imala privatni karakter. Doseljavanjem poglavarice Ljubov Provči, samostan u Osijeku 1945. postaje matičnom i novicijatskom kućom za sestre ukrajinske (rusinske) narodnosti u Križevačkoj eparhiji s podružnicama u Šidu i Mikluševcima. U trenutku centralizacije zajednica bazilijanki u jedan Red 1951., sestre bazilijanke u Jugoslaviji imaju četiri samostana (Križevci, Osijek, Šid, Mikluševci) i bave se poljoprivredom zbog zabrane odgojno-obrazovne djelatnosti. Međutim, za razliku od sestara u Ukrajini, Slovačkoj i Poljskoj gdje

proživljavaju progone, potpunu zabranu zajedničkog života i zatvaranje samostana, bazilijanke u Jugoslaviji zadržavaju pravo na redovnički život zbog čega je Osijek 1951. određen za središte europske provincije.

Hipoteze koje smo postavili na početku rada potvrdili smo tijekom istraživanja. Prvo da sestre bazilijanke dolaze u Križevačku eparhiju u okvirima nastojanja biskupa Dionizija Njaradija oko razvoja redovništva u eparhiji. Iako 1915. godine sestre pristižu u Križevce kao izbjeglice, činjenica da biskup šalje kandidatice na formaciju u Ukrajinu, a 1917. uspostavlja u eparhiji trajnu zajednicu i radi na njezinom razvoju govori da je to bio planirani pothvat u sklopu sveopćeg razvoja biskupije. Drugo, bazilijanke u Križevačkoj eparhiji nastavljaju odgojno-obrazovni rad kojim su se prethodno bavile u Ukrajini. Doista, sestre vode ženske internate u Križevcima, Šidu i Osijeku, dječji dom u Šidu, dječji vrtić u Mikluševcima. Ovaj način djelatnosti koji se odvijao unutar samostana bio je karakterističan za bazilijanke u Ukrajini i iseljeništvu. Međutim, bazilijanke u Križevačkoj eparhiji nikad nisu postigle takav stupanj razvoja djelatnosti kao u drugim zemljama. Svi nabrojani pothvati naslanjali se na osobnu potporu biskupa Njaradija te su izgubili na snazi nakon njegove smrti. Isto tako, tijekom 1920.-1930. godina događaju se unutarnje promjene u zajednicama: podjela na ukrajinsku (rusinsku) i hrvatsku granu 1920., odlazak sestara iz Ukrajine 1930.-ih godina u domovinu nakon čega vodstvo preuzimaju sestre mjesnog porijekla. Ovakve unutarnje napetosti te nepovoljne prilike u Kraljevini SHS (pogotovo za sestre u Šidu) sprječavale su razvoj djelatnosti. Treće, odgojno-obrazovne ustanove koje su vodile sestre bazilijanke bile su od određenog značaja za Križevačku eparhiju: u tadašnjem tisku nailazimo na svjedočanstva da su mnoge grkokatoličke djevojke stekle srednjoškolsko obrazovanje zahvaljujući mogućnosti besplatnog ili povoljnog stanovanja u internatima bazilijanki. Četvrto, sestre su svojim odgojno-obrazovnim radom do 1951. dale određeni doprinos za očuvanje vjerskog i nacionalnog identiteta Ukrajinaca (Rusina) u Križevačkoj eparhiji budući da se u njihovim ustanovama njegovao ukrajinski (rusinski) jezik te istočni obred. Peto, sestre bazilijanke se u svom radu u Križevačkoj eparhiji suočavaju s materijalnom oskudicom, uvjetovanom društveno-političkim okolnostima, koja je ograničavala mogućnosti njihova rada. Određene poteškoće vezane uz nejednako tretiranje katolika, a posebno grkokatolika, započinju već u vrijeme Kraljevine SHS što posebice doživljavaju sestre u Šidu i Kamenici koje žive u pretežno pravoslavnoj sredini. Državna financijska potpora je neredovita. Eksproprijacijom biskupskog zemljišta 1925. i 1926. godine sestre u Šidu gube jedan od glavnih izvora prihoda. Uspostavom NDH dolazi do pojedinih

povoljnosti za katolike, tako u samostanu u Šidu država otvara vrtić u kojem je zaposlena jedna sestra. Šesto, odgojno-obrazovni rad sestara značajno gubi na snazi nakon smrti Križevačkog vladike Dionizija Njaradija (1940.), dobrotvora i podupiratelja zajednice. Budući da je on osobno vodio većinu poslova zajednica, uključujući otvaranje novih kuća i djelatnosti, ulaganje sredstava i kupoprodajne ugovore, iz korespondencije sestara s ordinarijatom vidljivo je kako im je smrt naklonjenog biskupa zadala najteži udarac u razvoju i djelatnosti te je utjecala na njih više od aktualnih društveno-političkih prilika. Sedmo, odgojno-obrazovni rad sestara bazilijanki u Križevačkoj eparhiji je zaustavljen Drugim svjetskim ratom i potpuno je prekinut zabranama komunističkog režima. Nakon 1946. svi su oblici odgojno-obrazovne djelatnosti bazilijanki u eparhiji ugašeni.

Zaključno, na temelju istraživanja arhivske građe je vidljivo da su sestre bazilijanke u Križevačkoj eparhiji od dolaska 1915. godine do Drugog svjetskog rata razvile mrežu samostana s podružnicama. Odgojno-obrazovna djelatnost bazilijanki u eparhiji nije uspjela doseći veliki zamah, kako zbog objektivnih razloga (materijalna oskudica, neredovitost državne potpore) tako i zbog subjektivnih okolnosti (napetosti unutar zajednice, manjak sestara prikladnih za upravu i vođenje novicijata, nesamostalnost zajednice u vođenju financijskih i administrativnih poslova, ovisnost o naklonosti ordinarijata). Unatoč tome, postojanje struktura i vlastitog novicijata omogućilo je opstanak zajednice bazilijanki u Križevačkoj eparhiji u teškim poratnim godinama te njezin preporod nakon centralizacije 1951.

Bibliografija

Izvori

ARHIVSKA GRAĐA

Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (AKBF)

Ljetopis Katehetskog instituta KBF-a u Zagrebu, 1961. – 1986./87.

Arhiv Križevačke eparhije (AKE)

kutija Godina 1915. (1-700)

kutija Godina 1915. (701-1182)

kutija Godina 1916. (501-1201)

kutija Godina 1917. (1-800)

kutija Godina 1917. (801-1262)

kutija Godina 1918. (571-1080)

kutija Godina 1920. (1-650)

kutija Godina 1920. (651-1115)

kutija Godina 1921. (1-1197)

kutija Godina 1922. (1-1084)

kutija Godina 1924. (1-950)

kutija Godina 1924. (951-1955)

kutija Godina 1925. (1-1260)

kutija Godina 1926. (1-1300)

kutija Godina 1926. (1301-2391)

kutija Godina 1927. (1-1300)

kutija Godina 1927. (1301-2340)

kutija Godina 1936. (1-600)

kutija Godina 1936. (601-1230)
kutija Godina 1939. (751-1400)
kutija Godina 1939. (1401-2099)
kutija Godina 1940. (1041-1900)
kutija Godina 1940. (1901-2548)
kutija Godina 1941. Prezidencijalni spisi
kutija Godina 1942. Prezidencijalni spisi
kutija Godina 1943. Prezidencijalni spisi
kutija Godina 1944. (1-702)
kutija Godina 1945. (1-404)

Arhiv provincije sv. arkandela Mihaela sestara Reda sv. Bazilija Velikog (APSAM)

Spisi samostana (nediferencirana građa: korespondencija, kopije ugovora, zakonskih akata)

Zapisnici sjednica Provincijalnih uprava, 1920.-2010.

Кроніка Монастиря с.с. Василянок у Шіду 1920-1964 [*Kronika samostana sestara bazilijanki u Šidu 1920.-1964.*]

Хроника сс. Василянок у Міклушевцях 1936-1987 [*Kronika sestara bazilijanki u Mikluševcima 1936.-1987.*]

Кроніка монастиря С. С. Василянок посвяченого «Христу Царю» в Осєку 1939-1997 [*Kronika samostana sestara bazilijanki posvećenog Kristu Kralju u Osijeku 1939.-1997.*]

Історія монастиря в Миклошевцях. Рукопис [*Povijest samostana u Mikluševcima. Rukopis*], Osijek, 1964.

Спогади м. Марії Должицької. Копія [*Uspomene m. Marije Dolžicke. Kopija bez nadnevka*]

Arhiv viceprovincije sv. Bazilija i Makrine sestara Reda sv. Bazilija Velikog (AVPBM)

Kronika samostana sestara bazilijanki u Križevcima 1915.-1985.

Centralni državni povijesni arhiv Ukrajine u Lavovu (CDPAUL)

Pisma Dionizija Njaradija metropolitu Andreju Šeptickom 1913.-1938., fond broj 358, opis 1, djelo 161.

Хроніка Яворівського монастиря 1882-1935 [Kronika Javorivskog samostana 1882.-1935.].

OBJAVLJENI IZVORI

Annuario Pontificio, Città del Vaticano, 2022.

Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Iosaphat, Romae, 2005.

Constitutiones Monialium Ordinis S. Basilii Magni, Vatican, 1951.

Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Sarajevo, 1939.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije, 1937.

WELYKYJ, Athanasius G., *Litterae basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae. Vol. II: 1731—1760.*, Romae, 1979.

Повѣсть временныхъ лѣтъ, у: *Полное собраніе Русскихъ лѣтописей., Томъ второй. Ипатьевская лѣтопись*, С.-Петербургъ, 1908. [Povijest minulih ljeta, u: *Puna zbirka Ruskih ljetopisa. Svezak drugi. Ipatijevska ljetopis*, S.-Peterburg, 1908.]

PERIODIKA

Eparhijski vjesnik, 1916.

Hrvatski radiša. Kalendar za prestupnu godinu 1936., Zagreb, 1935.

Jutarnji list, 1914.

Katolički list, 1915.

Spomenica. Kalendar grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1931., Janko ŠIMRAK (ur.), Križevci, 1931.

Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1934., Janko ŠIMRAK (ur.), Križevci, 1934.

Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1936., Janko ŠIMRAK (ur.), Zagreb, 1936.

Руски календар за јужно-славјанских русинох на прости рок 1931, Нови Сад, 1930. [*Rusinski kalendar za južno-slavenske Rusine za običnu godinu 1931.*, Novi Sad, 1930.]

Руски новине [Rusinske vijesti] 1939., 1940., 1941.

Literatura

AJDUKOVIĆ, Marina – BRANICA, Vanja, Počeci socijalnog rada u Hrvatskoj između dva svjetska rata, u: *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (2006.) 1, 29-45.

AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004.

AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb-Slavonski Brod, 2013.

AKMADŽA, Miroslav, The Position of the Catholic Church in Croatia 1945 – 1970, u: *Revue für kroatische Geschichte*, 2 (2006.) 1, 89-115.

AKMADŽA, Miroslav, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, u: *Croatica Christiana periodica*, 27 (2003.) 52, 171-202.

BLAŽEJOVSKYJ, Dmytro, *Byzantine Kyivan rite students in Pontifical Colleges, and Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576—1983)*, Rome, 1984.

HUSINEC, Renata – VEGH, Željko – HRLEC, Željko i dr., *100. obljetnica dolaska Sestara reda svetog Bazilija Velikog u Hrvatsku 1915. – 2015.*, Križevci, 2015.

KEKIĆ, Nikola, Duhovna oaza u Žumberku. 70. godišnjica samostana u Sošicama, u: *Žumberački krijes*, 32 (2009.), 200-224.

KRIŠTO, Jure, Katolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 27 (1995.) 3, 461-474.

MATICKA, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990.

MATIJEVIĆ, Zlatko, Pokušaj razrješenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918–1921. godine, Pokušaji razrješenja pravnog položaja, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 17 (1985.) 2, 51-67.

MATKOVIĆ, Blanka, Pravni položaj vjerskih zajednica u Kraljevini Jugoslaviji, u: *Bosna Franciscana*, 38 (2013.), 107-145.

MIJATOVIĆ, Jasna – MOSTEPANIUK, Myroslava, Sestre Reda sv. Vasilija Velikog u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji. Uz stotu obljetnicu dolaska sestara Reda sv. Vasilija Velikog na područje Đakovačko-osječke metropolije, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije: časopis za pastoralnu orijentaciju*, 148 (2020.) 11, 31-35.

MIJATOVIĆ, Jasna – MOSTEPANIUK, Myroslava, Sestre Reda svetog Vasilija Velikog na području današnje Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću, u: *Posvećeni život*, 25 (2020.) 42, 9-27.

MILIĆ, Jasmin – BALTA, Ivan, Pravni položaj verskih zajednica na današnjem hrvatskom prostoru u Habsburškoj, odnosno Austrougarskoj monarhiji, u: *Religija i tolerancija*, 4 (2006.) 6, 121-135.

OGNYANOVA, Irina, Religion and Church in the Ustasha ideology 1941.-1945., u: *Croatica Christiana periodica*, 33 (2009.) 64, 157-190.

Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945., u: *Stopama pobijenih, glasilo Vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“*, 2 (2009.), 2, 9-17.

PATAFTA, Danijel, Progoni bosanskih grkokatolika u Kraljevini SHS/Jugoslaviji na stranicama tadašnjeg katoličkog tiska, u: *Croatica Christiana periodica*, 39 (2015.) 75, 157-183.

PEKLIĆ, Ivan, Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka, u: *Marulić: hrvatska književna revija*, 29 (1996.) 2, 335-346.

RAZUM, Stjepan, Sveta Stolica, Nezavisna Država Hrvatska i Katolička crkva u Hrvatskoj 1941-1945, u: *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 2 (1996.) 1, 343-463.

SENYK, Sophia, *A History of the Church in Ukraine. Volume 1. To the End of the Thirteenth Century*, Rome, 1993.

SENYK, Sophia, *Women's monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions*, Rome, 1983.

SEUCZUK, Rosa – HUSULAK, Gabriela (ur.), *Madre Sofronia misionera basiliana. Perfil biográfico y espiritual*, Buenos Aires, 1988.

ŠIMRAK, Janko, Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama, u: *Bogoslovska smotra*, 12 (1924.) 2, 163-190.

ŠIMRAK, Joannes, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. secundum selecta documenta nondum edita, ex tabulariis Romanis Vaticanis, S. Congregationis de Propaganda fide et almae ecclesiae zagradiensis*, Zagreb, 1926.

ŠKILJAN, Filip, Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH, u: *Časopis Povijesnog društva Križevci*, 17 (2015.) 1, 97- 107.

ZLODI, Zdravka, Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj - etape doseljavanja i problem imena, u: *Scrinia Slavonica : Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 5 (2005.) 1, 408-431.

ВИТВИЦЬКА, Магдалина, Історично-правовий аспект реформування василіанських жіночих монастирів у Галицькій митрополії на межі XIX–XX ст. у: *Acta studiosa. Богословський науковий збірник*, 9 (2011.), 7–29. [VYTVYTSKA, Mahdalyna, Povijesni i pravni aspekti reforme bazilijaskih ženskih samostana u Galicijskoj metropoliju na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u: *Acta studiosa. Teološki znanstveni zbornik*, 9 (2011.), 7-29.]

ВОРОТНЯК, Йосафат, Василіянський чин сьогодні. Югославія, у: *Місіонар*, 110 (2001.) 12, 334. [VOROTNJAK, Josafat, Bazilijanski red danas. Jugoslavija, u: *Misionar*, 110 (2001.) 12, 334.]

ГРОДСКИЙ, Йосиф, *Положенє Русинів в Босні*, Львів, 1910. [GRODSKI, Josif, *Položaj Rusina u Bosni*, Lavov, 1910.]

ДЖУДЖАР, Юрій, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, Рим, 1986. [ĐUĐAR, Juriј, *Katolička crkva bizantsko-slavenskog obreda u Jugoslaviji*, Rim, 1986.]

МАЛЯЦКО, Михайло, Преосвященний владика д-р Діонізій Нярадї – апостол і місіонер, у: *Богословія*, 59 (1995.), 147-193. [MALJACKO, Mihajlo, Preuzvišeni vladika dr. Dionizije Njaradi – apostol i misionar, u: *Bogoslovija*, 59 (1995.), 147-193.]

МУРАШКО, Лукія Ольга, *Жіночі монастирі Чину св. Василя Великого в Галичині 1772-1918. Дипломна робота*, Львівська богословська академія, 2001. [MURAŠKO, Lukija Olga, *Ženski samostani Reda sv. Bazilija Velikog u Galiciji 1772.-1918. Diplomski rad*, Lavovska bogoslovna akademija, 2001.]

Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата, Рим, 1992. [*Nacrt povijesti Bazilijanskog Reda sv. Jozafata*, Rim, 1992.]

НАЗАРКО, Іриней, Сильветки перших василян після Добромільської реформи, у: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, 11 (1982.) 1-4, 451-522. [NAZARKO, Irynej, Nacrti životopisa prvih bazilijanaca nakon Dobromilske reforme, u: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, 11 (1982.) 1-4, 451-522.]

НТШ, *Пропам'ятна книга гімназії сестер василянок у Львові*, Нью-Йорк, 1980. [NTŠ, *Spomen-knjiga gimnazije sestara bazilijanki u Lavovu*, New York, 1980.]

ПЕТРУШЕВИЧ, Антін, Словицькій женській Монастирь Чину св. Василя В. і єго дівочое воспиталище. Краткое історическое ізвістіє по грамотам і актам тогоже Монастиря сочиненное, у: *Зоря Галицка*, 13 (1851.), 110-112. [PETRUŠEVYCH, Antin, Slovitski ženski manastir Reda sv. Bazilija V. i njegovo djevojačko odgajalište. Kratki povijesni izvještaj sastavljen prema aktima istog manastira, u: *Zorja Galička*, 13 (1851.), 110-112.]

РАМАЧ, Любомир, *Русини-українці в Югославії*, Вінніпег, 1971. [RAMAČ, Ljubomir, *Rusini-Ukrajinci u Jugoslaviji*, Winnipeg, 1971.]

САЛО, Серафима, *Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину святого Василя Великого: нариси з історії*, Львів, 2010. [SALO, Serafima, *Provincija Presvetog Trojstva sestara Reda svetog Bazilija Velikog: povijesni nacrt*, Lavov, 2010.]

ТУРКІВ, Світлана, *Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*, Тернопільський національний педагогічний університет, 2021. [TURKIV, Svitlana, *Djelatnost sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Istočnoj Galiciji od kraja 19. do prve polovice 20. stoljeća. Disertacija za stjecanje znanstvenog stupnja kandidata povijesnih znanosti*, Ternopilsko nacionalno pedagoško sveučilište, 2021.]

ЦЬОРОХ, Саломія, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок*, Рим, 1964. [CJOROH, Salomija, *Pogled na povijest i odgojnu djelatnost monahinja vasilijanki*, Rim, 1964.]

ШЕПТИЦЬКИЙ, Климентій, Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції, у: *Богословія*, Львів, 1926., 150-163 [ŠEPTICKI, Klimentij, Mitropolit Andrej i obnova istočne monaške tradicije, u: *Bogoslovija*, (1926.), 150-163].

Internet izvori

Inventar sumarno-analitički AJ-66, Ministarstvo prosvjete Kraljevine Jugoslavije, 1918.-1941., u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=868701&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

Inventar sumarno-analitički AJ-69, Ministarstvo vera Kraljevine SHS, 1919.-1929. (1918.-1933.), u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=868703&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

Uredba o Banovini Hrvatskoj 26. kolovoza 1939., u: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/01/Uredba-o-Banovini-1939.pdf> (1. IV. 2023.).

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 31. januar 1946., u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=42688&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. lipnja 1921., u: http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment&file_command=download&file_id=5103&file_type=oFile&modul=Core%3A%3AFileManagement%3A%3AcFileModul (1. IV. 2023.).

Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu, HR-DAZG-230 Dječji dom Josipovac, u: <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-230-djecji-dom-josipovac> (1. IV. 2023.).

Životopis

Myroslava s. Teodozija Mostepaniuk rođena je 1986. u Ukrajini. Godine 2008. diplomirala je na Nacionalnom sveučilištu Taras Ševčenko u Kijivu kao magistra ukrajinskog jezika i književnosti te engleskog jezika, obranivši rad „Lik Bogorodice u ukrajinskoj književnosti“. Iste je godine stupila u zajednicu Sestara Reda sv. Bazilija Velikog, provincija sv. Mihaela Arkandela u Osijeku. Godine 2016. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu stekla je zvanje magistre religijske pedagogije i katehetike. Godine 2020. upisala je pripremnu godinu na Katoličkom bogoslovnom fakultetu koju je završila 2021., položivši razlikovne ispite. Licencijatski studij teologije upisala je 2021. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Ane Biočić istraživala je povijest Sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Križevačkoj eparhiji. Godine 2021. sudjelovala je s izlaganjem na VI. kongresu hrvatskih povjesničara u Rijeci. U suradnji je objavila članke o povijesti sestara bazilijanki u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji te Bosni i Hercegovini, kao i niz prikaza te popularnih radova.

Popis objavljenih radova:

1. Jasna MIJATOVIĆ – Myroslava MOSTEPANIUK, Sestre Reda sv. Vasilija Velikog u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji. Uz stotu obljetnicu dolaska sestara Reda sv. Vasilija Velikog na područje Đakovačko-osječke metropolije, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije*: časopis za pastoralnu orijentaciju, 148 (2020.) 11, 31-35.
2. Jasna MIJATOVIĆ – Myroslava MOSTEPANIUK, Sestre Reda svetog Vasilija Velikog na području današnje Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću, u: *Posvećeni život*, 25 (2020.) 42, 9-27.
3. Myroslava MOSTEPANIUK, Krize, sukobi i solidarnost u perspektivi crkvene povijesti (od srednjega vijeka do suvremenosti). Zbornik radova s V. kongresa hrvatskih povjesničara. Zadar, 6. – 9. listopada 2016. godine, Ana BIOČIĆ (ur.), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., 196 str. Prikaz, u: *Croatica Christiana periodica*, 46 (2022.), 90, 151-152.